

ISSN 2786-6998 (Online)

ISSN 2786-698X (Print)

Вісник Дніпровської академії неперервної освіти

Dnipro Academy of Continuing Education Herald

Серія:
Публічне управління
та адміністрування

Series: Public Management and Administration

1/2021

ISSN 2786-6998 (Online)

ISSN 2786-698X (Print)

Вісник
Дніпровської
академії
неперервної
освіти

Dnipro
Academy
of Continuing
Education
Herald

Серія:
Публічне
управління та
адміністрування

Series:
Public Management
and Administration

1/2021

**Вісник
Дніпровської академії
неперервної освіти**

**Серія «Публічне управління
та адміністрування»
№ 1 (1) 2021 рік**

ISSN 2786-6998 (Online)

ISSN 2786-698X (Print)

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1>

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, підприємств, організацій, установ тощо несуть автори статей.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакційної колегії.

Редакція може не поділяти думку авторів.

**Dnipro Academy
of Continuing Education
Herald**

**Series «Public Management and
Administration»
№ 1 (1) 2021**

ISSN 2786-6998 (Online)

ISSN 2786-698X (Print)

UDC 351

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1>

The authors are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, enterprises, organizations, institutions and other information.

Republications and translations are allowed only with the consent of the author and the editorial board.

The editors may not share the opinion of the authors.

**Вісник
Дніпровської академії
неперервної освіти**
**Серія «Публічне управління
та адміністрування»
№ 1 (1) 2021 рік**

Вісник Дніпровської академії неперервної освіти є науково-виробничим виданням

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 25052-14992Р від 19.11.2021
Видається з грудня 2021 р.

Засновник:

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Затверджено вченою радою КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» – протокол № 4 від 15.02.2022

Сайт Вісника Дніпровської академії неперервної освіти: <https://visnuk.dano.dp.ua/>

Вебсторінка «Публічне управління та адміністрування»: <https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma>

Адреса редакції: 49006, Україна, м. Дніпро, вул. Володимира Антоновича, 70, каб. 204

Контактний телефон: (056) 732-48-48

Email: VISNYK@dano.dp.ua

Редакція

Головний редактор – Наталія Шевченко, д-р. наук держ. упр., проф.

Заступник головного редактора – Майя Хитько, канд. наук держ. упр., доц.

Відповідальний секретар – Юлія Ліснєвська, канд. політ. наук

Технічний редактор – Світлана Величко

Коректор української мови – Наталія Дев'ятко, канд. філос. наук

Коректор англійської мови – Тетяна Богатирьова

Дизайнер-верстальник – Надія Антоненко

Дизайнер обкладинки – Тетяна Тухтарова

Редакційна колегія

Сиченко Віктор, д-р. наук держ. упр., проф.

Романенко Катерина, д-р. наук держ. упр., доц.

Пугач Андрій, д-р. наук держ. упр., проф.

Шевченко Олександр, д-р. наук держ. упр., доц.

Мареніченко Валерій, канд. наук держ. упр., доц.

Lucyna Witek, Dr hab. prof.

Sobczyk Eugeniusz Jacek, Dr hab., ass. prof.

**Dnipro Academy
of Continuing Education
Herald**

**Series «Public Management
and Administration»
№ 1 (1) 2021**

Dnipro Academy of Continuing Education Herald
science and production publication

Certificate of state registration
Series KV № 25052-14992R from 19.11.2021
Published since December 2021.

Founder:

Communal Institution of Higher Education «Dnipro
Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk
Regional Council»

Approved by the Academic Council of Dnipro
Academy of Continuing Education – Protocol № 4
from 15.02.2022

Website of Dnipro Academy of Continuing Education
Herald: <https://visnuk.dano.dp.ua/>

Web page «Public Management and Administration»:
<https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma>

Editorial office address: office 204, 70,
Volodymyr Antonovych St., Dnipro, Ukraine, 49006

Contact phone number: (056) 732-48-48

Email: VISNYK@dano.dp.ua

Editorial office

Editor in Chief – Nataliia Shevchenko, Dr Sc.
(Publ. Adm.), Prof.

Deputy editor – Maiya Khitko, PhD (Publ. Adm.),
Ass. Prof.

Executive Secretary – Yuliia Lisnievska, PhD
(Polit.)

Technical editor – Svitlana Velychko

Corrector Ukrainian language – Natalia Devjatko,
Ph.D. (Philos. Sciences)

Corrector English language – Tetiana Bohatyrova

Layout designer – Nadiia Antonenko

Cover design – Tetiana Tukhtarova

Editorial board

Sychenko Viktor, Dr Sc. (Publ. Adm.), Prof.

Romanenko Kateryna, Dr Sc. (Publ. Adm.), Ass. Prof.

Pugach Andriy, Dr Sc. (Publ. Adm.), Prof.

Shevchenko Olexandr, Dr Sc. (Publ. Adm.), Ass. Prof.

Marenichenko Valerii, PhD (Publ. Adm.). Ass. Prof.

Witek Lucyna, Dr hab., Prof.

Sobczyk Eugeniusz Jacek, Dr hab., Ass. Prof.

Зміст

Механізми публічного управління

- Добрянська Олена
Тенденції розвитку соціального партнерства в Україні
С. 6
- Лісневська Юлія
Розвиток механізмів реалізації соціального захисту населення на державному рівні
С. 11
- Хитько Майя
Особливості економічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні
С. 15
- Шевченко Наталія
Інструменти просування національних інтересів України у сучасних геополітичних та глобалізаційних умовах
С. 19

Публічна служба

- Мареніченко Валерій
Розвиток комунікативної компетентності публічних управлінців
С. 24
- Шевченко Олександр
Теоретико-прикладні засади розвитку системи мотивації державних службовців
С. 28

Місцеве самоврядування

- Жук Вікторія
Дослідження основних підходів до забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні
С. 32
- Носулько Борис
Роль місцевого самоврядування у становленні територіальної громади та її соціально-економічному розвитку
С. 37

Публічне управління в галузі освіти

- Вільхова Тетяна
Маркетингова стратегія розвитку освіти у громадах України
С. 41
- Сиченко Віктор, Рибкіна Світлана, Соколова Ельміра
Управління інноваційною діяльністю в системі вищої освіти
С. 45
- Хватова Олена
Використання мережевої форми здобуття освіти як передумова для подальших трансформацій системи освіти
С. 50
- Шабаяєва Людмила
Удосконалення системи позашкільної освіти засобами партнерства без бар'єрів
С. 55

Contents

Mechanisms of public administration

- Dobrianska Olena
Trends in the development of social partnership in Ukraine
P. 6
- Lisnievska Yuliia
Development of implementation mechanisms of social protection of the population at the state level
P. 11
- Khitko Maiya
Features of economic support of alternative energy development in Ukraine
P. 15
- Shevchenko Nataliia
Tools for promoting Ukrainian national interests in modern geopolitical and globalizing conditions
P. 19

Public service

- Marenichenko Valerii
Development of communicative competence of public managers
P. 24
- Shevchenko Olexandr
Theoretical and applied fundamentals of development of the system of motivation of civil servants
P. 28

Local self-government

- Zhuk Viktoriia
Research of main approaches to ensuring sustainable development of rural areas in Ukraine
P. 32
- Nosulko Boris
The role of local self-government in the formation of territorial community and its socio-economic development
P. 37

Public administration in the field of education

- Vilkhova Tetiana
Marketing strategy for education development in communities of Ukraine
P. 41
- Sychenko Viktor, Rybkina Svitlana, Sokolova Elmira
Management of innovative activities in higher education system
P. 45
- Khvatova Olena
Use of the network form of education as a prerequisite for further transformations of the education system
P. 50
- Shabaieva Liudmyla
Improvement of the system of extracurricular education by means of partnership without barriers
P. 55

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК: 351:331

Тенденції розвитку соціального партнерства в Україні

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL PARTNERSHIP IN UKRAINE

ДОБРЯНСЬКА Олена – аспірантка кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимир Антонювича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

DOBRIANSKA Olena – PhD student of Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9637-2850>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-1>

Анотація. У сучасному світі соціальне партнерство є одним із головних чинників організації ринкових умов праці та одним із суттєвих аспектів взаємодії між людьми в процесі виробничих обставин. За останні роки соціальне партнерство мало потужну тенденцію розвитку. Курс на ЄС в Україні передбачає застосування певних стандартів у соціально-економічному, державно-політичному, культурно-духовному полі. Перетворення цих стандартів на відтворювані та усталені соціальні практики, а також їх фіксація як особистісних переконань має неабияке значення для успіху всієї справи. Метою дослідження є обґрунтування тенденцій розвитку соціального партнерства в Україні. Під час опрацювання теми використано наступні методи дослідження: метод теоретичного узагальнення та конкретизації – з метою вивчення стану досліджених питань. У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат соціального партнерства. Відзначено, що у науковій літературі немає єдиного положення щодо визначення термінології «соціального партнерства». Тим не менше, на думку багатьох вчених, основною ідеєю соціального партнерства слід вважати соціальну взаємодію, базис якої ґрунтується на усвідомленні необхідності взаємних консультацій представників суспільних відносин і роботодавців за участю держави, а також необхідності колективних переговорів. Визначено умови, які є адекватними для соціально орієнтованої ринкової економіки, для створення в Україні актуальних форм соціально-трудова відносин. Охарактеризовано правову основу соціального партнерства. Завдяки проведеному дослідженню визначено, що збереження стійкого стану соціального ладу в країні вимагає оновлення підходів до соціального партнерства, зокрема, з подоланням інерційності трудових відносин і патерналістичної суспільної ідеології. Це, у свою чергу, забезпечить формування умов для розвитку соціуму та підвищення якості життя кожного учасника соціально-трудова відносин.

Ключові слова: соціальне партнерство, суспільство, взаємовідносини, трудові відносини.

Summary. In today's world, social partnership is one of the main factors in the organization of market conditions and one of the essential aspects of interaction between people in the process of production circumstances. In recent years, social partnership has tended to develop at a fairly high wave. The course on the EU in Ukraine involves the application of certain standards in the socio-economic, political, cultural and spiritual field. Translating these standards into reproducible and established social practices, as well as personal beliefs, is crucial to the success of the whole cause. The purpose of the study is to substantiate the trends in the development of social partnership in Ukraine. The following research methods are used in the article: the method of theoretical generalization and concretization – in order to study the state of the studied issues. The conceptual and categorical apparatus of social partnership is investigated in the article. It is noted that in the scientific literature there is no single provision for defining the terminology of «social partnership». However, according to many scholars, the main idea of social partnership should be considered social interaction, based on awareness of the need for mutual consultation of public relations and employers with the participation of the state, as well as the need for collective bargaining. The conditions that are adequate for a socially oriented market economy to create relevant forms of social and labor relations in Ukraine are determined. The legal basis of social partnership is described. As a result of the research, it was determined that maintaining a stable state of the social order in the country requires renewing approaches to social partnership, in particular, overcoming the inertia of labor relations and paternalistic ideology of the population. This, in turn, will ensure the formation of conditions for the development of society and improve the quality of life of each participant in social and labor relations.

Key words: social partnership, society, relationships, labor relations.

Вступ. У 2020-му році в Україні, внаслідок ситуації з пандемією COVID-19, соціальне партнерство проявило свою активність. Ця тенденція обумовлена соціально-економічними факторами. Сьогодні соціальне партнерство є найбільш сучасним й ефективним способом комунікації та співпраці держави, суспільства і бізнесу.

У сучасному світі соціальне партнерство є одним із головних чинників організації ринкових умов праці та одним із суттєвих аспектів взаємодії між людьми в процесі виробничих обставин. За останні роки соціальне партнерство мало потужну тенденцію розвитку. Курс на ЄС в Україні передбачає застосування певних стандартів у соціально-економічному, державно-політичному, культурно-духовному полі. Перетворення цих стандартів на відтворювані та усталені соціальні практики, а також їх фіксація як особистісних переконань має неабияке значення для успіху всієї справи.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про широку увагу до досліджуваної проблематики. Питанням теоретичного і методологічного вивчення соціального партнерства, особливостям забезпечення соціально-трудова відносин присвячені праці таких науковців, як О. Акуліна, О. Арсентьєва, Т. Бородин, О. Василенко, У. Волинець, О. Грішнова, К. Гутуряк, Н. Діденко, В. Духневич, М. Зоммер, І. Киселев, І. Пашенко, С. Петрачкович, Л. Юзик та ін. Їхній внесок у розвиток національної системи соціального партнерства є суттєвим, проте, вважаємо, що вивчення загального сучасного стану зазначеної сфери залишається недостатньо систематизованим, і з цієї причини не вистачає надання обґрунтованих рекомендацій щодо покращення її функціонування.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування тенденцій розвитку соціального партнерства в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах соціальної трансформації формування системи соціально-трудова відносин є важливим суспільним процесом, що потребує не лише практичного реформування та певних змін менталітету суспільства, а й відповідного законодавчого закріплення.

Зміни бази соціально-трудова відносин насамперед пов'язані з переходом від централізованої системи господарювання до ринкової, що зумовлює системні деформації у сфері відносин в режимі праці. Фактори протиріччя та напруги у сфері трудових відносин, які часто проявляються у порушенні трудового законодавства, зростанні трудових конфліктів і спорів, вказують на певні проблематичні моменти у соціальному захисті представників трудових відносин. Загалом до учасників цих процесів слід віднести колективи роботодавців і колективи найманих працівників. Формування узгоджень соціально-економічних інтересів між зазначеними суб'єктами, а також між ними і державною владою створюють систему суспільних відносин, які мають назву інститутів соціального партнерства і регламентують соціально-економічні відносини від конкретного роботодавця і до національного рівня.

Термін «соціальне партнерство» вперше згаданий у промислово розвинених західних країнах наприкінці XIX ст. (умови зародження виробничої демократії). Після закінчення Другої світової війни трудове законодавство західних країн почало активно змінюватися, документально закріплювалися поступки роботодавців найманим працівникам (наприклад, через надання їм права на участь в управлінні виробничими процесами). В окремих західних країнах на виробництвах почали з'являтися спільні робочі ради, робота яких була законодавчо закріплена. Так, наприклад, згідно закону ФРН «Про виробничі ради» 1949 р. такі ради було створено на паритетних засадах, до них входили як представники роботодавців, так і наймані працівники. Ці ради дали отримали назву органів соціального партнерства. Ще раніше, намагаючись подолати протиріччя між капіталом і працею, були створені спеціальні організації, однією з яких у 1919 р. стала Міжнародна організація праці (МОП). Одним із важливих факторів виникнення соціального партнерства слід вважати науково-технічну революцію, результатом якої було збільшення переліку вимог до якості робочої сили, виникла потреба, скерована на гуманізацію відносин між найманими працівниками та роботодавцями [4].

У вітчизняній соціально-економічній, правовій літературі і господарській практиці термін «соціальне партнерство» почав використовуватися нещодавно. Його сутність у зарубіжній і вітчизняній літературі трактують неоднозначно. Тому насамперед важливо з'ясувати зміст терміну «соціальне партнерство».

«Соціальне» – означає суспільне, тобто те, що стосується життя людини, її взаємовідносин у суспільних процесах. «Партнер» походить із французької мови (*partenaire*) та означає «спільник, компаньйон, учасник діяльності». Під партнерством слід розуміти процеси, направлені на створення єдиного соціокультурного простору, погодження інтересів, де до співпраці залучають різних суб'єктів, інтереси яких часто не співпадають, але які згодні йти на компроміс, не зважаючи на відмінності в інтересах, готові до опрацювання і дотримання сформованих «правил гри» і партнерських норм. Для більш точного розуміння цієї термінології слід розглянути головні підходи до трактування соціального партнерства.

У загальному аспекті соціальне партнерство вважають системою відносин між представниками найманих працівників (переважно профспілки), з одного боку, роботодавцями або їх об'єднаннями – з іншого, і державними владними органами й органами місцевого самоврядування – з третьої сторони. Ці відносини виражаються у взаємних консультаціях, переговорних процесах, процедурах примирення, які діють, враховуючі взаємоузгоджені принципи для дотримання інтересів та прав кожної зі сторін [13].

А. Колот визначає соціальне партнерство як систему відносин у соціально-трудова сфері, яка спрямована на узгодження та захист інтересів найманих працівників і роботодавців [5].

І. Лебедев зазначає, що соціальне партнерство, як особливий інститут ринкової економіки і соціальної

правової держави, що виконує функції регулювання різних аспектів трудових відносин, забезпечує розв'язання трудових спорів, конфліктів і суперечностей, сприяє збереженню класового миру і злагоди у суспільстві. Воно має стратегічний характер, оскільки дозволяє сформувавши і безконфліктно реалізувати довгострокові завдання уряду, націлені на забезпечення соціально-економічного розвитку [8].

За дослідженнями О. Грішної соціальне партнерство – це механізм для функціонування розвинутого, здорового суспільства. Він успішно працює в умовах стабільної економіки і злагоди суспільства. Такі нагальні українські проблеми як корупційність, податковий, адміністративний та кримінальний тиск, порушення законів, примусовий переділ власності дають зрозуміти, що українському суспільству треба перейти на новий етап суспільно-трудових відносин, а це і є соціальне партнерство [2].

Таким чином, слід зазначити, що в науковій літературі немає єдиного положення щодо визначення термінології «соціального партнерства». Тим не менше, на думку багатьох вчених, основною ідеєю соціального партнерства слід вважати соціальну взаємодію, базис якої ґрунтується на усвідомленні необхідності взаємних консультацій представників суспільних відносин і роботодавців за участю держави, а також необхідності колективних переговорів. Соціальне партнерство слід вважати певним правовим механізмом у регулюванні колективних відносин із забезпеченням регулятивної та охоронної частини. Соціально-партнерські відносини можуть виникати під час проведення колективних переговорів або укладання колективних договорів чи угод; участі працівників або їх представників в управлінні установою, профспілковому представництві та захисті прав працівників, проведення консультацій зі зворотнім зв'язком. Всі зазначені аспекти репрезентовані у регулятивній функції соціального партнерства. Порушення колективних трудових прав і колективні трудові спори є ядром виникнення соціально-партнерської охоронної функції, скерованої на вирішення колективних конфліктів.

Досліджуючи питання, варто зазначити, що між собою співвідносяться такі поняття: «соціально-трудові відносини», «соціальне партнерство», «соціальний діалог». Часто ці поняття мають законодавчу та правову основу як синоніми, тому доцільно більш детально їх розглянути.

Соціально-трудові відносини несуть об'єктивний характер, оскільки вони не мають прямої залежності від волі й бажання окремих людей, тобто цей процес не є об'єктивною взаємозалежністю і взаємодією суб'єктів цих відносин. Крім цього, соціально-трудові відносини, безумовно, є суб'єктивованими, бо саме вони є відображенням суб'єктивно визначених намірів і дій учасників відносин, сформованих з усвідомленням взаємозалежності.

Зазначені відносини вирішують багато питань соціально-економічних аспектів майнових відносин, організаційно-економічних і правових проблем, що пов'язані з індивідуальними та колективними

переговорами, укладанням угод та договорів, визначенням умов праці, розміру оплати, трудових конфліктів тощо.

Таким чином, соціальне партнерство залежить від конкретних умов розвитку суспільства. Сьогодні створення в Україні актуальних форм соціально-трудових відносин, які є адекватними для соціально орієнтованої ринкової економіки, мають передбачати:

- забезпечення свобод і прав людини (і роботодавця, і найманого працівника);
- розвиток людини;
- інтелектуалізацію суспільно-трудових відносин;
- розширене відтворення капіталу робочої сили;
- стабільність та ефективність зайнятості населення;
- соціальне забезпечення та соціальний захист.

Це, в свою чергу, вимагає дослідження розвитку соціального партнерства саме в Україні, враховуючи як українські реалії, так і сучасний світовий досвід.

Дієвість та ефективність трудових відносин з питань праці лежить у площині гармонійного поєднання інтересів окремого індивіда, суспільства і держави. В умовах розбудови громадянського суспільства першочергову роль набуває право та інтерес особи в питаннях праці. Тим не менше, сучасні механізми їх реалізації вимагають опрацювання принципів та дієвих засад партнерства у суспільстві, між окремими працівниками і роботодавцями, а також на рівні держави.

Донедавна у демократичних умовах розвитку суспільних відносин застосування соціального партнерства було відносно новим явищем. Сьогодні ж інститут соціального партнерства є ключовим для суспільства та держави.

У правовому сенсі інститут соціального партнерства набуває актуальності у трудовому законодавстві нашої держави.

Правова основа соціального партнерства:

- Конституція України;
- міжнародні договори;
- Кодекс законів про працю України;
- Закони України «Про колективні договори і угоди», «Про соціальний діалог в Україні»;
- інші акти трудового законодавства України.

Слід наголосити, що законодавством України передбачено визначення соціального партнерства у термінології «соціального діалогу». За змістом Закону України «Про соціальний діалог в Україні» (ст. 1) «соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин» [3].

З цього приводу слід зробити декілька ремарок:

- зважаючи на таке визначення поняття, мова йде не про діалог, а про соціальне партнерство як більш сталу і стабільну соціально-правову позицію;

– діалогом передбачене нетривале спілкування (тобто, йдеться про взаємодію). Таким чином, більш логічно говорити про соціальне партнерство.

Аналіз дослідженої проблематики у роботах різних вчених [1; 7; 11; 12] дозволяє засвідчити, що сьогодні система соціального партнерства у нашій країні є недостатньо дієвою, залишається низьким рівень результативності соціального діалогу. Це провокує до негативних тенденцій і зниження ефективності державного управління, соціального та економічного розвитку суспільства. Таким чином, важливим питанням виступає розробка пропозицій щодо перспективних напрямів подальшого розвитку і вдосконалення державної соціальної політики та соціального діалогу.

Одним із основних законодавчих документів у сфері соціального діалогу є Конституція України. Загалом нормативно-правове поле соціального діалогу та соціального партнерства в Україні наразі є доволі широким. Проте, проаналізувавши нормативно-

правову базу та законодавство в цілому, слід відмітити, що воно є недосконалим та має велику кількість розбіжностей [6]. Але початкові основи у виборі стратегії розвитку мають великий потенціал до подолання цих суперечностей: держава почала досить активно втілювати ідеологію соціального партнерства, яка мусить стати атрибутом сучасного ринкового господарства, успішного загальнонаціонального розвитку. Соціальне партнерство покликане забезпечити громадянський мир в умовах радикальних ринкових реформ та засад ринкового розвитку народного господарства [9].

Висновки. Збереження стійкого стану соціального ладу в країні вимагає оновлення підходів до соціального партнерства, зокрема, з подоланням інерційності трудових відносин і патерналістичної суспільної ідеології. Це, у свою чергу, забезпечить формування умов для розвитку соціуму та підвищення якості життя кожного учасника соціально-трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Акуліна О. В. Розвиток соціального партнерства в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. № 10. С. 116-122.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : Знання, 2007. 559 с.
3. Закон України «Про соціальний діалог в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення : 18.02.2022).
4. Киселев И. Я. Зарубежное трудовое право. М., 1998. 163 с.
5. Колот А. М. Соціально-трудові відносини : теорія і практика регулювання. Київ : КНЕУ, 2005. 230 с.
6. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці : у 2 т. Женева : МБП, 1999. 1560 с.
7. Красномоєць В. А. Перспективи розвитку системи соціального партнерства в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 4. С. 191-195.
8. Лебедев І. В. Соціальне партнерство як засіб подолання економічної кризи. *Економіка та держава*. 2009. № 4. С. 12-15.
9. Негель Л. С., Макаренко Л. Л. Світовий досвід розвитку соціального партнерства та його формування в Україні. *Стратегічна панорама*. 2004. № 2.
10. Петрачкович С. С. Принципи правового регулювання соціального партнерства. *Форум права*. 2011. № 3. С. 592-596.
11. Петров О. М., Осовий Г., Варениця В. Сучасний стан та пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку національної моделі соціального діалогу в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 3. С. 222-231. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_3_32 (дата звернення : 17.02.2022).
12. Савчук О. О. Актуальні проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 1. С. 188-193.
13. Ситник О. Ю. Соціальне партнерство як одна з головних передумов розвитку людського капіталу в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. Вип. 16(1). С. 81-88. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16%281%29_15 (дата звернення : 17.02.2022).
14. Сорочишин М. В. Поняття соціального діалогу за Проектом Трудового кодексу України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. учасників II Міжнародної науково-практичної конференції ; м. Харків, 8-9 жовтня 2010 р.. Харків : Кроссруд, 2010. С. 410-413.

References

1. Akulina, O. V. (2007). Rozvytok sotsialnoho partnerstva v Ukrayini [Development of social partnership in Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, 10, 116-122 [in Ukrainian].
2. Hrishnova, O. A. (2007). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor economics and social and labor relations] : pidruchnyk. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine «On social dialogue in Ukraine». (2011). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 28. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (accessed : 18.02.2022) [in Ukrainian].
4. Kyslev, Y. Ya. (1998). *Zarubezhnoe trudovoe pravo* [Foreign labor law]. Moskva [in Russian].
5. Kolot, A. M. (2005). *Sotsialno-trudovi vidnosyny : teoriya i praktyka rehulyuvannya* [Socio-labor relations : theory and practice of regulation]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
6. *Konventsiyi ta rekomendatsiyi, ukhvaleni Mizhnarodnoyu orhanizatsiyeyu pratsi : u 2 t.* [Conventions and recommendations adopted by the International Labor Organization in 2 volumes]. (1999). Zheneva : MBP [in Ukrainian].

7. Krasnomovets, V. A. (2013). Perspektyvy rozvytku systemy sotsialnoho partnerstva v Ukraini [Prospects for the development of the social partnership system in Ukraine]. *Finansovyy prostir*, 4, 191-195 [in Ukrainian].
8. Lebedyev, I. V. (2009). Sotsialne partnerstvo yak zasib podolannya ekonomichnoyi kryzy [Social partnership as a means of overcoming the economic crisis]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 12-15 [in Ukrainian].
9. Nehel, L. S., Makarenko L. L. (2004). Svitovyy dosvid rozvytku sotsialnoho partnerstva ta yoho formuvannya v Ukraini [World experience of social partnership development and its formation in Ukraine]. *Stratehichna panorama*, 2 [in Ukrainian].
10. Petrachkovich, S. S. (2011). Pryntsypy pravovoho rehulyuvannya sotsialnoho partnerstva [Principles of legal regulation of social partnership]. *Forum prava*, 3, 592-596 [in Ukrainian].
11. Petrov, O. M., Osovy, H., & Varenysya, V. (2010). Suchasnyy stan ta priorytetni napryamy derzhavnoyi polityky shchodo rozvytku natsionalnoyi modeli sotsialnoho dialohu v Ukraini [Current state and priority directions of state policy on the development of the national model of social dialogue in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezidentovi Ukrainy*, 3, 222-231. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_3_32 (accessed : 17.02.2022) [in Ukrainian].
12. Savchuk, O. O. (2012). Aktualni problemy rozvytku sotsialnoho partnerstva v Ukraini [Current issues of social partnership development in Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 1, 188-193 [in Ukrainian].
13. Sytnyk, O. Yu. (2009). Sotsialne partnerstvo yak odna z holovnykh peredumov rozvytku lyudskoho kapitalu v Ukraini [Social partnership as one of the main prerequisites for human capital development in Ukraine]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 16(1), 81-88. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16%281%29__15 (accessed : 17.02.2022) [in Ukrainian].
14. Sorochyshchyn, M. V. (2010). Ponyattya sotsialnoho dialohu za Proektom Trudovoho kodeksu Ukrainy [The concept of social dialogue according to the Draft Labor Code of Ukraine]. *Teoretychni ta praktychni problemy realizatsiyi prav lyudyny u sferi pratsi i sotsialnoho zabezpechennya : tezy dop. ta nauk. povidoml. uchasykiv II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi ; m. Kharkiv, 8-9 zhovtnya 2010 r.* [Theoretical and practical problems of human rights in the field of labor and social security : thesis add. and science reported participants of the II International scientific-practical conference ; Kharkiv, October 8-9, 2010]. Kharkiv : Krossrout, 410-413 [in Ukrainian].

УДК: 351:364

Розвиток механізмів реалізації соціального захисту населення на державному рівні

DEVELOPMENT OF IMPLEMENTATION MECHANISMS OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION AT THE STATE LEVEL

ЛІСНЄВСЬКА Юлія – кандидат політичних наук, доцент кафедри публічного управління та права, Комуніальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

LISNIEVSKA Yuliia – PhD in Sciences, Associate Professor of the Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3068-0791>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-2>

Анотація. В умовах глобалізації широкомасштабна національна політика у сфері соціального захисту має суттєво зменшити негативні соціальні наслідки економічної кризи. Реалізація бажання України приєднатися до Європейського Союзу неможлива, якщо не буде створена система економічних, правових, організаційних та інших заходів установ та організацій, державних і недержавних, які сприятимуть підтримці соціальної стабільності і створенню умов для зростання благополуччя населення, забезпечення високого рівня та якості життя населення. Одним із основних компонентів, що характеризують зміст терміну «соціальна держава» є соціальний захист. Якщо ми не спробуємо збудувати дієву систему соціального захисту, яка відповідає міжнародним стандартам, то в Україні буде неможливо створити справжню соціальну державу. Тому формування системи соціального захисту безпосередньо пов'язане з процесом досягнення нашої державою орієнтирів, визначених Конституцією України. Реалізація соціальної політики неможлива без здійснення соціального захисту населення, а соціальний захист – це важливий компонент соціальної політики і необхідний елемент функціонування держави в умовах ринкової економіки. Процес поглибленої інтеграції у світове економічне співтовариство передбачає багато серйозних змін у державній системі як складовій соціально-економічної системи, в основі якої лежить ідея поєднання економічної ефективності як результату ринкових сил і соціального компромісу. Метою дослідження є обґрунтування напрямів покращення соціального захисту населення в Україні. У статті використано структурний, логічний, функціональний та порівняльний аналізи як методи дослідження. Під час написання статті автором досліджено структуру соціального захисту населення, обґрунтовано важливість концепції якості життя у контексті напрацювань щодо входження України до Європейського Союзу, визначено об'єктивні передумови суспільного розвитку, підвищення ефективності та дієвості прав і свобод людини. Завдяки проведеним дослідженням було актуалізовано питання розвитку соціального захисту в Україні. Зокрема, досліджено та запропоновано напрями покращення соціального захисту населення через механізм адресної допомоги. У ракурсі цього обґрунтовано стратегію боротьби з бідністю в нашій державі, зокрема, через підвищення мінімальної заробітної плати, легалізацію тіньових доходів та формування стратегії працевлаштування, а також через зміну пріоритетів системи соціального захисту: від широкомасштабного надання пільг різним категоріям громадян до адресності, тобто об'єднання державних ресурсів для допомоги сім'ям, які найбільше цього потребують.

Ключові слова: адресна допомога, механізм, соціальний захист.

Summary. In the context of globalization, large-scale national policy in the field of social protection should significantly reduce the negative social consequences of the economic crisis. Ukraine's desire to join the European Union is impossible without a system of economic, legal, organizational and other measures of state and non-state institutions and organizations that will influence and promote social stability and create conditions for increasing welfare, ensuring a high standard and quality of life. One of the main components that characterize the meaning of the term «welfare state» is social protection. If we do not try to create an effective social protection system that meets international standards, it will be impossible to create a real welfare state in Ukraine. Therefore, the formation of the social protection system is directly related to the process of achieving the goals set by the Constitution of Ukraine. The implementation of social policy is impossible without the implementation of social protection, and social protection is an important component of social policy and a necessary element of the functioning of the state in a market economy. The process of deeper integration into the world economic community involves many major changes in the state system as part of the socio-economic system, which is based on the idea of combining economic efficiency as a result of market forces and social compromise. The purpose of the study is to substantiate the areas of improving social protection in Ukraine.

The article uses structural, logical, functional and comparative analysis as research methods. In the process of writing the article, the author studied the structure of social protection, substantiated the importance of the concept of quality of life in the context of Ukraine's accession to the European Union, identified objective prerequisites for social development, efficiency and effectiveness of human rights and freedoms. As a result of the research, the issue of social protection development in Ukraine was brought up to date. In particular, the directions of improvement of social protection of the population through the mechanism of targeted assistance are investigated and offered. In this perspective, the strategy of combating poverty in our country is substantiated, in particular, by raising the minimum wage, legalization of shadow incomes and employment plans, as well as changing the priorities of the social protection system: from large-scale benefits to different categories of citizens public resources to help families in need.

Key words: targeted assistance, mechanism, social protection.

Вступ. В умовах глобалізації широкомасштабна національна політика у сфері соціального захисту має суттєво зменшити негативні соціальні наслідки економічної кризи. Реалізація бажання України приєднатися до Європейського Союзу неможлива, якщо не буде створена система економічних, правових, організаційних та інших заходів установ та організацій, державних і недержавних, які сприятимуть підтримці соціальної стабільності і створенню умов для зростання благополуччя населення, забезпечення високого рівня та якості життя населення. Одним із основних компонентів, що характеризують зміст терміну «соціальна держава» є соціальний захист. Якщо ми не спробуємо збудувати дієву систему соціального захисту, яка відповідає міжнародним стандартам, то в Україні буде неможливо створити справжню соціальну державу. Тому формування системи соціального захисту безпосередньо пов'язане з процесом досягнення нашою державою орієнтирів, визначених Конституцією України, де зазначено, що Україна є демократичною, правовою та соціальною державою. Забезпечення та імплементація цих правил є одним із найнагальніших стратегічних завдань країни на сучасному історичному етапі. Реалізація соціальної політики неможлива без здійснення соціального захисту населення, а соціальний захист – це важливий компонент соціальної політики і необхідний елемент функціонування держави в умовах ринкової економіки. Процес поглибленої інтеграції у світове економічне співтовариство передбачає багато серйозних змін у державній системі як складовій соціально-економічної системи, в основі якої лежить ідея поєднання економічної ефективності як результату ринкових сил і соціального компромісу.

Аналіз останніх досліджень. Наявність дієвої системи соціального захисту є підтвердженням рівня розвитку країни та її відповідності сучасним вимогам. Соціальний захист в Україні реалізується шляхом матеріальної підтримки економічно активного населення (через соціальне страхування), пенсійного забезпечення, соціальної допомоги найбільш незахищеним верствам населення, матеріальної допомоги сім'ям із дітьми, компенсацій та індексації, соціального забезпечення, надання соціальних послуг тощо. Отже, соціальний захист здійснюється через соціальне забезпечення та соціальну допомогу. Дослідження з питань соціального захисту впроваджуються в працях провідних вчених: В. Загорський [2], О. Д. Куценко [3], К. Піскун [4], В. А. Скуратівський [6], Л. Стойка [7], Д. Л. Тарасенко [8], Н. Хома [9] та інші. Внесок цих учених у вивчення питань функціонування соціальної сфери є дуже вагомим, але не слід недооцінювати необхідність

розвитку та вивчення питань, які стосуються подальшого розвитку соціальної сфери на шляху євроінтеграції, оскільки історична ситуація постійно зазнає змін.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування напрямів покращення соціального захисту населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах становлення Української держави та розвитку ринкових відносин громадяни всіх суспільних верств, особливо категорії громадян-пільговиків, потребують гарантії соціального захисту.

В умовах економічної та соціальної трансформації переходу до ринкового розвитку суспільства через погіршення добробуту населення все більше потребує ефективного соціального захисту, коли велика кількість людей перебуває на межі виживання. Поглиблюються соціальне і майнове розшарування, що призводить до дисбалансу в задоволенні основних соціальних потреб. Рівень та якість життя все ще дуже низькі. Спостерігається зростання кількості пенсіонерів, бездомних та малозабезпечених, що вимагає від держави соціального забезпечення цих груп населення та організації ефективної соціальної підтримки. Соціальна допомога займає важливе місце у національній системі соціального захисту населення. Держава піклується про громадян, які потребують підтримки та допомоги через вік, стан здоров'я, особливий статус, бідність. Тому завданням соціальної допомоги є полегшення економічного становища людей, незалежно від їх зайнятості.

Завдяки реалізації дієвих планів покращення соціального захисту населення покращується рівень життя громадян та стабілізується суспільство. Соціальний захист буває системним – у вигляді встановлених законом постійних виплат, компенсацій з бюджету держави чи місцевого бюджету; та періодичним – у вигляді одноразової матеріальної чи різноманітної грошової або натуральної допомоги від фізичних осіб. Соціальний захист виробників дуже важливий, їхня праця створює споживчу цінність для добробуту та розвитку країни.

Розвиток України в сучасних умовах має орієнтуватися на європейську соціальну систему, формування національної соціально-економічної політики та діяльність уряду, спрямовану на підвищення рівня життя людей. Соціальний захист – це запорука надійного захисту населення і є важливим кроком до національного та соціального процвітання. У розвитку євроінтеграційного процесу вкрай важливим є питання соціального захисту населення, яке залежить від рівня життя, матеріального, духовного та соціального добробуту,

що впливає на спільноту і стимулює зайнятість населення. Структура соціального захисту складається з трьох суб'єктів: держави, юридичних і фізичних осіб.

Оскільки об'єктами і суб'єктами соціальної політики, з одного боку, є державні установи, а з іншого – населення країни, необхідно розглядати комплексну систему соціального захисту як національну інституцію, яка опікується найменш соціально захищеними групами. Тому процес європейської інтеграції України означає усвідомлення сучасних характеристик якості життя населення, збільшення ролі держави у регулюванні економічних і соціальних процесів [5], створення надійної системи соціального взаємозв'язку суб'єктів господарювання та влади.

Науковий інтерес до аналізу сучасних тенденцій соціальної політики передбачає вивчення та порівняння зарубіжного досвіду. Тут також слід зазначити, що в країнах ЄС реформи соціального сектору є постійними, оскільки їх основна мета – адаптувати національну систему державного управління до реальності та перспектив пропозицій національного бюджету.

Розробка новітньої державної моделі України базується на об'єктивних передумовах суспільного розвитку, підвищенні ефективності та дієвості прав і свобод людини, а отже, потребує формування чітких стратегій організації та проведення соціальних реформ, особливо у сфері соціального захисту. Таким чином, соціальна політика полягає в тому, що держава створює та коригує соціально-економічні умови для збільшення суспільних благ, усунення негативного впливу ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності країни. З одного боку, це закони та організації країни, наглядові та контрольні заходи для узгодження соціальних цілей і цілей економічного зростання, а з іншого боку, держава, місцева влада та підприємства мають на меті захист населення від безробіття, девальвації трудових заощаджень та інфляції [3].

Одним із впливових факторів, за яким вирізняється соціальна модель держави, є структура та конфігурація, що дозволяє максимально ефективно поєднання інститутів соціального захисту і застосування їх інструментів – соціальної допомоги, страхування, національного соціального забезпечення, медичної допомоги, освіти, обсягу ресурсів, що використовуються для функціонування такої державної моделі. Таким чином, соціальний захист, як інститут, займає провідну роль у суспільному житті. Різні соціальні держави мають різні моделі соціальної політики, тому єдиної моделі соціальної держави не існує. За останні три десятиліття дослідники дійшли висновку, що з точки зору фінансування й організації існує набір певних моделей (англ. *welfare regimes* – систем соціального забезпечення), які відрізняються у розмірі пільг і причинах, які дозволяють їх отримати. Соціальна політика України – це співвідношення лібералізму та соціальної моделі [9].

Ліберальна модель передбачає можливість створення умов для впевненого розвитку суб'єктів господарювання за відсутності в країні достатніх фінансових ресурсів, а соціальна, навпаки, забезпечує формування розумної системи соціального захисту.

Саме тому ми не можемо не відзначити, що економічне зростання й покращення добробуту людей є важливою частиною взаємозв'язку на шляху до європейської

інтеграції. Формування заможного суспільства може бути досягнуте шляхом швидкого та стабільного економічного розвитку. Низка невирішених питань у розвитку ринкових відносин сприяла посиленню суспільної та державної уваги до соціальних проблем, чим було створено необхідні передумови для економічного розвитку та стабільних умов праці людини. Удосконалення соціальної сфери можна розпочати з реформування способу надання соціальної допомоги, тобто підкреслення специфіки адресної допомоги, яка має бути ефективною і надходити тим, хто дійсно її потребує.

Перехід на адресну допомогу [4] має супроводжуватися скороченням соціальних видатків бюджету та підвищенням результативності використання ресурсів. Цього можна досягти шляхом запровадження конкурсних фінансувань. Щоб захистити права споживачів послуг за допомогою економічних, а не адміністративних механізмів, які є неефективними, необхідно демонополізувати складні сектори соціальної сфери.

Виділяють чотири етапи надання адресної соціальної допомоги:

- оцінити доходи та матеріальне становище сім'ї;
- виявити причини малозабезпеченості сім'ї;
- обрати індивідуальний пакет послуг (адресні субсидії, консультації, пропозиції щодо збільшення доходів сім'ї, зокрема, допомога на оплату праці тощо) та взаємодіяти з недержавними організаціями, які займаються наданням необхідних соціальних послуг (підготовка, реабілітаційні заходи тощо);
- оцінити ефективність допомоги, зворотній зв'язок.

Працівники органів соціального захисту населення повинні враховувати, що при наданні соціальної допомоги необхідно формувати індивідуальні пакети соціальних послуг, створювати спеціальні структури соціальних послуг. Натомість важливим є прийняття населенням зустрічних зобов'язань щодо виходу з кризової ситуації (зайнятість, участь у державних програмах зайнятості, проходження курсу лікування тощо) [2].

При цьому у виборі способу забезпечення адресності необхідно всебічно враховувати переваги і недоліки всіх аспектів, а головне – розглянути питання соціального утримання, щоб дати проблемній сім'ї поштовх до виходу з кризи. Хоча ефект від зниження стимулів до самозайнятості є досить незначним через низький рівень соціального забезпечення в Україні, необхідно вжити певних заходів для вирішення проблеми соціального утримання на початковій стадії цільової соціальної системи.

Світовий досвід показує, що жодна країна світу не може повністю подолати бідність. Тому стратегія боротьби з бідністю передбачає низку заходів для створення ефективного ринку праці, зокрема, підвищення мінімальної заробітної плати, легалізацію тіньових доходів та формування планів працевлаштування, а також зміну пріоритетів системи соціального захисту: від широко-масштабного надання пільг різним категоріям громадян до адресності, тобто об'єднання державних ресурсів для допомоги сім'ям, які найбільше цього потребують. Коли заявник звертається до відділу соціального захисту, допомога безпосередньо залежить від цільового методу. Важливу роль відіграють також такі фактори, як добре продумані комунікаційні стратегії (щоб бідні могли зрозуміти,

яким чином можуть отримати допомогу), доступність місцевих органів соціального захисту [7] та наявність відповідного контролю на місцевому рівні.

Іншою важливою частиною загальнодержавної реформи соціального захисту населення має стати врахування тенденції децентралізації шляхом підвищення ролі та значення органів місцевого самоврядування, зокрема, місцевих територіальних громад. У контексті процесу децентралізації покращуються доступність та якість соціального захисту, включаючи соціальні послуги; збільшується обсяг соціальної допомоги і послуг, що надаються соціально незахищеним верствам населення; а також органам місцевого самоврядування надаються повноваження, які дозволяють значно ефективніше здійснювати діяльність у соціальній сфері та підвищувати стандарти якості життя. Водночас необхідно забезпечити

оптимальний розподіл повноважень між місцевими виконавчими органами різних рівнів, що сприятиме якійсь взаємодії, покращенню управління соціальним захистом, ефективному використанню бюджетів на всіх рівнях.

Висновки. Завдяки проведеним дослідженням було актуалізовано питання розвитку соціального захисту в Україні. Зокрема, досліджено та запропоновано напрями покращення соціального захисту населення через механізм адресної допомоги. У ракурсі цього обґрунтовано стратегію боротьби з бідністю в нашій державі, зокрема, через підвищення мінімальної заробітної плати, легалізацію тіншових доходів та формування стратегії працевлаштування, а також через зміну пріоритетів системи соціального захисту: від широкомасштабного надання пільг різним категоріям громадян до адресності, тобто об'єднання державних ресурсів для допомоги сім'ям, які найбільше цього потребують.

Список використаних джерел

1. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / В. А. Скуратівський та ін. ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трошинського. Київ : НАДУ, 2010. 284 с.
2. Загорський В. Концептуальні засади державної соціальної політики. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 21. С. 13-20.
3. Куценко О. Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві : Спроби західної соціології. Харків : Вид. центр Харк. ун-ту, 2000. 316 с.
4. Піскун К. Адресність соціальної допомоги як напрям покращення методики планування видатків соціального призначення. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. Вип. 1 (8). С. 212-221. URL : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvsp.pdf> (дата звернення : 20.12.2021).
5. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування / наук. ред. Л. Чорний. Київ : Центр громад. експертизи, 2009. 104 с.
6. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика : навч. посіб. Київ : Вид-во УАДУ, 2003. 359 с.
7. Стойка Л. В. Соціальні зобов'язання держави : проблеми і шляхи вирішення. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 115-118.
8. Тарасенко Д. Л., Сухова К. К., Чечель А. О. Реалії та перспективи розвитку соціальної сфери в умовах децентралізації. *Проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування* : колективна монографія / заг. ред. А. О. Чечель, Є. В. Хлобистов. Бельско-Бяла (Польща) : Вища школа економіки та гуманітаристики, 2017. С. 272-287.
9. Хома Н. М. Типологія моделей соціальної держави : аналіз основних підходів. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 618-623.

References

1. Skurativskiy, V. A., & Troshchynskiy, V.P. (Eds.). (2010) *Derzhavna polityka v sotsiohumanitarniy sferi* [State policy in the socio-humanitarian sphere]. Kyiv : NADU [in Ukrainian].
2. Zahorsky, V. (2009). Kontseptualni zasady derzhavnoyi sotsialnoyi polityki [Conceptual principles of state social policy]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnya* : zb. nauk. pr. LRIDU NADU, 21, 13-20. Lviv : LRIDU NADU [in Ukrainian].
3. Kutsenko, O. D. (2000). *Suspilstvo nerivnykh. Klasovyy analiz nerivnostey v suchasnomu suspilstvi* : Sproby zakhidnoyi sotsiologii [A society of the unequal. Class analysis of inequalities in modern society : Attempts at Western sociology]. Kharkiv : Vyd. tsentr Khark. un-tu [in Ukrainian].
4. Piskun, K. (2013). Adresnist sotsialnoyi dopomohy yak napryam pokrashchennya metodyky planuvannya vydatkiv sotsialnoho pryznachennya [Targeted social assistance as a direction of improving the methodology of planning social expenditures]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, 1 (8), 212-221. URL : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvsp.pdf> (accessed : 20.12.2021) [in Ukrainian].
5. Chorniy, L. (Ed.). (2009). *Systema sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennya v Ukrayini. Realnyy stan ta perspektyvy reformuvannya* [The system of social protection and social security in Ukraine. The real state and prospects of reform]. Kyiv : Tsentri hromad. ekspertyzy [in Ukrainian].
6. Skurativskiy, V. A., Paliy, O. M., Libanova, E. M. (2003). *Sotsialna polityka* [Social policy] : navch. posib. Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
7. Stoyka, L. V. (2010). Sotsialni zobov'yazannya derzhavy : problemy i shlyakhy vyrishennya [Social obligations of the state : problems and solutions]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 115-118 [in Ukrainian].
8. Tarasenko, D. L., Sukhova, K. K., Chechel, A. O., & Khloubystov, Ye. V. (Ed.). (2017). Realiyi ta perspektyvy rozvytku sotsialnoyi sfery v umovakh detsentralizatsiyi [Realities and prospects of social sphere development in the conditions of decentralization]. In *Problemy ta perspektyvy rozvytku derzhavnoho upravlinnya v umovakh reformuvannya* [Problems and prospects of public administration development in the conditions of reform] : kolektyvna monohrafiya (pp. 272-287). Belsko-Byala (Polshcha) : Vyshcha shkola ekonomiky ta humanitarystyky [in Ukrainian].
9. Khoma, N. M. (2012). Typolohiya modeley sotsialnoyi derzhavy : analiz osnovnykh pidkhodiv [Typology of welfare state models : analysis of basic approaches]. *Derzhava i pravo*, 56, 618-623 [in Ukrainian].

УДК: 351:620.9

Особливості економічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні

FEATURES OF ECONOMIC SUPPORT OF ALTERNATIVE ENERGY DEVELOPMENT IN UKRAINE

ХИТЬКО Майя – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

KHITKO Maiya – PhD of Science in Public Administration, Associate Professor of the Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9216-8876>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-6>

Анотація. Пошук нових джерел енергії є актуальною проблемою сьогодення. Зменшити енергетичну залежність України від традиційних паливних ресурсів можливо лише за рахунок розвитку і використання власної альтернативної енергії, яка використовує місцеві ресурси як паливо (біоенергетика), або взагалі не потребує паливної складової (сонячної, вітрової та малої гідроенергетики). Європейський Союз є одним із лідерів упровадження альтернативної енергії й відновлюваних джерел енергії, ініціював створення багатьох організацій, які фінансують проекти, пов'язані з використанням альтернативної енергії. Європейське законодавство у галузі енергетики декларує рівень відновлюваної енергії 20% у загальному енергетичному балансі Європейського Союзу до 2022 р. Підписавши Паризьку угоду, Україна взяла на себе певні зобов'язання, а саме: відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» державною метою є досягнення 25% відновлюваних джерел енергії у валовому кінцевому споживанні енергії. Досягти цієї мети можливо лише у випадку міжнародного співробітництва з ЄС у галузі альтернативної енергетики. Метою статті є дослідження і конкретизація особливостей економічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні. У статті використано структурний, логічний та порівняльний аналіз як методи дослідження. Розглянуті важливі теоретичні і практичні аспекти розвитку альтернативної енергетики в Україні. Зокрема, визначено основні елементи економічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики, охарактеризовано фінансові ресурси, необхідні для реалізації інноваційної політики держави. Як результат дослідження, запропоновано дотримуватися принципів, на яких має базуватися національна політика стимулювання розвитку альтернативної енергетики: усунення неекономічних перешкод, таких як адміністративні бар'єри, відсутність доступу до енергетичних систем, недосконала структура ринку електроенергії, недостатня обізнаність і навчання, а також вирішення проблем із впровадженням у суспільстві технологій відновлюваної енергії; необхідність створення легко передбачуваної та прозорої системи підтримки для залучення інвестицій; впровадження перехідних стимулюючих заходів, завдяки яким планується поступово знижувати ступінь державної підтримки, що стимулюватиме інновації технологічно, контролюватиме їх та сприятиме якнайшвидшому досягненню конкурентоспроможності на ринку; розробка і реалізація відповідних стимулюючих програм, які гарантують певний рівень підтримки різних технологій, залежно від ступеню їх розвитку, що допомагає реалізувати значний потенціал за певний часовий проміжок; оцінка впливу масштабного впровадження технологій відновлюваної енергії на енергосистему в цілому, особливо на ліберальних ринках електроенергії, яка б враховувала загальну економічну ефективність і надійність системи.

Ключові слова: альтернативна енергетика, інноваційна політика, національна економіка.

Summary. Today, the search for new energy sources is more than acute. Reducing Ukraine's energy dependence on traditional fuel resources is possible only through the development and use of its own alternative energy, which uses local resources as fuel (bioenergy), or does not need a fuel component (solar, wind and small hydropower). The European Union is one of the leaders in the implementation of alternative energy and renewable energy sources and has initiated the creation of many organizations that finance projects related to the use of alternative energy. European energy legislation declares a 20% level of renewable energy in the overall energy balance

of the European Union until 2022. By signing the Paris Agreement, Ukraine has made certain commitments, namely: according to the Energy Strategy of Ukraine until 2035, «Security, Energy Efficiency, Competitiveness» is considered to be the goal of achieving 25% of renewable energy sources in gross final energy consumption. This goal can be achieved only in the case of international cooperation with the EU in the field of alternative energy. The purpose of the study is to study and specify the features of economic support for the development of alternative energy in Ukraine. The article uses structural, logical and comparative analysis as research methods. The article examines important theoretical and practical aspects of the development of alternative energy in Ukraine. In particular, the main elements of economic support for the development of alternative energy are identified, the financial resources that are necessary for the implementation of innovation policy of the state are characterized. As a result of the study, it is proposed to adhere to the principles on which the national policy should be based on stimulating the development of alternative energy: elimination of non-economic barriers, such as administrative barriers, lack of access to energy systems, imperfect structure of the electricity market, lack of awareness and training, as well as solving problems with the introduction of renewable energy technologies in society; the need to create an easily predictable and transparent support system to attract investment; implementation of transitional incentives, which are planned to reduce the level of support over time, which will stimulate innovation in technology, control them and help to achieve market competitiveness as soon as possible; development and implementation of appropriate incentive programs that guarantee a certain level of support for different technologies, depending on the degree of their development, which helps to realize significant potential over time; assessment of the impact of large-scale implementation of renewable energy technologies on the energy system as a whole, especially in liberal electricity markets, which would take into account the overall economic efficiency and reliability of the system.

Key words: alternative energy, innovation policy, national economy.

Вступ. Сьогодні пошук нових джерел енергії є історично важливим. Зменшити енергетичну залежність України від традиційних паливних ресурсів можливо лише за рахунок розвитку і використання власної альтернативної енергії, яка використовує місцеві ресурси як паливо (біоенергетика), або взагалі не потребує паливної складової (сонячної, вітрової та малої гідроенергетики). Європейський Союз є одним із лідерів упровадження альтернативної енергії й відновлюваних джерел енергії, ініціював створення багатьох організацій, які фінансують проекти, пов'язані з використанням альтернативної енергії. Європейське законодавство у галузі енергетики декларує рівень відновлюваної енергії 20% у загальному енергетичному балансі Європейського Союзу до 2022 р. Підписавши Паризьку угоду, Україна взяла на себе певні зобов'язання, а саме: відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» державною метою є досягнення 25% відновлюваних джерел енергії у валовому кінцевому споживанні енергії. Досягти цієї мети можливо лише у випадку міжнародного співробітництва з ЄС у галузі альтернативної енергетики.

Аналіз останніх досліджень. Важливі теоретичні та практичні аспекти розвитку альтернативної енергетики в Україні покладені в основу досліджень багатьох науковців, зокрема, таких українських вчених: О. Балуєва [1], С. Білоцький [2], К. Врублевська [4], І. Гайдучий [4], Л. Горшкова [6], А. Касич [7; 8], І. Клопов [9] та ін. У той же час аналіз наукових праць показує, що деякі проблемні питання залишаються недостатньо вивченими, тому виникає потреба в удосконаленні існуючих науково-методичних підходів до визначення і впровадження державного управління альтернативною енергетикою.

Мета статті. Метою статті є дослідження і конкретизація особливостей економічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Економічне забезпечення розвитку альтернативної енергетики слід розглядати як відносини між її суб'єктами, що виникають у процесі руху електроенергії від виробників до споживачів. Її мета – взаємовигідне партнерство і відносно справедливий розподіл доходу від продажу кінцевої продукції між суб'єктами ринку, що дозволяє виробникам енергії забезпечувати розширене відтворення, стимулюючи більш високу якість продукції, знижуючи втрати в електричних мережах і мінімізуючи ціну кінцевої продукції для альтернативної енергетики, геліоенергії, енергії вітру, біоенергетики, змішаної енергії, гідроенергії, космічної енергії, геотермальної енергетики, вторинної енергії використання відпрацьованого тепла на основі поєднання цінової саморегуляції та активного впливу держави.

Основними елементами цього процесу є ціна, конкурентне середовище, державне регулювання, інвестиційні й екологічні компоненти, які впливають на поведінку суб'єктів. До функціональних елементів економічної підтримки альтернативної енергетики відносять виробничу й організаційну структуру галузі, відносини з продажу продукції, послуг, систему ціноутворення, отримання прибутку та його розподіл [8].

На сьогоднішній день поновлювана електроенергія виробляється у вітроелектростанціях, сонячних електростанціях, малих гідроелектростанціях і ТЕС/ТЕЦ у біомасі та когенераційних установках у біогазі. В Україні зареєстровано понад 150 юридичних осіб і 265 об'єктів відновлювальної енергетики підключено до інтегрованої енергетичної мережі, що продає споживачам зелену електроенергію. Важливо зауважити,

що кількість людей, які випускають зелену електроенергію від власних ТЕЦ і вітроелектростанцій, постійно зростає. За даними Української асоціації відновлюваної енергії, станом на серпень 2019 р. частка електроенергії, яка вироблялася з поновлюваних джерел енергії, становила близько 4%, що є дуже невеликим відсотком порівняно з країнами ЄС. Проте частка відновлюваних джерел енергії в загальному балансі виробництва електроенергії в Україні в 2020 р. уже склала 12,4%. У 2021 вона перевищила 13%, тобто пододала показник, який, згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2035 року, мав бути досягнений тільки до 2030 року [3].

Розуміння важливості розвитку альтернативної енергетики на національному рівні сприяло змінам законодавчої бази у провідних країнах світу, стало рушійним поштовхом до розвитку відновлюваної енергетики як альтернативи традиційній.

Для збалансування поточного екологічного менеджменту з довгостроковими перспективами і цілями існує потреба у розробці державної політики на основі принципів прозорості, справедливості та соціальної відповідальності. Реалізація цих принципів сьогодні означає активне впровадження використання альтернативних джерел енергії на всіх рівнях вітчизняної економіки [7].

Важливу роль у питаннях державного регулювання розвитку альтернативної енергетики відіграють обрані методи, які розуміються як сукупність засобів і методів впливу держави через законодавчі та виконавчі органи на суб'єктів господарювання з метою створення або забезпечення умов їх діяльності відповідно до національної економічної політики. На основі аналізу наукових праць можна зазначити, що у переліку методів державного регулювання економіки, направлених на розвиток альтернативної енергетики, містяться такі напрями [9]:

- правові, що базуються на законодавчих і регуляторних інструментах;
- адміністративні, засновані на застосуванні адміністративних актів і процедур, обов'язкових до виконання;
- організаційно-економічні, що забезпечують організацію діяльності регулюючих органів шляхом створення державою умов, здійснення яких робить таку діяльність економічно вигідною, впливаючи при цьому на діяльність регулюючих суб'єктів шляхом використання економічних засобів;
- соціально-психологічні, які ґрунтуються на відкритості інформації про стан конкретного сектора державного управління і широкій участі суспільства в діяльності регулюючих органів та передбачають з'ясування й популяризацію певних ідей, вплив на інтереси певних соціальних груп, статус людей у суспільстві, соціальні умови їхнього життя і можливість самореалізації.

Альтернативні джерела в цілому не вимагають постійних додаткових витрат на виробництво, лише для перетворення на енергію. Це допомагає значно знизити витрати на одиницю енергії та заощадити власні гроші й зусилля. Нині існують урядові програми, які спрощують оподаткування для підприємств, що активно використовують енергію вітру, води і сонячну енергію. Їх впровадження сприяє зменшенню витрат і підвищує рентабельність підприємств.

Тарифи на постачання електроенергії в мережу є ефективним інструментом державної підтримки виробництва відновлюваної електроенергії. Термін «тарифи на постачання електроенергії в мережу» може означати або встановлену мінімальну гарантовану ціну, яка виплачується виробнику за одиницю виробленої електроенергії, або додаткові платежі, гарантовані виробнику, крім базової ринкової ціни на електроенергію. У першому випадку виробники відновлюваної енергії повністю захищені від ринкових ризиків, а в другому – виробник залежить від коливань цін на електроенергію на ринку. Зазвичай регулюючі заходи застосовуються для того, щоб зобов'язати учасників ринку електроенергії сплачувати виробнику відновлюваної енергії тариф, встановлений на законодавчому рівні. Окрім тарифу, можливі й державні субсидії. Тариф зазвичай встановлюється на кілька років, щоб гарантувати дохід інвестору протягом значної частини строку реалізації проекту. Тягар введення тарифів на постачання електроенергії в мережу лягає на покупця – організації, що є предметом зобов'язання. Таким чином, якщо предметом зобов'язань є постачальники енергії, то остаточною вартістю оплачує споживач.

Пошук нових і вдосконалення існуючих технологій виробництва й переробки енергоресурсів, виведення їх на економічно ефективний рівень і розширення сфери використання є невід'ємною частиною формування енергетичної безпеки.

Для реалізації інноваційної політики держава запроваджує такі фінансові ресурси:

- інвестиції (бюджет, позабюджетний, венчурний капітал);
- часткова компенсація собівартості продукції;
- позики (за рахунок державного бюджету, позики і дотації міжнародних фінансових організацій, залучених державою, або за рахунок державних гарантій, відшкодування процентних ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання в банках);
- стимулюючі фонди: субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, податкові, митні та валютні преференції.

Таким чином, основні джерела фінансових ресурсів для інвестицій у розвиток інноваційної діяльності, а отже, поновлювану енергію, наступні:

- державний і місцеві бюджети;
- банки та міжнародні організації;
- фонди венчурного капіталу й компанії;
- приватні інвестори.

Зараз багато держав проводять обґрунтовану політику щодо використання та розвитку відновлюваних джерел енергії, підтримуючи баланс між економічною, політичною, екологічною і соціальною сферами. Пропонуємо дотримуватися принципів, на яких має базуватися національна політика стимулювання розвитку альтернативної енергетики:

- усунення неекономічних перешкод, таких як адміністративні бар'єри, відсутність доступу до енергетичних систем, недосконала структура ринку електроенергії, недостатня обізнаність і навчання, а також вирішення проблем із впровадженням у суспільстві технологій відновлюваної енергії;

- необхідність створення легко передбачуваної та прозорої системи підтримки для залучення інвестицій;
- впровадження перехідних стимулюючих заходів, завдяки яким планується поступово знижувати ступінь державної підтримки, що стимулюватиме інновації технологічно, контролюватиме їх та сприятиме якнайшвидшому досягненню конкурентоспроможності на ринку;
- розробка і реалізація відповідних стимулюючих програм, які гарантують певний рівень підтримки різних технологій, залежно від ступеню їх розвитку, що допомагає реалізувати значний потенціал за певний часовий проміжок;
- оцінка впливу масштабного впровадження технологій відновлюваної енергії на енергосистему в цілому, особливо на ліберальних ринках електроенергії, яка б враховувала загальну економічну ефективність і надійність системи.

Висновки. Енергетика – це основа національної економіки, системотворча, основна галузь, провідний фактор її розвитку. Ефективне функціонування паливно-енергетичного комплексу є дуже важливим для покращення добробуту і забезпечення сталого економічного розвитку держави. Зараз глобальна енергетика характеризується високим рівнем ефективності, диверсифікацією структури виробництва та більш ефективним розташуванням енергетичних об'єктів. Уповільнення споживання енергії в промислово розвинених країнах пов'язане зі збільшенням інвестицій в енергозберігаючі технології, а не у виробництво енергії. Одним зі шляхів пошуку і головним стратегічним завданням для вирішення глобальної проблеми скорочення запасів природних енергетичних ресурсів є розробка екологічно чистих методів отримання енергоресурсів, пошук екологічно чистої енергетичної сировини на основі нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії.

Список використаних джерел

1. Балуєва О. В. Методика розрахунку індексу соціо-еколого-економічного розвитку міста. *Економічний вісник*. 2013. № 3. С. 137-145.
2. Білоцький С. Д. Енергетичне співтовариство. Третій енергетичний пакет ЄС і правове регулювання альтернативної енергетики. *Український часопис міжнародного права*. 2012. № 1. С. 69-76.
3. Вектори економічного розвитку 2030. *Кабінет Міністрів України*. 2020. URL : <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (дата звернення : 17.12.2021).
4. Врублевська К. М. Основні правові форми інвестування інноваційного продукту. *Економічна теорія і право*. 2016. № 3 (26). С. 188-201.
5. Гайдуцький І. П. Транснаціональна парадигма сталого низьковуглецевого розвитку. *Економіка та держава*. 2014. № 5. С. 14-19.
6. Горшкова Л. А. Інвестиції як фактор інноваційного розвитку підприємств України. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2016. № 14. С. 190-196.
7. Касич А. О. Завдання державної політики сталого розвитку з урахуванням рівня техногенного навантаження. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3951> (дата звернення : 17.12.2021).
8. Касич А. О. Чинники розвитку альтернативної енергетики у сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 93-99.
9. Клопов І. Механізми державної підтримки альтернативної енергетики. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1. С. 117-124.

References

1. Balyueva, O. V. (2013). Metodyka rozrakhynky indeksy sotsio-ekoloho-ekonomichnoho rozvytku mista [Methods of calculating the index of socio-ecological and economic development of the city]. *Ekonomichnyy visnyk*, 3, 137-145 [in Ukrainian].
2. Bilotskyi, S. D. (2012). Enerhetychne spivtovarystvo. Tretiy enerhetychnyy paket YES i pravove rehylyuvannya alternatyvnoyi enerhetyky [Energy community. The EU's third energy package and the legal regulation of alternative energy]. *Ukrayinskyy chasopys mizhnarodnoho prava*, 1, 69-76 [in Ukrainian].
3. Vektory ekonomichnoho rozvytku [Vectors of economic development 2030]. (2020). *Cabinet of Ministers of Ukraine*. URL : <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (accessed : 17.12.2021) [in Ukrainian].
4. Vryblevska, K. M. (2016). Osnovni pravovi formy investyvannya innovatsiynoho produkty [The main legal forms of investing in innovative products]. *Ekonomichna teoriya i pravo*, 3 (26), 188-201 [in Ukrainian].
5. Haydytskyi, I. P. (2014). Transnatsionalna paradyhma staloho nyzkovyhletsevoho rozvytku [Transnational paradigm of sustainable low-carbon development]. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 14-19 [in Ukrainian].
6. Horshkova, L. A. (2016). Investytsiyi yak faktor innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv Ukrayiny [Investments as a factor of innovative development of Ukrainian enterprises]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoyi vlasnosti*, 14, 190-196 [in Ukrainian].
7. Kasych, A. O. (2015). Zavdannya derzhavnoyi polityky staloho rozvytku z yrakhyvannyam rivnya tekhnohennoho navantazhennya [Tasks of the state policy of sustainable development taking into account the level of man-caused load]. *Efektivna ekonomika*, 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3951> (accessed : 17.12.2021) [in Ukrainian].
8. Kasych, A. O. (2017). Chynnyky rozvytku alternatyvnoyi enerhetyky y sychasnykh ymovakh [Factors in the development of alternative energy in modern conditions]. *Ekonomika i suspilstvo*, 12, 93-99 [in Ukrainian].
9. Klopov, I. (2016). Mekhanizmy derzhavnoyi pidtrymky alternatyvnoyi enerhetyky [Mechanisms of state support of alternative energy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnya*, 1, 117-124 [in Ukrainian].

УДК: 351:339.9

Інструменти просування національних інтересів України у сучасних геополітичних та глобалізаційних умовах

TOOLS FOR PROMOTING UKRAINIAN NATIONAL INTERESTS IN MODERN GEOPOLITICAL AND GLOBALIZING CONDITIONS

ШЕВЧЕНКО Наталія – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та права, Комуніальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

SHEVCHENKO Nataliia – Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1559-1432>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-4>

Анотація. У сучасних геополітичних та глобалізаційних умовах виникла необхідність створення ефективного механізму просування інтересів держави, інформування світової спільноти про іміджеві події, які відбуваються в нашій країні. На сьогодні світовий інформаційний простір майже не містить позитивної інформації щодо України, через що іноземці мають уявлення про Україну з викривленим змістом або у неповному обсязі. Це створює негативний імідж держави, що має відображення на політичній, економічній, туристичній, інвестиційній ситуації, що відбивається у світових рейтингах. Просування інтересів держави у світі є надзвичайно важливою справою. Основною проблемою при цьому є недосконалість державної політики, орієнтованої на просування інтересів України у світовому просторі. Метою статті є розробка пріоритетних шляхів просування національних інтересів України у глобальному просторі. У статті використано наступні методи дослідження: метод теоретичного узагальнення та конкретизації; аналіз і синтез – з метою вивчення стану досліджуваної проблематики. У статті досліджено сучасні інструменти і методи просування національних інтересів. Визначено можливості дипломатії та пропаганди як основних інструментів просування національних інтересів і формування позитивного бренду й іміджу країни. Конкретизовано важливість саме публічної дипломатії та формування її стратегії і тактики. Виділено основні характеристики пропаганди як інструменту захисту і просування національних інтересів. Досліджено примусові методи просування національних інтересів в розрізі сучасного політичного становища. У результаті проведених досліджень визначено, що світове співіснування, мирне врегулювання конфліктів та цілеспрямоване взаємне співробітництво з метою розвитку є спільними інтересами всіх країн. Таким чином, разом із просуванням своїх національних інтересів країни повинні прагнути захищати і просувати спільні інтереси в інтересах усієї міжнародної спільноти. Зважаючи на це, необхідно, щоб кожна нація вибудовувала свою зовнішню політику та свої відносини з іншими націями на основі своїх національних інтересів, які інтерпретуються і визначаються відповідно до спільних інтересів людства (цивілізації).

Ключові слова: дипломатія, інструменти, національні інтереси, пропаганда.

Summary. In the current geopolitical and globalization conditions, there is a need to create an effective mechanism for promoting the interests of the state, informing the world community about the image events taking place in our country. Today, the global information space contains almost no positive information about Ukraine. As a result, foreigners have an idea of Ukraine with distorted or incomplete content. This creates a negative image of the state, which is reflected in the political, economic, tourist, investment situation, which is reflected in world rankings. Promoting the interests of the state in the world is extremely important. The main problem is the imperfection of state policy aimed at promoting Ukraine's interests in the world. The aim of the article is to develop priority ways to promote Ukraine's national interests in the global space. The following research methods are used in the article: method of theoretical generalization and concretization; analysis and synthesis – in order to study the state of the studied issues. The article examines modern tools and methods of promoting national interests. Possibilities of diplomacy and propaganda as the main tools for promoting national interests and forming a positive brand and

image of the country are identified. The importance of public diplomacy and the formation of its strategy and tactics was specified. The main characteristics of propaganda as a tool for protection and promotion of national interests are highlighted. Coercive methods of promoting national interests in the context of the current political situation have been studied. Research has shown that global coexistence, peaceful conflict resolution and purposeful mutual cooperation for development are in the common interests of all countries. Thus, together with the promotion of their national interests, countries must strive to protect and promote common interests in the interests of the entire international community. In view of this, it is necessary for each nation to build its foreign policy and its relations with other nations on the basis of its national interests, which are interpreted and determined in accordance with the common interests of mankind (civilization).

Key words: diplomacy, tools, national interests, propaganda.

Вступ. У сучасних геополітичних та глобалізаційних умовах необхідно створити дієвий механізм відстоювання інтересів держави, інформування світової спільноти про іміджеві події, що відбуваються в нашій державі. Сьогодні світовий інформаційний простір майже не містить позитивної інформації про Україну, через що іноземці отримують уявлення про Україну зі спотвореним або неповним змістом. Це створює негативний імідж держави, що має відображення на політичній, економічній, туристичній, інвестиційній ситуації і відбивається у світових рейтингах. Просування інтересів держави у світі є надзвичайно важливою справою. Основною проблемою при цьому є недосконалість державної політики, спрямованої на просування інтересів України у світі.

Аналіз останніх досліджень. Відомі вчені, такі як А. Близнюк, В. Данн, Р. Келлі, В. Кемпфер, Л. Леонтьєва, О. Литвиненко, А. Сніжко, В. Тарасюк та інші досліджували теоретичні й практичні аспекти формування та реалізації інструментарію забезпечення національних інтересів країни. Однак зазначені питання набувають актуальності й популярності у зв'язку з розвитком геополітичних зв'язків і комунікаційних технологій у світі.

Мета статті. Метою статті є розробка пріоритетних шляхів просування національних інтересів України у глобальному просторі.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення цілей і задач національних інтересів є першорядним правом та обов'язком кожної нації. Тому для захисту своїх національних інтересів у міжнародних відносинах держави використовують різноманітні інструменти та методи. По-перше, це дипломатія. Поняття дипломатії у розмовній, публіцистичній, а іноді й у науковій лексиці вживається у багатьох значеннях, використовується інструментально, втілюючись у контексті сказаного чи написаного. Дипломатія – це мистецтво вирішення міжнародних конфліктів мирним шляхом. Дипломатія – це також техніка та майстерність, що гармонійно впливають на міжнародні відносини й підкорюються правилам і звичаям. Дипломатична діяльність завжди мала яскраво виражений ритуальний характер. У процесі розвитку міжнародних відносин відбуваються становлення інтересів держав, урядів та міжнародних організацій, тому їх представники й дипломати, виконуючи вказівки своїх урядів, використовують традиційні методи у прагненні знайти взаємоприйнятні для різних

сторін рішення, якщо це необхідно, та відстояти інтереси національного престижу.

Дипломатія складається з методик і процедур ведення міждержавних відносин. Дипломатія реалізується через мережу посольств, представництв, консульств по всьому світі. Це можуть бути як односторонній, так і багатосторонній характер відносин.

Метою дипломатії, дипломатичної служби є використання мирних і доцільних методів врахування різних інтересів, зміцнення дружніх зв'язків із союзними урядами, розвиток дружніх відносин із нейтральними країнами, а також досягнення поваги з боку інших урядів і народів. Дипломатія починається з дій певних урядових структур, державних діячів, чиновників. Міністр закордонних справ, як правило, – це головний дипломат держави. Він особисто виконує багато дипломатичних функцій: веде переговори та листування з міністрами закордонних справ і послами інших держав, аналізує й оцінює нинішню зовнішньополітичну ситуацію, повідомляє свої оцінки та пропозиції вищому керівництву країни, керує всією дипломатичною службою своєї держави. Апарат міністерства допомагає йому у цій діяльності.

Функції дипломатичних представництв можна класифікувати таким чином: представництво, інформація, переговори, захист інтересів своєї держави та її громадян, формування позитивного іміджу своєї держави в очах зарубіжних політиків та інших народів.

Поряд із традиційною дипломатією активно розвивається публічна дипломатія, яку часто називають міжлюдською (people-to-people diplomacy). Крім своєї неформальності й альтернативності, публічна дипломатія цікава безліччю форм своєї реалізації: від освітньої, наукової та цифрової до туристичної й кулінарної. Публічна дипломатія, як інструмент реалізації зовнішньої політики та просування національних інтересів, з'явилась у США і почала свою історію в середині ХХ ст., її завданням було просування позитивного образу держави за кордоном. Хоча слід зазначити, що публічна дипломатія мала свої трансформації і в період «холодної війни», коли взаємини будувалися за формулою «суб'єкт – об'єкт», але вже у ХХІ ст. вона трансформувалася у формулу «суб'єкт – суб'єкт», тобто інша сторона теж артикулювала свої інтереси і їх враховували під час ведення переговорів. Нова публічна дипломатія має орієнтацію на концепцію «м'якої сили», тому в її арсеналі відсутні інструменти, пов'язані з використанням брехні, шантажу, натиску та інші.

Публічна дипломатія XXI ст. достатньо широко використовує лобістські бізнес-структури для формування позитивного образу держав.

Публічна дипломатія пов'язана з формуванням та здійсненням зовнішніх політик. Вона включає в себе аспекти міжнародних відносин, що виходять за межі традиційної дипломатії; вплив урядів на громадську думку в інших країнах; міжнародну взаємодію приватних груп та корпоративних інтересів; висвітлення закордонних справ та їх вплив на політику; комунікацію між професійними комунікаторами, наприклад, дипломатами й іноземними кореспондентами; та процес міжкультурних комунікацій. Іншими словами, публічна дипломатія охоплює абсолютно всі можливі міжнародні комунікації, окрім традиційної двосторонньої дипломатії та роботи міжнародної організації: від міжнародних студентських обмінів до включення об'єктів до списку культурної спадщини ЮНЕСКО.

Класик громадської дипломатії Ніколасс Кулл виділив п'ять основних практик громадської дипломатії: слухання (уміння прислухатися до цільової аудиторії – іноземної громадськості); адвокація (просування певного меседжа чи теми); культурна дипломатія; дипломатія міжнародних обмінів; міжнародне телемовлення.

На сьогоднішній день найбільш активно розвивається цифрова дипломатія, що здійснюється за допомогою інтернет-ресурсів, соціальних мереж та блогів.

Публічна дипломатія є невід'ємною частиною життя усіх держав, і її вплив на громадську думку важко переоцінити. Окрім великих можливостей, публічна дипломатія, однак, таїть і значні загрози. Освітні та наукові дипломатичні стратегії іноземних держав можуть сприяти відтоку інтелектуальних ресурсів. Дипломатія міжнародної допомоги може призвести до небажаних політичних наслідків, а також посилити залежність держави від зовнішньої допомоги. Цифрова дипломатія створює ризики у контексті кібербезпеки та втручання у політичні процеси. Тому для держави важливі як власна багатогранна стратегія громадської дипломатії, так і стратегічне й тактичне реагування на потенційно небезпечні ситуації.

Наступним інструментом просування національних інтересів є альянси. Взагалі альянси – це угоди, засновані на довірі і співробітництві відповідно до поставлених цілей, учасники яких доповнюють у бізнес-можливостях один одного. У той же час це прагматичні союзи, де кожна зі сторін прагне отримати, насамперед, свої вигоди і переваги для одержання перемоги у конкурентній боротьбі за рахунок успішного розміщення сил і захисту або розширення ринкової території. Такі угоди зазвичай укладаються двома або більшою кількістю держав для просування та захисту спільних інтересів. Після укладання альянсу захист цих спільних інтересів стає юридичним зобов'язанням, яке держави-члени зобов'язані виконувати. Ці союзи можуть бути укладені для досягнення різних видів спільних інтересів, та їх характер залежить від типу зацікавленості, яка має бути досягнута.

Важливо констатувати, що альянси за інтересами не є стратегічними альянсами, оскільки вони

орієнтовані на вирішення коротко- та середньострокових проблем тактичного рівня. Такі альянси не вимагають від держав прийняття на себе довгострокових зобов'язань в умовах мінливої зовнішньополітичної та економічної обстановки. Можна зауважити, що альянси за інтересами є перспективною формою зовнішньополітичної діяльності. Все більша кількість держав розглядатиме участь у них як доповнення, а нерідко й як альтернативу, традиційним методам здійснення зовнішньої політики [7; 9].

Пропаганда є теж не менш важливим інструментом просування національних інтересів держави. Наприклад, хтось може використовувати цей інструмент для популяризації ідеї здорового способу життя, а хтось – для просування національних інтересів за межами країни й формування позитивного іміджу країни [1; 2; 3]. У XX ст. пропаганда стала основним інструментом для просування національних інтересів. Держави створили постійні агенції для систематичного використання можливостей пропаганди як інструменту національної політики. Нині жодна держава не відмовиться від такої можливості. У найзагальніших рисах будь-яка спроба переконати людей прийняти певну думку чи зробити певні дії є пропагандою.

З точки зору міжнародних відносин, пропаганда зводиться до того, щоб організувати дії урядів, спрямовані на спонукання внутрішніх груп або іноземних держав прийняти політику, сприятливу для розвитку того, хто створює пропагандистський меседж [4; 5; 6].

Виділяються такі основні характеристики пропаганди:

- систематичний фактор, дія здійснюється регулярно, а не одноразово;

- фактор впливу, тобто здійснюється певний вплив, й, оскільки він спрямований на думку чи позицію певного суб'єкта (тобто свідомість, психіку, установки), то його, на нашу думку, можна віднести до психологічних впливів;

- фактор масовості, цей вплив спрямований не на одного індивіда чи особу, а на велику кількість людей;

- елемент дії, не просто пасивний вплив, а такий, що здійснюється з метою певної дії, як наприклад, засвоєння або ігнорування певної інформації.

Примусові методи теж є основою просування національних інтересів. До примусових методів належать такі дії, як захоплення та конфіскація майна конкуруючої держави або її суб'єктів у вигляді компенсації вартості за неправомірну, з точки зору того, хто застосовує цей метод, дію: зупинення дії договорів, ембарго, захоплення суден на морі тощо. Усі ці методи є актом війни, і держава, проти якої вони спрямовані, має визначити, чи хоче вона юридично оформити ці події у стан війни, чи ні. В екстремальних варіантах ці методи можуть набувати форми військових операцій та військової окупації. Незалежно від того, наскільки суворо люди можуть критикувати війну, вона існуватиме доти, доки правителі людства не зможуть домовитися про прийнятну їй альтернативу.

Реальність така, що, як зауважив Clyde Eagleton, війна – це метод досягнення цілей. Звичайно, що світ відходить від військового врегулювання відносин,

що сприяє розвитку дипломатичної науки. Але ж є й мирні, але примусові методи впливу. До них відносяться санкції. Санкції – це обмеження для групи осіб або цілої держави, покликані покарати уряд якоїсь країни за порушення міжнародних угод та змусити відмовитися від таких дій у майбутньому. Слово *Sanctio* у перекладі з латини означає вказівку, розпорядження. Санкції можуть вводитися як однією країною щодо країни-порушника, так і цілим блоком країн, таким як НАТО чи ЄС. Погляд на санкції в контексті теорії міжнародних відносин і практичної політики є ширшим: у них бачать інструменти впливу на політику країни – порушника норм, дозволяють повернути її поведінку до необхідних та усталених рамок. Згідно одному з найбільш вживаних понять, введеному в науковий обіг у 60-ті роки, санкції являють собою дії, що ініціюються одним або декількома акторами (суб'єктами санкцій), що спрямовуються проти іншого або інших акторів (об'єктів санкцій) і переслідують одну з двох або одночасно обидві цілі: покарати порушника шляхом позбавлення його доступу до чогось, що є для нього цінним, і/або змусити його дотримуватися певних норм, які ініціатори санкцій вважають важливими [8]. Політико-економічний аналіз виходить із того, що санкції – це один із механізмів трансляції політичних преференцій одних країн, що діють у сучасному світі, або їх груп – іншим [10].

Вважаємо, що світове співіснування, мирне врегулювання конфліктів і цілеспрямоване взаємне співробітництво з метою розвитку є спільними інтересами всіх країн. Таким чином, разом із просуванням своїх національних інтересів країни повинні прагнути захищати та просувати спільні інтереси в інтересах усієї міжнародної спільноти.

Зважаючи на це, необхідно, щоб кожна нація вибудовувала свою зовнішню політику та свої відносини

з іншими націями на основі своїх національних інтересів, які інтерпретуються і визначаються відповідно до спільних інтересів людства (цивілізації).

Висновки. Становлення України як незалежної демократичної держави відбувається у період кардинальних політичних та економічних зрушень в українському суспільстві й історичних змін у системі міжнародних відносин, що характеризуються виникненням нових незалежних держав, появою нових регіональних центрів сили у міжнародних відносинах. Процес творення держави та побудови вільного громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням у світову спільноту й пошуками нею свого місця у сучасному складному, різноманітному та суперечливому світі. З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал, Україна може і має стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль у забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі. Неодмінною умовою успішної реалізації Україною своїх можливостей є її активне та повномасштабне входження до світової спільноти. Долаючи кризові явища у суспільстві та прокладаючи свій шлях у світ, Україна спирається на свої фундаментальні загальнонаціональні інтереси, відповідно до яких визначаються принципи, напрями, пріоритети та функції її зовнішньої політики. Національні інтереси будь-якої держави – це конектор між життєво важливими потребами і цінностями нації та її стратегічними цілями, що реалізуються у державній політиці і сприяють розвитку нації-держави. Вони призводять до руху нації, задають цьому руху направленість на виживання, забезпечення оптимального функціонування суверенної держави і суспільної цілісності, а також їх прогресивного розвитку.

Список використаних джерел

1. Близнюк А. Гібридна війна XXI століття. Пропаганда як основна складова у політичних соціальних та етнічних протистояннях. *Інтермарум : історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 390-399.
2. Бойко О. Пропаганда. Політична енциклопедія. Київ : Парламентське видавництво. 2011. 610 с.
3. Леонтьєва Л. Є. Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів : монографія. Київ-Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 2004. 298 с.
4. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 24.00.04. Київ, 1999. 20 с.
5. Сніжко А. Політична пропаганда як засіб взаємодії партій та суспільства. *Трибуна*. 2011. № 1/4. С.14-15.
6. Тарасюк В. Досвід правового регулювання медіа в США, Франції та Великобританії. *Держава і право. Сер. Політичні науки*. 2016. Вип. 72. С. 134-150.
7. *Advances in Policy Studies Since 1950 // Policy Studies Review Annual, Volume 10 / Ed. by W. Dunn and R. Kelly*. New Brunswick, N. J. : Transaction Publishers, 1992. 552 p.
8. Gultung, J. On the effects of international economic sanctions : With examples of the case of Rhodesia. *World politics*. 1967. Vol. 19, № 3. P. 378-416.
9. Heidenheimer, A. J., Hecllo, H., & Adams, C. T. *Comparative Public Policy : The Politics of Social Choice in America, Europe, and Japan*. New York : St. Martins Press, 1990. 416 p.
10. Kaempfer, W. H., Lowenberg A. D. The political economy of economic sanctions. In *Handbook of defense economics*. Amsterdam : North Holland (Elsevier), 2007. Vol. 2. : Defence in a globalized world. P. 867-905.

References

1. Blyznyuk, A. (2015). Hibrydna viyna XXI stolittya. Propahanda yak osnovna skladova u politychnykh sotsialnykh ta etnichnykh protystoyannyakh [Hybrid war of the XXI century. Propaganda as a major component in political, social and ethnic confrontations]. *Intermarum : istoriya, polityka, kultura*, 2, 390-399 [in Ukrainian].
2. Boyko, O. (2011). *Propahanda. Politychna entsyklopediya* [Propaganda. Political encyclopedia]. Kyiv : Parlament-ske vydavnytstvo [in Ukrainian].
3. Leontyeva, L. Ye. (2004). *Propahanda yak informatsiyno-psykholohichnyy skladnyk politychnykh protsesiv* [Propaganda as an informational and psychological component of political processes] : monohrafiya. Kyiv-Lviv : Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
4. Lytvynenko, O. V. (1999). *Spetsialni informatsiyni operatsiyi ta propahandyst-ski kampaniyi* [Special information operations and propaganda campaigns]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
5. Snizhko, A. (2011). Politychna propahanda yak zasib vzayemodiyi partiy ta suspilstva [Political propaganda as a means of interaction between parties and society]. *Trybuna*, 1/4, 14-15 [in Ukrainian].
6. Tarasyuk, V. (2016). Dosvid pravovoho rehulyuvannya media v SSHA, Frantsiyi ta Velykobrytaniyi [Experience of legal regulation of media in the USA, France and Great Britain]. *Derzhava i pravo. Ser. Politychni nauky*, 72, 134-150 [in Ukrainian].
7. Dunn, W., & Kelly, R. (Eds.). (1992). Advances in Policy Studies Since 1950. In *Policy Studies Review Annual*. (Vol. 10). New Brunswick, N. J. : Transaction Publishers [in English].
8. Gultung, J. (1967). On the effects of international economic sanctions : With examples of the case of Rodesia. *World politics*. (Vol. 19, 3. pp. 378-416) [in English].
9. Heidenheimer, A. J., Hecl, H., & Adams, C. T. (1990). *Comparative Public Policy : The Politics of Social Choice in America, Europe, and Japan*. New York : St. Martins Press [in English].
10. Kaempfer, W. H., Lowenberg, A. D. (2007). The political economy of economic sanctions. In *Handbook of defense economics*. (Vol. 2. : Defence in a globalized world, pp. 867-905). Amsterdam : North Holland (Elsevier) [in English].

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

УДК: 351:37

Розвиток комунікативної компетентності публічних управлінців

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PUBLIC MANAGERS

МАРЕНІЧЕНКО Валерій – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та права, Комуніальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

MARENICHENKO Valerii – PhD in Public Administration, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0183-1354>DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-5>

Анотація. Проблеми комунікації учасників публічного управління є характерними для українського суспільства. Вони пов'язані з високим ступенем недовіри громадян до публічної влади, недостатнім фаховим рівнем представників органів публічного управління, слабким рівнем висвітлення результатів взаємодії органів публічного управління з громадськістю у соціальних мережах та на веб-сайтах, низьким рівнем реального доступу громадян до інформації з її оприлюдненням тощо. Це свідчить про необхідність створення нових форм комунікацій з відкритим, прозорим, ефективним та якісним діалогом між публічною владою і громадськістю. Сьогодні все більше уваги присвячується розвитку особливостей і вирішенню проблем налагодження ефективних комунікацій між органами державної влади та громадськістю, визначенню основних принципів і напрямів подальшого вдосконалення зазначених комунікацій із застосуванням сучасних комунікаційних технологій та інструментів державно-громадського діалогу. Метою статті є дослідження шляхів розвитку комунікативної компетентності публічних управлінців. Методологічну основу дослідження складають методи логічного узагальнення, системного аналізу та синтезу, спостереження. У статті визначено ключові позиції теоретичного обґрунтування понять компетентностей у публічному управлінні. Досліджено ієрархічну структуру комунікативної компетентності. Визначено базові елементи комунікативного процесу. Охарактеризовано статистичні дані витрат часу керівника на комунікативний процес з підлеглими. Визначено особливості соціально-психологічного прогнозу комунікативної ситуації в публічному управлінні. Досліджено основні функції комунікації у професійній діяльності керівника. Виділено комплекс навичок, необхідних сучасному керівнику для набуття комунікативно-виконавчої майстерності. Запропоновано виконувати розвиток комунікативного потенціалу сучасного публічного управлінця на основі єдності трьох його складових: комунікативні властивості особистості (характеризують ставлення до способу спілкування, відображають розвиток потреби у спілкуванні); комунікативні здібності (визначають активність та ініціативу у спілкуванні, емоційний відгук на стан партнера, можливість реалізації індивідуальної програми спілкування); комунікативна компетентність (знання норм і правил спілкування, володіння психотехніками й технологією комунікації в цілому).

Ключові слова: керівник, комунікативна компетентність, потенціал, публічне управління, розвиток.

Summary. Problems of communication of public administration participants are typical for Ukrainian society. They are associated with a high level of public distrust in public authorities, insufficient professional level of public administration representatives, low level of coverage of the results of public administration's interaction with the public on social networks and websites, low level of real access to information with its publication etc. This indicates the need to create new forms of communication with open, transparent, effective and high-quality dialogue between public authorities and the public. Today more and more attention is paid to the development of features and solving problems of establishing effective communications between public authorities and the public, defining the basic principles and directions of further improvement of these communications using modern communication technologies and tools of public dialogue. The aim of the article is to study the ways of development of communicative competence of public managers. The methodological basis of the study are methods of logical generalization, systems analysis and synthesis, observation. The article identifies the key positions of the theoretical justification of the concept of competencies in public administration. The hierarchical structure of communicative competence is studied. The basic elements of the communicative process are determined. The statistical data of the manager's time spent

on the communicative process with subordinates are described. The peculiarities of the socio-psychological forecast of the communicative situation in public administration are determined. The main functions of communication in the professional activity of the leader are investigated. The set of skills necessary for a modern leader to acquire communicative and executive skills is highlighted. It is proposed to develop the communicative potential of a modern public manager to perform on the basis of the unity of its three components: the communicative properties of personality (characterize the attitude to the way of communication, the development of the need for communication); communicative abilities (determine the activity and initiative in communication, emotional response to the state of the partner, the possibility of implementing an individual communication program); communicative competence (knowledge of norms and rules of communication, mastery of psychotechnics and technology in general).

Key words: manager, communicative competence, potential, public administration, development.

Вступ. Проблеми комунікації учасників публічного управління є характерними для українського суспільства. Вони пов'язані з високим ступенем недовіри громадян до публічної влади, недостатнім фаховим рівнем представників органів публічного управління, слабким рівнем висвітлення результатів взаємодії органів публічного управління з громадськістю у соціальних мережах та на веб-сайтах, низьким рівнем реального доступу громадян до інформації з її оприлюдненням тощо. Це свідчить про необхідність створення нових форм комунікацій з відкритим, прозорим, ефективним та якісним діалогом між публічною владою та громадськістю.

Аналіз останніх досліджень. До науковців, які присвятили свої роботи комунікаціям у публічному управлінні та зробили вагомий внесок у дослідження цього питання, належать: О. М. Висоцька [2], С. Г. Денисюк [3], Н. М. Драгомирецька [4], В. М. Дрешпак [5], Л. С. Ладонько [6], Л. В. Литвинова [7], М. Л. Пахнін [8], Г. Г. Почепцов [9], Є. О. Романенко [10], О. М. Шевченко [11] та інші.

Тим не менш сьогодні все більше уваги присвячується розвитку особливостей і вирішенню проблем налагодження ефективних комунікацій між органами державної влади та громадськістю, визначенню основних принципів і напрямів подальшого вдосконалення зазначених комунікацій із застосуванням сучасних комунікаційних технологій та інструментів державно-громадського діалогу.

Мета статті. Метою статті є дослідження шляхів розвитку комунікативної компетентності публічних управлінців.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні до кожного керівника пред'являються досить високі вимоги. Саме від прагнення управлінця до самоосвіти, особистісних характеристик, відповідальності, розвиненого набору професійних управлінських якостей залежить продуктивність та в цілому ефективність управління людьми й управлінськими процесами.

На нашу думку, компетентностями слід вважати не тільки управлінські знання, вміння і навички, на які орієнтується значна частина дослідників. Ключовими компетентностями, що визначають ефективність керівника, можуть виявитися не стільки професійні, скільки особистісні характеристики, зокрема, пов'язані з його мотивацією, переконаннями і світоглядом. Такі компетентності можуть мати універсальний характер, оскільки не прив'язані до конкретної професії, а застосовані в більшості контекстів загальнолюдської життєдіяльності.

Під комунікативною компетентністю розуміється оволодіння складними комунікативними навичками,

формування адекватних умінь у нових соціальних структурах, знання культурних норм та обмежень у спілкуванні, орієнтація у комунікативних засобах, властивих даній професії.

Комунікативна компетентність має досить складну ієрархічну структуру, що складається з великої кількості окремих компетентностей різної природи, які характеризують сукупність уявлень, знань та досвіду керівника щодо шляхів і способів, дій та інструментів забезпечення кооперації у спілкуванні, досягнення комунікативної мети (або певної сукупності подібних цілей), реалізації обраної комунікативної ролі [1].

Компетентність керівника складається із взаємодії та комунікації. Комунікація найбільшою мірою спрямована на побудову взаємовідносин, створення сприятливого клімату, а взаємодія передбачає обмін інформацією й емоціями між суб'єктами.

Як підкреслює Е. Шейн, кожен член організації повинен мати можливість спілкуватися з будь-яким іншим і вважати правду кращим та реально можливим способом спілкування. Як показує практика, саме особистісні якості керівника, теоретична і практична професійна підготовка визначають рівень професіоналізації. Значна частина робочого часу витрачається на обмін інформацією з іншими людьми.

У комунікативному процесі можна виділити вісім базових елементів.

1. Відправник (адресант) – суб'єкт (особа, група, організація, суспільний інститут тощо), який генерує ідеї або збирає інформацію та передає її визначеному чи невизначеному одержувачу. Відправник вирішує, яку ідею чи інформацію варто зробити предметом комунікативного обміну, й (за необхідності/можливості) якій цільовій аудиторії та в який спосіб (якими комунікативними каналами) буде передана ця ідея (інформація).

2. Кодування – це процес перетворення ідей (інформації) у знаки та символи (зображення, звуки, мову, жести тощо), а також обрання форми, придатної для трансляції певними комунікативними каналами (наприклад, радіозвернення голови обласної ради записується на цифровий диктофон). У такий спосіб на етапі кодування ідея (інформація) перетворюється на повідомлення. На етапі кодування необхідно з'ясувати, чи буде здатна цільова аудиторія декодувати це повідомлення. Відтак, повідомлення має кодуватися тими знаками та символами і в тій формі, що забезпечить його отримання і правильну інтерпретацію.

3. Повідомлення – ідея (інформація), закодована за допомогою певної сукупності знаків і символів, підготовлена

для передачі одержувачу в максимально зрозумілій формі. Закодоване повідомлення сприймається стороннім суб'єктом (який не володіє декодером – мовним, смисловим або технологічним) лише як сигнал зі значенням «хтось про щось говорить». Повідомлення не досягає аудиторії.

4. Комунікативні канали – природні та штучно створені комунікативні засоби, за допомогою яких сигнал спрямовується від відправника до одержувача. Відправник має вибирати комунікативний канал, який найбільше відповідає меті комунікації. При цьому відправник може не обмежуватись одним каналом, а використовувати кілька. Наприклад, радіозвернення, записане на цифровий диктофон, можна передати безпосередньо по радіо, розмістити на веб-сайті у мережі інтернет, транслювати через гучномовці на мітингу тощо. Кожен сигнал може транслюватися лише відповідним комунікативним каналом. Радіозвернення, подане як звуковий файл для публікації у газеті, необхідно буде перекодувати – викласти у текстовій формі. При цьому за певних умов може порушитися зміст самого повідомлення.

5. Шум – природні та штучні перешкоди, що впливають на всі елементи комунікативного процесу і можуть його порушити на будь-якому етапі. До шуму можна віднести перешкоди соціокультурного і техніко-технологічного характеру. Наприклад, особа, яка не бажає слухати радіозвернення голови обласної ради із певних особистих мотивів, вимкне приймач, інша особа не почує цього звернення у зв'язку з тимчасовими техногенними радіоперешкодами.

6. Декодування – процес, під час якого одержувач повідомлення перетворює одержаний сигнал на повідомлення шляхом розпізнавання та належної інтерпретації знаків і символів, за допомогою яких була закодована ідея (інформація).

7. Одержувач (адресат) – аудиторія або особа, яка одержує повідомлення та інтерпретує його. Одержувачем може бути як цільова аудиторія (особа), так і випадкова. Якщо реакція на одержані ідеї (інформацію) не є потрібною чи просто не виникає, то процес комунікації на цьому закінчується. За умови повної інтерпретації повідомлення можна спостерігати чотири основні типи реакції одержувачів повідомлень: а) зміна у знаннях одержувача; б) зміна настанов одержувача; в) зміна поведінки одержувача, г) відсутність будь-яких змін. За певних умов одержувач зобов'язаний або виявляє власне бажання надіслати відправнику повідомлення-відгук.

8. Зворотній зв'язок – ланка комунікації, призначенням якої є надання коментарів і рекомендацій.

Дослідники у галузі менеджменту з'ясували, що кожен керівник витрачає на різні типи спілкування від 50% до 90% робочого часу. У спілкуванні з підлеглими керівнику необхідне вміння знайти правильне слово, правильний тон, вірну «прибудову» до партнера, щоб прагнення переконати у чомусь досягло необхідної цілі. Це передбачає, перш за все, можливість для управління надати точний соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації.

Такий прогноз формується у процесі аналізу ситуації, в якій належить організувати спілкування, на рівнях: а) комунікативних установок партнерів (тобто програми поведінки особистості під час спілкування);

б) включеності партнерів до системи міжособистісної взаємодії; в) емоційної оцінки форм спілкування.

Керівник, який володіє комунікативними та організаторськими вміннями, має вплив на своїх підлеглих. Без них неможливо залучити людей, скоординувати та організувати діяльність колективу.

Виділяють три основні функції комунікації у професійній діяльності керівника:

- комунікативну, яка включає обмін інформацією;
- інтерактивну, яка передбачає організацію взаємодії;
- перцептивну, що відображає процес сприйняття та формування образу іншої людини і встановлення взаємодії.

Виділяють також критерії розвитку комунікативної компетентності керівника, які мають відповідати основним управлінським функціям і відображати такі вміння:

- уміння вести вербальний і невербальний обмін інформацією, проводити діагностування особистих властивостей та якостей співрозмовника;
- уміння виробляти стратегію, тактику і техніку взаємодії з людьми.

Комунікативна компетентність керівника передбачає розвиток у нього певних умінь:

- 1) давати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації, в якій відбуватиметься спілкування;
- 2) соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- 3) «вживатися» у соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації;
- 4) здійснювати соціально-психологічне керування комунікативними процесами.

Комунікативно-виконавча майстерність керівника означає досконале володіння комплексом навичок: емоційно-психологічного саморегулювання, перцептивних, експресивних.

Емоційно-психологічна саморегуляція налаштовує на спілкування у відповідних ситуаціях (зустрічі, бесіди, збори, дискусії, переговори та ін.). У сучасних умовах ділового спілкування виникає потреба планувати «емоційну партитуру» як окремих актів спілкування, так і всієї системи взаємодії. Визначальним чинником є психологічний настрій керівника, тобто переведення звичайних емоцій у тональність, відповідну ситуацію спілкування.

Емоційно-психологічна саморегуляція полягає у попередньому емоційному «зарядженні» проблематикою майбутньої взаємодії, психологічній ідентифікації на стадії розробки моделі своєї поведінки та програми спілкування, оперативній емоційно-психологічній перебудові у комунікативному процесі. Емоційно-психологічна саморегуляція безпосередньо проявляється в умінні гнучко реагувати на зміни обстановки спілкування та перелаштовуватися з урахуванням зміни емоційного настрою партнерів. Це можливо лише за наявності розвинених перцептивних навичок, що виявляється в умінні керувати своїм сприйняттям й організувати його; чітко оцінювати психологічний настрій партнерів і підлаштовуватися щодо нього.

Важливим для управління є також і наявність комунікативного потенціалу.

Розвиток комунікативного потенціалу сучасного публічного управління пропонуємо виконувати на основі єдності трьох його складових:

– комунікативні властивості особистості (характеризують ставлення до способу спілкування, відображають розвиток потреби у спілкуванні);

– комунікативні здібності (визначають активність та ініціативу у спілкуванні, емоційний відгук на стан партнера, можливість реалізації індивідуальної програми спілкування);

– комунікативна компетентність (знання норм і правил спілкування, володіння психотехніками й технологією комунікації в цілому).

Комунікативний потенціал людини має стати характеристикою його можливостей і здібностей, які

визначають якість спілкування.

Висновки. Комунікативна компетентність у управлінському спілкуванні вимагає від управлінця знання основних законів і правил міжособистісної взаємодії, гарної адаптивності та свободи володіння всіма засобами спілкування, гнучкості й адекватності у виборі психологічних позицій, розвинених комунікативних здібностей, умінь та навичок. Комунікативна компетентність публічного управлінця виступає інтегральною якістю, що синтезує у собі загальну культуру та її специфічні прояви у професійній управлінській діяльності.

Список використаних джерел

1. Бардьер Г. Л. Бизнес-психология. М. : Генезис, 2002. С. 262-264.
2. Висоцька О. М. Удосконалення діалогу органів влади і громадськості на регіональному рівні. *Державне управління : теорія та практика*. Вип. 2 2012. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_37 (дата звернення : 18.12.2021).
3. Денисюк С. Г. Комунікологія : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ. 2015. 102 с.
4. Драгомирецька Н. М., Кандагура К. С., Букач А. В. Комунікативна діяльність в державному управлінні. Одеса : ОРІДУ НАДУ. 2017. 180 с.
5. Дрешпак В. М.. Комунікації в публічному управлінні : навчальний посібник. Д. : ДРІДУ НАДУ. 2015. 168 с.
6. Ладонько Л. С., Новікова Н. Л., Мірко Н. В. Основні аспекти комунікаційної взаємодії органів державної влади з громадськістю. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. № 4. 2020. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1618> (дата звернення : 18.12.2021).
7. Литвинова Л. В. Комунікативна компетентність державних службовців : соціально-психологічний аспект. *Державне управління : теорія та практика*. 2014. № 1. С. 133-139. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_17 (дата звернення : 18.12.2021).
8. Пахнін М. Л. Напрями удосконалення професійної діяльності працівників органів публічної влади в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 4. 2016. С. 41-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2016_4_8 (дата звернення : 18.12.2021).
9. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. М. : «Рефл-бук», Київ : «Ваклер». 2001. 656 с.
10. Романенко Є. О. Публічна комунікація як засіб транспарентності державного управління. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. Вип. 1. 2014. С. 15-26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2014_1_4 (accessed : 18.12.2021).
11. Шевченко О. М. Особливості комунікацій з громадськістю у публічному управлінні. *Публічне адміністрування : наукові дослідження та розвиток*. № 2. 2016. URL : https://dut.edu.ua/uploads/1_232_32522529.pdf (дата звернення : 18.12.2021).

References

1. Bardyer, H. L. (2002). *Byznes-psykholohyya* [Business-psychology]. Moskva : Henezys [in Russian].
2. Vysotska, O. M. (2012). Udokonalennya dialohu orhaniv vlady i hromadskosti na rehionalnomu rivni [Improving the dialogue between the authorities and the public at the regional level]. *Derzhavne upravlinnya : teoriya ta praktyka*, 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_37 (accessed : 18.12.2021) [in Ukrainian].
3. Denysyuk, S. H. (2015). *Komunikolohiya* [Communicology] : navchalnyy posibnyk. Vinnytsya : VNTU [in Ukrainian].
4. Drahomyretska, N. M., Kandahura, K. S., & Bukach, A. V. (2017). *Komunikatyvna diyalnist v derzhavnomu upravlinni* [Communicative activity in public administration]. Odessa : ORIDU NADU [in Ukrainian].
5. Dreshpak, V. M.. (2015). *Komunikatsiyi v publichnomu upravlinni* [Communications in public administration] : navchalnyy posibnyk. D. : DRIDU NADU [in Ukrainian].
6. Ladonko, L. S., Novikova N. L., Mirko N. V. (2020). Osnovni aspekty komunikatsiyoi vzayemodiyi orhaniv derzhavnoyi vlady z hromadskisty [The main aspects of communication interaction of public authorities with the public]. *Derzhavne upravlinnya : udokonalennya ta rozvytok*, 4. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1618> (accessed : 18.12.2021) [in Ukrainian].
7. Lytvynova, L. V. (2014). Komunikatyvna kompetentnist derzhavnykh sluzhbovtziv : sotsialno-psykholohichnyy aspekt [Communicative competence of civil servants : socio-psychological aspect]. *Derzhavne upravlinnya : teoriya ta praktyka*, 1, 133-139. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_17 (accessed : 18.12.2021) [in Ukrainian].
8. Pakhnin, M. L. (2016). Napryamy udokonalennya profesiyanoi diyalnosti pratsivnykiv orhaniv publichnoyi vlady v umovakh rozvytku informatsiyoho suspilstva [Directions for improving the professional activities of public authorities in the development of the information society]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya*, 4. 41-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2016_4_8 (accessed : 18.12.2021) [in Ukrainian].
9. Pocheptsov, H. H. (2001). *Teoriya komunikatsiyi* [Communication theory]. Moskva : «Refl-buk», Kyiv : «Vakler» [in Ukrainian].
10. Romanenko, Ye. O. (2014). Publichna komunikatsiya yak zasib transparentnosti derzhavnoho upravlinnya [Public communication as a means of transparency of public administration]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezidentovi Ukrayiny*, 1, 15-26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2014_1_4 (accessed : 18.12.2021) [in Ukrainian].
11. Shevchenko, O. M. (2016). Osoblyvosti komunikatsiy z hromadskisty u publichnomu upravlinni [Features of public relations in public administration]. *Publichne administruvannya : naukovy doslidzhennya ta rozvytok*, 2. URL : https://dut.edu.ua/uploads/1_232_32522529.pdf (accessed : 18.12.2021) [in Ukrainian].

УДК: 351:331.2

Теоретико-прикладні засади розвитку системи мотивації державних службовців

THEORETICAL AND APPLIED FUNDAMENTALS OF DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF MOTIVATION OF CIVIL SERVANTS

ШЕВЧЕНКО Олександр – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та економіки, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, вул. Джона Маккейна, 33, 01042, м. Київ, Україна

SHEVCHENKO Olexandr – Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, V. I. Vernadsky Taurida National University, 33 John McCain str., 01042, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8854-3728>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-7>

Анотація. Ефективне управління неможливе без розуміння потреб і мотивів державних службовців, до того ж існує потреба у правильному використанні стимулів до праці. В умовах, які існують сьогодні в Україні на нинішньому етапі розвитку, проблема мотивації особистості державних службовців набула особливо актуального значення, оскільки вирішення завдань, що стоять перед суспільством, є можливим тільки за умови створення належних мотиваційних засад, здатних спонукати персонал до державної служби й ефективної діяльності. У державному управлінні мотивація – це дуже складний і суперечливий процес, який відрізняється від інших сфер людської діяльності, оскільки державні службовці – це насамперед люди, які керують іншими людьми. Основне призначення державних службовців ґрунтується на вирішенні завдань держави щодо забезпечення добробуту членів суспільства, задоволення суспільних інтересів на основі принципів і положень, встановлених у законодавстві: Конституції, основних законах із зазначених питань, інших нормативно-правових актах. Ефективність діяльності державної служби залежить від якості роботи державних службовців, яка, у свою чергу, залежить від притаманної їм поведінки. Необхідно з'ясувати, які мотиви рухають людиною, що стимулюють її до виконання діяльності, а які обмежують бажання якісно працювати, і лише тоді потрібно розробити систему мотивації, яка сформує вектор, необхідний для організації. Особливості мотивації праці в державному управлінні викликають особливий інтерес з огляду на рівень відповідальності, що лягає на плечі державних службовців. Метою дослідження є формування орієнтирів розвитку системи мотивації державних службовців в Україні. У дослідженні використано метод теоретичного узагальнення та конкретизації; аналіз та синтез – з метою вивчення стану досліджуваної проблематики. У статті визначено теоретичні засади та системотворчі принципи мотивації на державній службі, проаналізовано основні етапи здійснення мотивації державних службовців, охарактеризовано вимоги до системи мотивації на державній службі, виокремлено ефективні фактори мотивації при проектуванні діяльності, проаналізовано ряд вимог до системи мотивації на державній службі, виділено три основні підходи до вибору стратегії мотивації державної служби з обґрунтуванням вибору найефективнішої на даному етапі розвитку. Результатом проведених досліджень стало досягнення поставленої мети. Зокрема, визначено, що головним орієнтиром у розвитку мотиваційної системи має стати вивчення і розвиток особистості державного службовця. Фахівці з формування мотиваційної системи мають вивчити персонал як індивідів, особистостей; вивчити умови життя родини працівників, рівень їх матеріальних та соціальних очікувань; визначити доцільність і відповідність працівника займаній посаді, робочому місцю; рівень його компетентності, резерву зростання; визначити рівень соціальних потреб, особливо лідерів; скласти соціально-психологічний портрет державного службовця й оцінити рівень його професійної придатності, відповідаючи на наступні питання: як працівник думає про себе, як думають про нього інші, який він є насправді. За допомогою різноманітних методів оцінки персоналу фахівці мають допомогти кожній особі розібратися в собі, визначити життєві орієнтири, своє місце у державній службі, надати можливості для самореалізації та саморозвитку.

Ключові слова: винагорода, державний службовець, мотивація, принципи.

Summary. Effective management is not possible without understanding the needs and motives of civil servants, and there is a need to properly use the incentive to work. In the current conditions in Ukraine at the current stage of development, the problem of motivating the personality of civil servants has become especially important, as solving the challenges facing society is possible only if the appropriate motivational principles are created that can motivate staff to civil service and effective activities. In public administration, motivation is a very complex

and controversial process that differs from other areas of human activity, because civil servants are primarily people who manage other people. The main purpose of civil servants is based on solving the tasks of the state in ensuring the welfare of members of society, public interests based on the principles and provisions established by law: the Constitution, basic laws on these issues, other regulations. The effectiveness of the civil service depends on the quality of work of civil servants, which, first of all, depends on the behavior inherent in them. It is necessary to find out what motives drive a person, which stimulates him to perform activities, and which limit, and only then you need to develop a system of motivation that will form the vector that is necessary for the organization. Peculiarities of work motivation in public administration form a special interest, given the level of responsibility that falls on the shoulders of civil servants. The purpose of the study is to form guidelines for the development of the system of motivation of civil servants in Ukraine. The research used the method of theoretical generalization and concretization; analysis and synthesis – in order to study the state of the researched problems. The article defines the theoretical principles and system-forming principles of motivation in the civil service, analyzes the main stages of motivation of civil servants, describes the requirements for the motivation system in the civil service, identifies effective motivation factors in designing activities, analyzes a number of requirements for the system. basic approaches to the choice of motivation strategy of the civil service with justification for choosing the most effective at this stage of development. As a result of the research the purpose of the article is fulfilled. In particular, it is determined that the main reference point in the development of the motivational system should be the study and development of the personality of a civil servant. Specialists in the formation of the motivational system should study staff as individuals; to study the living conditions of the family of workers, the level of their material and social expectations; to determine the expediency and compliance of the employee with the position, workplace; the level of its competence, growth reserve; determine the level of social needs, especially of leaders; to make a socio-psychological portrait of a civil servant and assess the level of his professional suitability, creating the following questions: how the employee thinks about himself, how others think about him, who he really is. With the help of various methods of personnel evaluation, specialists should help each person to understand himself, to determine life goals, his place in the civil service, to give a person the opportunity for self-realization and self-development.

Key words: remuneration, civil servant, motivation, principles.

Вступ. Ефективне управління неможливе без розуміння потреб і мотивів державного службовця, а також необхідно правильно використовувати стимули до праці. В умовах, які існують сьогодні в Україні на нинішньому етапі розвитку, проблема мотивації особистості державних службовців набула особливо актуального значення, оскільки вирішення завдань, що стоять перед суспільством, є можливим тільки за умови створення належних мотиваційних засад, здатних спонукати персонал до державної служби й ефективної діяльності. У державному управлінні мотивація є дуже складним та спірним процесом, який відрізняється від інших сфер людської діяльності, оскільки державні службовці – це насамперед люди, які керують іншими людьми. Основне призначення державних службовців ґрунтується на вирішенні завдань держави щодо забезпечення добробуту членів суспільства, задоволення суспільних інтересів на основі принципів і положень, встановлених у законодавстві: Конституції, основних законах із зазначених питань, інших нормативно-правових актах. Ефективність діяльності державної служби залежить від якості роботи державних службовців, яка, в першу чергу, залежить від притаманної їм поведінки. Слід з'ясувати, які мотиви рухають людиною, що стимулюють її до виконання діяльності, а які обмежують бажання якісно працювати, і лише тоді потрібно розробити систему мотивації, яка сформує вектор, необхідний для організації. Особливості мотивації праці в державному управлінні викликають особливий інтерес з огляду на рівень відповідальності, що лягає на плечі державних службовців.

Аналіз останніх досліджень. Основу сучасних концепцій теорії мотивації заклали такі вчені, як Ф. Герцберг, В. Врум, Ф. Мак-Клелланд, А. Маслоу та інші. Суттєвий внесок у розвиток досліджень із заданої проблематики зроблено відомими українськими вченими: С. Гайдученко, В. Діденко, А. Зенирова, А. Колот, В. Поліщук. Праці вказаних дослідників заклали методологічні засади у розумінні мотивації в системі державної служби. Сьогодні вже накопичена велика кількість досліджень, що мають європейське коріння та досвід світового масштабу в питаннях забезпечення мотивації праці на державній службі.

Мета статті. Метою дослідження є формування орієнтирів розвитку системи мотивації державних службовців в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розуміння змісту мотивації є основним показником професійної майстерності гарного керівника. Знання природи вчинків людей є необхідною передумовою, щоб допомогти їм зрозуміти власні мотиви й уникнути певних професійних ускладнень.

Мотивація у загальному розумінні – це сукупність рушійних сил, які спонукають людину до виконання певних дій; залежно від поведінки людини – це процес свідомого вибору того чи іншого виду дій унаслідок комплексного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів (відповідно, стимулів і мотивів); в управлінні є управлінська функція, яка полягає у формуванні стимулів до праці (стимулювання до наполегливої праці), а також у довготривалому впливі на працівника щодо зміни параметрів структури його цінностей та інтересів, формування відповідного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу [1].

На думку В. Діденко, мотивація – це причина, яка спонукає економічного суб'єкта до діяльності для досягнення певної мети, наявність інтересу до цієї діяльності і способів її реалізації.

За дослідженнями В. Крамаренко, мотивація є сукупністю внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, задають границі і форми діяльності й надають цій діяльності спрямованості.

С. Робінс та Д. Де Ченцо вважають, що мотивація є готовністю індивіда докладати максимум зусиль для досягнення цілей організації за умови, що ці зусилля зможуть забезпечити йому задоволення певної особистої потреби.

А. Зенирова вважає мотивацію процесом впливу на людину з метою здійснення нею певних дій шляхом пробудження в неї тих чи інших мотивів.

Виходячи з орієнтації на досягнення мети організації, що сьогодні є ключовим для державної служби, розрізняють позитивну мотивацію, яка сприяє ефективному досягненню цілі, і негативну мотивацію, яка шкодить їй. До основних видів позитивної мотивації можна віднести матеріальне заохочення у вигляді персональних надбавок до посадових окладів і премій, підвищення авторитету працівника та впевненості в собі у колективі, кар'єрне зростання. Негативна мотивація представлена матеріальними стягненнями (штрафними санкціями), зниженням соціального статусу в колективі, психологічною ізоляцією працівника, створенням атмосфери нетерпимості, ієрархічним зниженням у посаді. Система штрафних санкцій має бути безперервною, не мати заборонних зон, наслідки санкцій повинні бути доведеними до всіх працівників і бути зрозумілими.

У процесі мотивації відбувається, з одного боку, досягнення цілей організації, а з іншого боку, задоволення індивідуальних потреб. Процес лідерства, зрештою, зводиться до повного задоволення цих потреб. Етапність того, як працює модель мотивації, має такий вигляд:

- визначаються потреби та стимули людини;
- через невдоволення потреб особистості виникає напруженість;
- на цю напруженість впливають зовнішні обставини, сприятливі можливості та цілі;
- докладаються зусилля для задоволення потреб;
- зусилля ведуть до певного рівня показників залежно від слабких сторін;
- за окремими показниками плануються різні види винагороди для задоволення початкових потреб і заохочення.

Ця схема має замкнутий контур. Адже коли деякі потреби є задоволеними, з'являються нові, і для їх повного задоволення знадобляться нові зусилля.

Без сумніву, керівництво має вміти поєднувати різні методи мотивації до успіху, не зосереджуючись виключно на апаратній компоненті [2]. Дослідження вчених показали, що заробітна плата настільки ж важлива для працівників, як і перспективи кар'єрного розвитку. Велику роль відіграє існування соціального набору та можливостей росту.

Система мотивації працівників повинна мати кілька етапів. Першим етапом є розробка і реалізація методології матеріальної та моральної стимуляції. Залежно від можливостей держави, необхідно забезпечити досить високий рівень винагороди та премії, щоб продемонструвати фактичний інтерес для підтримки прагнення до якісного виконання роботи.

Коли потрібна винагорода, варто використовувати такі залежності: між засобами винагороди та результатом економічних цілей; між якістю роботи кожного співробітника і заробітною платою; між рівнями заробітної плати й можливістю задоволення суттєвих потреб працівників (виконання соціального мінімуму); між результатами праці та їх економічним і моральним визнанням.

Ефективні фактори мотивації:

- особистісна освіта;
- самооцінка працівників;
- підготовка керівництва і системи визнання лідерства;
- впровадження принципів команди;
- довіра та делегування повноважень;
- оцінка якості роботи працівників керівництвом.

Особливу увагу у проектуванні системи мотивації слід надати процесам, що впливають на конкурентоспроможність державної служби. Це передбачає розвиток другої фази – системи мотивації працівників у напрямі творчої діяльності. Третій етап характеризується створенням загальної системи мотивації, яка базується на підготовці філософії якості та передбачає докорінні зміни у розумінні якості праці.

Існує ряд вимог до системи мотивації на державній службі, а саме:

- об'єктивність – розмір винагороди працівника визначається на основі формування об'єктивної оцінки результату його роботи;
- передбачуваність – працівник має володіти інформацією, яку винагороду він отримає на підставі результатів своєї роботи;
- адекватність – винагорода має відповідати внеску кожного працівника в результати роботи всієї команди, досвіду та рівню кваліфікації;
- швидкість – винагорода надходить максимально швидко і є результатом дій працівника (якщо не у вигляді прямої фінансової винагороди, то, принаймні, у формі визначення додаткової винагороди іншого характеру);
- сенс – винагорода має бути важливою для працівника;
- справедливість – правила визначення винагороди враховують особу кожного співробітника та є справедливими.

Сьогодні слід виділити три основні підходи до вибору стратегії мотивації державної служби:

- стимул і покарання: люди працюють заради винагороди;
- мотивація на подальшу роботу: наприклад, цікавіша та різноманітніша робота надалі виконується персоналом, який показав кращі результати у виконанні завдань;
- систематичне спілкування з керівником: стратегія мотивації базується на аналізі, ситуації та стилі

взаємодії, що використовується для комунікації з іншими людьми [3].

Оскільки сьогодні державна служба базується на розвитку лідерських якостей, компетентнісному підході, розвитку якостей працівника, таких як творчість, креативність, критичне мислення, ефективність управлінських дій, зокрема, з позиції мотивації, набуває актуальності думка щодо необхідності розвитку стратегії мотивації систематичного спілкування з керівником.

Висновки. Сьогодні для формування ефективної системи мотивації праці на державній службі необхідними є ряд передумов, які містять такі фактори:

- якісно сформульовані цілі державної служби, які сприймаються працівником як засіб задоволення його потреб;
- достатні фінансові ресурси для надання винагород;
- професійно підготовлені керівники, здатні створювати діючу систему стимулів і винагород за працю;
- чітко сформульовані принципи мотивації праці.

На основі цих передумов нами виділено принципи системи мотивації праці:

- структура винагород має забезпечувати збалансоване стимулювання поліпшення як кількісних, так і якісних результатів праці для успішного досягнення цілей державної служби;

- розмір винагороди має бути тісно пов'язаний з результатами праці конкретного працівника і всієї державної служби в цілому;

- темпи зростання результативності праці мають випереджати зростання винагород;

- у процесі мотивації праці має забезпечуватися раціональне задоволення інтересів особистості і трудового колективу.

Головним у роботі мотиваційної системи має стати вивчення і розвиток особистості державного службовця. Фахівці з формування мотиваційної системи мають вивчити персонал як індивідів, особистостей; вивчити умови життя родини працівників, рівень їх матеріальних та соціальних очікувань; визначити доцільність і відповідність працівника займаній посаді, робочому місцю; рівень його компетентності, резерву зростання; визначити рівень соціальних потреб, особливо лідерів; скласти соціально-психологічний портрет державного службовця й оцінити рівень його професійної придатності, відповідаючи на наступні питання: як працівник думає про себе, як думають про нього інші, який він є насправді. За допомогою різноманітних методів оцінки персоналу фахівці мають допомогти кожній особі розібратися в собі, визначити життєві орієнтири, своє місце у державній службі, надати можливості для самореалізації та саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Гайдученко С. О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу» (для студентів 5 курсу спеціальності 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування»). Хар. нац. ун-т. міськ. госп-ва. ім. О. М. Бекетова. Х. : ХНУМГ, 2013. 111 с.
2. Колот А. М. Мотивація персоналу : підручник Київ : КНЕУ, 2012. 337 с.
3. Поліщук В. О. Мотивація працівників в умовах пріоритетного розвитку сільських територій Вінницької області. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки.* 2012. № 2. С. 113-118.
4. Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. *The motivation to Work.* N. Y. : Wiley, 1959. 157 p.
5. Herzberg F. *The Managerial Choice : To be Effective or to be Human.* In Homewood. Illinois : Dow Jones-Irwin, 1976. 360 p.
6. Maslow, A. H. A theory of metamotivation : the biological rooting of the value-life. *Jhumanistic Psychol.* 1967. № 7. P. 93-127.
7. McClelland, D. C. *Human Motivation.* Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 663 p.
8. Vroom, V. H. *Work and Motivation.* N. Y. : Wiley, 1964. 216 p.

References

1. Hayduchenko, S. O. (2013). *Teksty leksiy z navchalnoyi dystsypliny «Motyvatsiya personalu» (dlya studentiv 5 kursu spetsialnosti 7.03060101, 8.03060101 «Menedzhment orhanizatsiy i administruvannya»)* [Texts of lectures on the subject «Staff Motivation» (for 5th year students majoring in 7.03060101, 8.03060101 «Organization Management and Administration»)]. Khar. nats. un-t. misk. hosp-va. im. O. M. Beketova. Kharkiv : KHNUMH [in Ukrainian].
2. Kolot, A. M. (2012). *Motyvatsiya personalu* [Staff motivation] : pidruchnyk Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
3. Polishchuk, V. O. (2012). *Motyvatsiya pratsivnykiv v umovakh priorytetnoho rozvytku silskykh terytoriy Vinnytskoyi oblasti* [Motivation of employees in the conditions of priority development of rural territories of Vinnytsia region]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriya : Ekonomichni nauky,* 2, 113-118 [in Ukrainian].
4. Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. (1959). *The motivation to work.* N. Y. : Wiley [in English].
5. Herzberg, F. (1976). *The Managerial Choice : To be Effective or to be Human.* In Homewood. Illinois : Dow Jones-Irwin [in English].
6. Maslow, A. H. (1967). A theory of metamotivation : the biological rooting of the value-life. *Jhumanistic Psychol,* 7, 93-127 [in English].
7. McClelland, D. C. (1988). *Human Motivation.* Cambridge : Cambridge University Press [in English].
8. Vroom, V. H. (1964). *Work and Motivation.* N. Y. : Wiley [in English].

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК: 351:338.2

Дослідження основних підходів до забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні

RESEARCH OF MAIN APPROACHES TO ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN UKRAINE

ЖУК Вікторія – кандидат наук з державно-го управління, старший викладач кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, вул. Джона Маккейна, 33, м. Київ, 01042, Україна

ZHUK Viktoriia – PhD in Public Administration, Senior Lecturer Department of Hospitality Industry and Sustainable Development, V. I. Vernadsky Taurida National University, 33 John McCain Str., 01042, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3284-959X>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-8>

Анотація. Впродовж останніх років розвиток сільських територій України характеризується крайньою нестабільністю, зумовленою низкою соціально-економічних проблем. Сучасні реалії призвели до кризового стану у сільській місцевості, зниження життєвого рівня сільського населення, посилення урбанізації, падіння престижності сільськогосподарської праці та відтоку кадрів. Однією з головних цілей державної політики і пріоритетом першого рівня має стати формування моделі сталого та ефективного розвитку сільських територій. Сучасні сільські території стикаються з пошуком нової ідейної бази, концептуальні положення якої дозволяли б, використовуючи внутрішні ресурси місцевості, диверсифікувати економіку й покращити якісні параметри функціонування муніципальних утворень сільського типу. У зв'язку з цим пошук, обґрунтування й активізація суміжних до сільського господарства видів економічної діяльності може розглядатися як своєрідний «драйвер» їхнього сталого розвитку. Поточна політична, економічна і соціальна ситуації наклали свій відбиток на характер, особливості та стійкість розвитку сільських територій, що характеризує актуальність дослідження у цьому напрямі. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетного підходу до забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні. У дослідженні використано такі методи дослідження, як порівняльний, монографічний та абстрактно-логічний. У результаті проведеної роботи досліджено теоретичні основи і понятійний апарат категорії «економічне зростання», концептуальну основу категорії «розвиток». З метою уточнення підходу до виявлення й оцінки критеріїв розвитку визначено відмінні характеристики (особливості, ознаки) цього процесу. Застосування концептуального підходу у дослідженні комплексу заходів щодо розробки платформи сталого розвитку уможливило визначення критеріїв та ознак цього процесу. Відповідно до оцінки різних трактувань визначення стійкого (сталого) розвитку сільських територій, було визначено три основні підходи його забезпечення: системний, процесний, ситуаційний. Запропоновано використовувати третій підхід – ситуаційний – в управлінні територіями для досягнення сталого розвитку. У межах ситуаційного підходу процес управління територіями має враховувати специфічні прийоми в управлінні для досягнення економічного зростання сільської території. Конкретний набір обставин і поставлена стратегічна мета сільської території мають впливати на формування управлінських рішень органів місцевого самоврядування залежно від актуальної ситуації. Ситуаційний підхід в управлінні розвитком сільських територій доповнює перші два підходи і дозволяє ухвалювати рішення, що забезпечують найкраще досягнення цільових показників розвитку.

Ключові слова: підхід, сільська територія, сталий розвиток.

Summary. In recent years, the development of rural areas of Ukraine is characterized by extreme instability due to a number of socio-economic problems. Modern realities have led to a crisis in rural areas, lower living standards of the rural population, increased urbanization, falling prestige of agricultural work and the outflow of personnel. In this regard, one of the main goals of public policy and a priority of the first level should be the formation of a model of sustainable and efficient development of rural areas. Modern rural areas are facing the search for a new ideological base, the conceptual provisions of which would allow, using the internal resources of the area, to diversify the economy and improve the quality parameters of the functioning of rural municipalities. In this regard,

the search, justification and intensification of agricultural-related economic activities can be considered as a kind of «driver» of their sustainable development. The current political, economic and social situation has left its mark on the nature, features and sustainability of rural development, which characterizes the relevance of research in this area. The purpose of the study is to substantiate the priority approach to sustainable development of rural areas in Ukraine. The study used such research methods as comparative, monographic and abstract-logical. As a result of this work, the theoretical foundations and conceptual apparatus of the category «economic growth», the conceptual basis of the category «development» were studied. In order to clarify the approach to the identification and evaluation of development criteria, the distinctive characteristics (features, characteristics) of this process are identified. The application of a conceptual approach to the study of a set of measures for the development of a platform for sustainable development made it possible to determine the criteria and features of this process. As a result of the assessment of different interpretations of the definition of sustainable (sustainable) development of rural areas, three main approaches to its provision were identified: systemic, procedural, situational. It is proposed to use the third approach – situational in the management of territories to achieve sustainable development. Within the situational approach, the process of territorial management should take into account specific management techniques to achieve economic growth in rural areas. The specific set of circumstances and the set strategic goal of the rural area should shape the management decisions of local governments, depending on the situation. The situational approach to rural development management complements the first two approaches and allows decisions to be made that ensure the best achievement of development targets.

Key words: approach, rural area, sustainable development.

Вступ. Впродовж останніх років розвиток сільських територій України характеризується крайньою нестабільністю, зумовленою низкою соціально-економічних проблем. Сучасні реалії призвели до кризового стану у сільській місцевості, зниження життєвого рівня сільського населення, посилення урбанізації, падіння престижності сільськогосподарської праці та відтоку кадрів.

Однією з головних цілей державної політики і пріоритетом першого рівня має стати формування моделі сталого та ефективного розвитку сільських територій. Сучасні сільські території стикаються з пошуком нової ідейної бази, концептуальні положення якої дозволяли б, використовуючи внутрішні ресурси місцевості, диверсифікувати економіку й покращити якісні параметри функціонування муніципальних утворень сільського типу. У зв'язку з цим пошук, обґрунтування й активізація суміжних до сільського господарства видів економічної діяльності може розглядатися як своєрідний «драйвер» їхнього сталого розвитку. Поточна політична, економічна і соціальна ситуації наклали свій відбиток на характер, особливості та стійкість розвитку сільських територій, що характеризує актуальність дослідження у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у дослідження проблем розвитку сільських територій, теоретичних засад розвитку, напрямів державної політики у цьому питанні зробили такі вчені, як Д. Кітчин, Д. Жугляр, С. Коваль, М. Кондратьєв, В. Меньшикова, А. Урсул, Й. Шумпетер та інші. Разом із тим, незважаючи на помітну активізацію останніми роками досліджень різноманітних проблем сільських територій, питання розробки інструментарію ефективного формування напрямів розвитку залишаються недостатньо опрацьованими і потребують подальших наукових розробок.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетного підходу до забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи рівень розвитку сільських територій, слід зазначити, що понятійно-категоріальний апарат цього розділу науки

перебуває на стадії формування, а отже, вимагає наукового доопрацювання.

Теоретичні основи і понятійний апарат категорії «економічне зростання» були закладені Й. Шумпетером на початку ХХ ст. У науковій роботі «Теорія економічного розвитку» автор уперше проаналізував різницю між економічним зростанням та економічним розвитком [6].

Якщо економічне зростання представлене кількісними змінами у збільшенні виробництва і споживання будь-якого продукту, то іманентною властивістю економічного розвитку є його інноваційність – якісні зміни. Принципові відмінності між економічним розвитком та економічним зростанням, описані Й. Шумпетером, можна розподілити за трьома напрямками:

– процеси не завжди можуть відбуватися одночасно: факт розвитку без зростання спостерігатиметься тоді, коли створюються передумови для нього;

– процесом розвитку будуть перетворення структурного характеру, інноваційна діяльність, винаходи, що не породжують безпосереднього економічного зростання;

– в умовах, за яких розвиток може мати негативний, низхідний характер, відбувається процес втрати властивостей, зниження якостей товару та послуг.

Значний внесок у процес осмислення економічного розвитку та зростання зробив лауреат Нобелівської премії американський економіст С. Коваль, який розглядав розвиток як процес, при якому довгострокові темпи зростання виробництва стійко перевищують темпи зростання населення. Економічне зростання, на думку вченого, є процесом довгострокового збільшення виробничої спроможності країни, що базується на технічному прогресі, інструментальній та ідеологічній пристосованості. Таким чином, економічне зростання здатне забезпечити населення зростаючим різноманіттям матеріальних благ.

Концептуальна основа терміну «розвиток» полягає в тому, що саме поняття розвитку співвідноситься з поняттям зростання як зміст та форма, про що йшлося

вище. У межах цієї концепції зростання слід розглядати як одну з форм прояву розвитку. Іншою формою прояву розвитку є зміна структури системи. Іманентною характеристикою процесу розвитку є його нерівномірність, що у науковій літературі визначається як закон нерівномірності розвитку. Отже, необхідно враховувати двоякий характер нерівномірності розвитку – як частин цілого і як системи загалом.

З метою уточнення підходу до виявлення та оцінки критеріїв розвитку необхідно визначити відмінні характеристики (особливості, ознаки) цього процесу.

1. Зміна структури та зростання як форми прояву розвитку.

Розвиток, з одного боку, і навіть зростання і структурні зміни, з іншого боку, співвідносяться між собою за формою та змістом. Зміна структури – це внутрішні, а кількісне зростання – зовнішні форми прояву процесу розвитку. При цьому слід зазначити, що факт зростання не постає як самостійний ізольований процес, а є результатом якісних змін системи. Таким чином, розвиток має дві форми реалізації:

- зміна структури;
- зміна зовнішніх кількісних параметрів.

Процес розвитку системи як цілого виявляється у зростанні цього цілого, у структурних змінах, що відбуваються всередині цього цілого, а також у нерівномірності зростання як самого цілого, так і його частин. Зважаючи на це, зміну структури слід вважати внутрішнім параметром розвитку, а зростання стає зовнішнім показником розвитку системи. Слід зазначити, що термін «зростання» має розглядатися як «доповнення» чи менш значуще поняття супроти загального розвитку. Як індикатор розвитку, зростання відображає ознаки розвитку системи.

Структурні зміни (внутрішній зміст системи) неможливі без зовнішніх змін кількісних параметрів системи. У свою чергу, зміна зовнішніх кількісних параметрів дозволяє зробити висновки про якісні зміни в системі. Отже, розвиток буде не лише процесом зміни структури, а й способом функціонування системи як у цілому, так й у вигляді окремих частин цілого. Необхідно відзначити наявність двох видів нерівномірності: розвитку навколишнього середовища та розвитку частин цілого.

2. Нерівномірний характер розвитку.

Ця особливість спостерігається практично завжди, коли аналізується процес розвитку, зокрема, й соціально-економічні перетворення у суспільстві.

3. Коливальний характер розвитку.

Ця характеристика обумовлена, передусім, циклічністю і хвилеподібністю економічних процесів, на що вказували Д. Жугляр [4], Д. Кітчин [5] та інші вчені. Це, у свою чергу, десинхронізує процес розвитку навколишнього середовища й адаптаційні процеси, що відбуваються у системі та є джерелом виникнення коливань у ній. Переважна більшість процесів в економіці за своєю суттю є коливальними системами, що мають хвилеподібний характер.

4. Адаптаційний характер розвитку.

Проходячи через процес розвитку, кожна система має стадію адаптації до мінливого навколишнього

середовища шляхом зміни форм. У прикладному аспекті це зміна структури системи і навіть формування здатності системи виконувати певний функціонал. Адаптаційні процеси існують, як правило, у двох формах: зміна структури та зміна функціоналу системи.

Результатом адаптації системи до змінних внутрішніх і зовнішніх факторів є її перебудова характеру процесів, як таких, що здатні забезпечити отримання результативних показників. Такі процеси характеризують рівень розвитку системи, а їх значення будуть, як мінімум, не меншими порівняно зі відповідними значеннями до початку змін.

Застосування такого концептуального підходу стосовно дослідження комплексу заходів щодо розробки платформи сталого розвитку дає можливість визначення критеріїв та ознак цього процесу, а саме:

1. Позитивна динаміка синтетичних (макроекономічних) показників, що характеризують результати функціонування сільської економіки за певний період.

2. Наявність структурних змін усередині економіки.

3. Чітко ідентифікована нерівномірність зміни основних показників, що характеризують стан системи.

4. Волатильність результативних синтетичних показників, які характеризують стан сільських територій.

5. Можливість ідентифікації адаптації елементів та структурних одиниць сільської території до змінних умов внутрішнього і зовнішнього середовища.

Отже, можна дійти невтішного висновку: більшість авторів розглядає економічне зростання як процес чи інструмент здійснення господарського розвитку, за змістом вужчий за економічний розвиток. Поняття «розвиток» є якісною характеристикою, означає динамічні процеси, які відбуваються у системі в цілому і зумовлюють перехід від одного якісного стану системи до іншого. Більшість підходів, що склалися в оцінці науково-технічного прогресу, характеризують категорію «розвиток» з позиції здійснення наповнення, що виявляється у формі збільшення, розширення, і в результаті це призводить до переходу системи на високий якісний рівень.

Далі необхідно визначити ознаки, відмінні характеристики та параметри поняття «стійкий розвиток», вивчити підходи до осмислення цієї категорії, а також уточнити термін з урахуванням особливостей функціонування економіки сільських територій.

У класичному підході до визначення «стійкого розвитку» закладено ідею статичної рівноваги, що суперечить основному принципу, розглянутому нами раніше та базовому для концепції розвитку, – принципу нерівномірності й асинхронності розвитку. У понятті «стійкий розвиток» заперечується коливальний характер розвитку економічної системи, що призводить до конфлікту з принципом гомеостазу (динамічної рівноваги). Поняття «економічний розвиток» описує процес пошуку динамічної рівноваги, таким чином, саме коливальний характер надає стійкості процесу розвитку. Спочатку термін «Концепція сталого розвитку» сформувався як результат осмислення суспільством проблем природоохоронного, економічного і соціального характеру, що впливають на стан природного середовища. Сама ідея гармонізації взаємодії суспільства та

природи стала важливою основою концепції ноосфери, висунутої вченим В. Вернадським, який обґрунтував об'єктивну необхідність сталого розвитку.

Широке поширення термін «сталий розвиток» набув у 1987 році з моменту публікації доповіді Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє» (довідь Г. Х Брундтланд).

«Стійкий розвиток» було документально визначено як розвиток, згідно з концепцією якого сучасники задовольняють свої потреби, не позбавляючи наступні покоління можливості задовольняти власні потреби. Запропоноване комісією Брундтланд трактування сталого розвитку більшою мірою відображало стратегічну мету, ніж вказувало конкретний шлях для практичних дій.

Формальність визначення сприяла тому, що надалі багато авторів запропонували безліч альтернативних варіантів визначення цього терміну, зручних у практичній діяльності, що враховували б основні особливості категорії [3]. Особливість же самої категорії «стійкий розвиток» полягає у тому, що вона має велику кількість трактувань, які диференціюються залежно від сфери застосування цього поняття.

Уперше термін «стійкий розвиток» був використаний 1972 р. у Стокгольмі на Першій Всесвітній Конференції з навколишнього середовища. Згодом цей термін застосували під час проведення наступної конференції ООН, що відбулася 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, як назву нової концепції розвитку людства. Термін мав глобальний характер. Концепція сталого розвитку полягала у зміні сучасної цивілізації заради подолання екологічних проблем, які можуть мати незворотні наслідки планетарного масштабу. До таких загроз була віднесена екологічна небезпека, яка мала теоретично обґрунтований характер, усвідомлювалася і розумілася вузьким колом вчених та політиків. Другою глобальною загрозою сучасної цивілізації було визначено загрозу перенаселення, яка сприяла нераціональному використанню невідновлюваних природних ресурсів і забрудненню довкілля [7].

Для філософського сприйняття поняття «розвиток» слід навести його трактування, використане групою експертів ООН у 1963 р., які займалися дослідженням процесів розвитку співтовариств. На думку експертів, розвиток – це об'єднання діяльності населення та органів влади з метою підвищення соціальних, економічних, культурних умов життя спільноти. При цьому забезпечується підвищення рівня життя спільноти та її інтеграція у життєву систему нації і держави. Досягаючи певних рівнів розвитку, спільнота робить внесок у національний розвиток. Комплексно цей процес складається з двох важливих елементів:

– забезпечення підвищення рівня життя населення шляхом стимулювання та ініціювання спільноти брати участь у цьому процесі;

– забезпечення економічних, технічних, політичних та інших умов, що сприяють розвитку приватної ініціативи, взаємодопомозі і зростанню ефективності діяльності.

Ефективність такого процесу можлива в результаті реалізації різних програм, які охоплюють різні види та сфери діяльності людей.

Отже, філософське сприйняття поняття «розвиток», застосовне до спільноти, полягає в ідеї надання практичної допомоги людям у результаті переходу зі стану об'єктів впливу у стан суб'єктів дії, при цьому спільнота не тільки реагує на зміни середовища і різні ситуації, але й активно діє у нових умовах.

На Стамбульській конференції з розвитку міст у 1996 р. поняття «стійкого розвитку людських поселень» трактується як стимулювання місцевого економічного розвитку, що забезпечується постійним нарощуванням економічного потенціалу поселення, збільшенням зайнятості в економіці шляхом створення нових робочих місць, регулюванням процесів народжуваності та смертності, контролем міграції населення, створенням інфраструктури і розвитком бізнесу, забезпеченням здорової конкуренції тощо. Іншим важливим елементом у забезпеченні сталого розвитку сільських поселень є землекористування, спрямоване на запобігання деградації навколишнього середовища, проведення оцінки соціального впливу на територію, а також забезпечення нормальних умов проживання людей [1].

Підсумовуючи, можна сказати, що у сучасній науці термін «стійкий розвиток», згідно різних джерел, має від 50 до 100 трактувань. Наявність різноманіття думок у трактуванні цього терміну пояснюється складністю розвитку різних аспектів суспільства: екологічних, економічних, соціальних. Термін «стійкий розвиток» має різне тлумачення у наукових, політичних і підприємницьких верствах суспільства, що доводить складність цього поняття.

Стійкий розвиток розуміється як модель руху вперед, при реалізації якої забезпечується повне задоволення поточних життєвих потреб людей. Не можна не погодитися з думкою, що термін «стійкий розвиток» відображає ідею, яка описується загалом, але не визначається точними кількісними категоріями. Слід наголосити, що поняття «стійкий розвиток» не позбавлене наукового та практичного сенсу, тому воно створює можливості різних трактувань залежно від сфери діяльності [8].

Вивчення різних визначень поняття «стійкий розвиток» дає право вважати, що головним завданням цього процесу є задоволення людських потреб. Стійкий розвиток території спрямований на задоволення найважливіших життєвих потреб населення та надання жителям можливостей системного покращення побутових і соціальних умов. Більшість дослідників пов'язують процес сталого розвитку з постійним економічним зростанням, та й у самій концепції сталого розвитку немає жодного слова про необхідність скорочення масштабів матеріального виробництва і споживання [2].

Висновки. Оцінюючи різні трактування визначення стійкого розвитку сільських територій, нами було визначено три основні підходи до забезпечення сталого розвитку: процесний, системний, ситуаційний.

У процесному підході визначаються цільові орієнтири розвитку сільських територій, спрямовані на зростання обсягів виробництва сільськогосподарської сировини і продовольства, підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва, збільшення

рівня зайнятості серед мешканців сільської місцевості, підвищення рівня життя, забезпечення раціонального використання земель тощо. Такий підхід до сталого розвитку є найпоширенішим.

У процесного підходу до забезпечення й оцінки сталого розвитку сільських територій є недоліки. Авторами не враховуються специфіка і неоднорідність розвитку сільських територій та не відображаються механізми впливу на процес з боку державних органів влади. Слід зазначити, що завдяки досягненню цільових орієнтирів процес сталого розвитку може бути керованим.

Другий підхід у забезпеченні сталого розвитку сільських територій – системний. У системному підході, як і в процесному, сталий розвиток сільських територій розглядається як процес змін соціальної, економічної та екологічної сфер життєдіяльності сільського населення. У системному підході використовуються механізми процесу розвитку сільських територій, які реалізуються за допомогою фінансової та інвестиційної стратегії і завдяки діяльності органів місцевого самоврядування.

У такому підході системно описується сукупність взаємозалежних і взаємодіючих компонентів, що забезпечують стійкий розвиток сільських територій. Системний підхід забезпечення сталого розвитку має недоліки. Він не враховує, що для соціально-економічного розвитку сільських територій, які мають різний рівень розвитку своїх систем та інститутів, слід застосовувати специфічні прийоми для забезпечення сталого розвитку.

Нами пропонується використовувати третій підхід – ситуаційний – в управлінні територіями для досягнення сталого розвитку. У межах ситуаційного підходу процес управління територіями має враховувати специфічні прийоми в управлінні для досягнення економічного зростання сільської території.

Конкретний набір обставин і поставлена стратегічна мета сільської території мають впливати на формування управлінських рішень органів місцевого самоврядування, залежно від актуальної ситуації.

Ситуаційний підхід в управлінні розвитком сільських територій доповнює перші два підходи і дозволяє ухвалювати рішення, що забезпечують найкраще досягнення цільових показників розвитку.

Список використаних джерел

1. Стамбульська декларація з населених пунктів. 1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_508#Text (дата звернення : 19.12.2021).
2. Ailenei, D., Mosora, L.-C. Economics of Sustainable Development. Competitiveness and Economic Growth. *Theoretical and Applied Economics*. Vol. XVIII (2011), № 2 (555), P. 5-12.
3. Brundtland Commission. URL : <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/handle/10625/53401> (дата звернення : 19.12.2021).
4. Juglar, C. Des Crises commerciales et leurre tour periodique en France, en Angleterre, et aux Etats-Unis. Paris, 1862. 276 p.
5. Kitchin, J. Cycles and Trends in Economic Factors. In *Review of Economics and Statistics*. London, 1923. 116 p.
6. Shumpeter, J. A. The theory of economic development. New Jersey : Transaction Publishers, 1983. 181 p.
7. United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20. 2012. URL : <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20> (дата звернення : 19.12.2021).
8. World Conservation Strategy. 1980. URL : <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf> (дата звернення : 19.12.2021).

References

1. Stambulska deklaratsiya z naselenykh punktiv [Istanbul Declaration on Settlements]. (1996). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_508#Text (accessed : 19.12.2021) [in Ukrainian].
2. Ailenei, D., Mosora, L.-C. (2011). Economics of Sustainable Development. Competitiveness and Economic Growth. *Theoretical and Applied Economics*. Vol. XVIII, 2 (555), 5-12 [in English].
3. Brundtland Commission. URL : <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/handle/10625/53401> (accessed : 19.12.2021) [in English].
4. Juglar, C. Des Crises commerciales et leurre tour periodique en France, en Angleterre, et aux Etats-Unis. (1862). Paris [in France].
5. Kitchin, J. (1923). Cycles and Trends in Economic Factors. In *Review of Economics and Statistics*. London [in English].
6. Shumpeter, J. A. (1983). The theory of economic development. New Jersey : Transaction Publishers [in English].
7. United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20 (2012). URL : <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20> (accessed : 19.12.2021) [in English].
8. World Conservation Strategy. (1980). URL : <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf> (accessed : 19.12.2021) [in English].

УДК: 352:332

Роль місцевого самоврядування у становленні територіальної громади та її соціально-економічному розвитку

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE FORMATION OF TERRITORIAL COMMUNITY AND ITS SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

НОСУЛЬКО Борис – аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, вул. С. Єфремова, 25, м. Дніпро, 49600, Україна

NOSULKO Boris – PhD student of Management, Public Administration and Administration Department, Dnipro State Agrarian and Economic University, Serhii Efremov Str., 25, Dnipro, 49600, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3058-6298>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-9>

Анотація. Сучасний стан розвитку Української держави характеризується усвідомленням суспільством необхідності проведення децентралізації публічної влади. При цьому, результатом цих змін повинна стати ефективна й оптимальна система публічної влади, здатна вирішувати складні проблеми соціально-економічного, політичного і культурного розвитку нашої країни. Становлення і розвиток територіальних громад в умовах здійснення децентралізації влади в Україні тісно пов'язані зі становленням органів місцевого самоврядування. Цей процес є дуже важливим для нашої країни та її громадян. Чим сильнішими будуть окремі територіальні громади, тим міцнішою ставатиме держава. Метою статті є характеристика сутності територіальної громади, яка реалізує свої повноваження через місцеве самоврядування. Методологічну основу дослідження складають методи логічного узагальнення, системного аналізу та синтезу, спостереження. У статті розглянуто теоретичні та методологічні аспекти існування територіальної громади, що здійснює свої повноваження через місцеве самоврядування. Висвітлені особливості, компоненти, соціальна й економічна система територіальної громади. Визначено основну характеристику кожної територіальної громади, а саме – життєдіяльність, при якій населення є свідомо сформованим, економічно, соціально й політично активним, та максимально самодостатнім у своєму існуванні й розвитку, а також економічно та фінансово забезпеченим. Проаналізовано два взаємопов'язаних напрямки, коли територіальна громада добре розвивається: соціальний та економічний. Визначено, що зміни у зростанні й покращенні кількісних та якісних характеристик економічної системи територіальної громади ведуть до покращення її економічного розвитку. Охарактеризовано ознаки економічного і соціального розвитку територіальної громади як об'єкта муніципального управління: координованість, передбачуваність, керованість, цілеспрямованість, суб'єктивність, раціональність, соціальна орієнтованість. Розглянуто територіальну громаду як систему і визначено, що стійкість є її внутрішньою властивістю. Завдяки ефективним механізмам управління територіальна громада автоматично може повертатися до заданого стійкого стану у разі дії на неї дестабілізуючих факторів. Якщо ж управління є неефективним, територіальна громада взагалі може не повернутися до заданих параметрів розвитку. Тобто управління розвитком територіальної громади – це цілеспрямований процес управління соціально-економічною системою, що забезпечує стабільність зв'язків, елементів і структури системи в цілому у напрямку росту рівня якості життя населення в гармонії з навколишнім природним середовищем.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, соціально-економічна система, населення.

Summary. The current state of development of the Ukrainian state is characterized by public awareness of the need for decentralization of public power. At the same time, the result of these changes should be an effective and optimal system of public authority, able to solve complex problems of socio – economic, political and cultural development of our country. The formation and development of territorial communities in the context of decentralization of power in Ukraine is closely linked to the formation of local governments. This process is very important for our country and its population. The stronger the individual territorial communities will be formed, the stronger the state as a whole will become. The purpose of the article is to characterize the essence of the territorial community, which exercises its powers through local self-government. The methodological basis of the study are methods of logical generalization, systems analysis and synthesis, observation. The article considers the theoretical and

methodological aspects of the existence of the territorial community, which exercises its powers through local self-government. Features, components, social and economic system of the territorial community are highlighted. The main characteristics of each territorial community are determined, namely the vital activity in which the population is consciously formed, economically, socially and politically active, and the most self-sufficient in its existence and development, as well as economically and financially secure. Two interrelated areas in which the territorial community is well developed are analyzed: social and economic. It is determined that changes in the growth and improvement of quantitative and qualitative characteristics of the economic system of the territorial community lead to the improvement of its economic development. Characteristics of economic and social development of the territorial community as an object of municipal government are characterized: coordination, predictability, controllability, purposefulness, subjectivity, rationality, social orientation. The territorial community as a system is considered and it is determined that sustainability is its internal property. With effective mechanisms, the territorial community can automatically return to a given stable state under the influence of destabilizing factors. If ineffective – it may not return to the specified parameters of development. That is, the management of the development of the territorial community is a purposeful process of managing the socio-economic system, which ensures the stability of relations, elements and structure of the system as a whole in terms of increasing the quality of life in harmony with the environment.

Key words: territorial community, local self-government, socio-economic system, population.

Вступ. З відновленням державності Україна поринула у період трансформацій, головною метою яких було становлення країни як динамічної європейської соціально-розвинутої економіки з потужним цивільним промисловим комплексом, значним сегментом сфери послуг та ефективним державним сектором. Трансформації, що відбуваються сьогодні на всіх ключових напрямках життя держави, є фундаментом для якісних змін суспільства, основою для підвищення добробуту і рівня життя громадян України.

Сучасну демократичну, соціальну, правову державу неможливо уявити без місцевого самоврядування, що має належний рівень розвитку і самостійності. Адже сучасна держава ніколи не зможе бути успішною, якщо на територіях не буде оптимально організовано самоврядування. Територія – один із основних елементів держави. Облаштуваючи свою територію, держава визначає територіальні межі порушення своєї влади, принципи її розподілу за рівнями (за вертикаллю), окреслює основні напрямки соціально-економічної політики розвитку території.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми територіальних громад на рівні місцевого самоврядування сьогодні цікавлять багатьох науковців. Їх розкриття можемо знайти у публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, таких як: Г. Коваленко, Г. Макаров, А. Ткачук, В. Фуртатов, Д. Хріпливець, О. Черевко, В. Шаповал.

Мета статті. Метою статті є характеристика сутності територіальної громади, яка реалізує свої повноваження через місцеве самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Шлях України до незалежності був надзвичайно складним. Окремі частини території нашої країни тривалий час перебували у складі різних за територіальним устроєм держав: Польщі, Російської імперії, Австро-Угорщини, Румунії, СРСР. До відновлення державності 1991-го року Українська РСР була союзною республікою у складі СРСР, вже поділеною на області і райони. Зрозуміло,

що тільки сильна централізована система могла забезпечити єдність такої великої території. Радянський період розвитку України у складі СРСР поряд із позитивними явищами показав неефективність існуючої організації політичної влади, яка зрештою призвела до соціально-економічної і політичної напруженості і, як наслідок, до розпаду СРСР. Становлення міст в Україні у ХХ ст. супроводжувалося швидкою індустріалізацією і регламентувалося радянськими принципами розвитку територій. Усе це зумовило створення за адміністративним принципом різних типів населених пунктів, та відповідно – екологічних, соціальних, економічних і, головне, проблем ефективного управління територіальними громадами.

Основна характеристика кожної територіальної громади – це життєдіяльність, при якій населення є свідомо сформованим, економічно, соціально й політично активним, та максимально самодостатнім у своєму існуванні й розвитку, а також економічно та фінансово забезпеченим.

Існує два взаємопов'язаних напрямки, коли територіальна громада добре розвивається: соціальний та економічний. Підвищення соціального добробуту громади за рахунок покращення соціальних стандартів, гарантованих державою, є одним із головних показників соціального розвитку. Коли відбуваються зміни у зростанні й покращенні кількісних та якісних характеристик економічної системи територіальної громади, використання виробничих, природних, трудових, фінансово-інвестиційних ресурсів стає раціональним, а поєднання різних форм власності для задоволення потреб територіальної громади набуває рівноправності для всіх суб'єктів, покращується економічний розвиток території.

Цілеспрямований, передбачуваний характер та ефективний розвиток територіальної громади з оптимальним використанням ресурсів відбувається завдяки правильному управлінню, яке здійснюється через інститут місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування – це система влади на окремій території не державного рівня, за умови, що місцеві громади, застосовуючи різні форми та ресурси, самостійно і незалежно від центральної влади, розв’язують власні проблеми, що стосуються організації їх життєдіяльності.

Становлення місцевого самоврядування є дуже важливим для України та її населення. Адже чим сильнішими будуть окремі територіальні громади і їх економіка, тим міцнішою ставатиме держава. А це має великий вплив на кожного з нас, бо ми є її невід’ємною частиною, від розвитку держави залежить наш економічний добробут. Територіальна громада – це первинний суб’єкт місцевого самоврядування з власними функціями та повноваженнями. Згідно 140-ї статті Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у громаду жителів декількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого самоврядування в межах Конституції і законів України.

Серед особливих характеристик територіальної громади можна виділити наступне:

- існування в межах села/селища/міста;
- до складу територіальної громади входять не лише громадяни України, а й іноземні мешканці.

На думку експертів з муніципального менеджменту, не можна прирівнювати поняття населений пункт до територіальної громади, оскільки муніципальне утворення може складатися не з одного населеного пункту. Декілька сіл можуть утворювати представницький орган місцевого самоврядування – сільську раду.

Територіальна громада як муніципальне утворення формується з трьох компонентів:

- соціальний – населення, яке окреслює зміст існування муніципального утворення;
- природний – територія як нероздільна єдність просторової складової і природних ресурсів;
- економічний – економіка як сукупність усіх господарюючих утворень, за допомогою яких забезпечується життєдіяльність муніципального утворення та задоволення його потреб.

Головну роль у муніципальному управлінні відіграють органи місцевого самоврядування, які взаємодіють з місцевими державними адміністраціями, та є лише одним із суб’єктів муніципальної влади. Серед інших суб’єктів виділяють територіальні підрозділи, громадські організації та окремих громадян. Таким чином, муніципальна влада – це не різновид публічної влади, а власне, сама публічна влада, яка виконує свої повноваження в межах окремих муніципальних утворень.

Сутність територіальної громади зумовлюється активністю жителів, які здійснюють управління політичними, економічними і соціально-культурними процесами на певній території та вирішують самостійно і під свою відповідальність питання місцевого значення.

Економічний і соціальний розвиток територіальної громади як об’єкт муніципального управління набуває таких ознак:

1) координованість (соціальний та економічний розвиток є взаємопов’язаними сторонами єдиного процесу розвитку);

2) передбачуваність (можливість прогнозування перебігу соціальних та економічних явищ з метою керування і впливу на ці процеси);

3) керованість (відстеження та оперативне реагування на негативні зміни задля зменшення хаотичності соціальних та економічних процесів);

4) цілеспрямованість (орієнтація ресурсів на досягнення чітко визначеної мети);

5) об’єктивність (унеможливлення впливу фактору суб’єктивності під час ухвалення управлінських рішень);

6) раціональність (обрання найбільш ефективної моделі діяльності);

7) соціальна орієнтованість (пріоритетність забезпечення соціального добробуту кожного члена територіальної громади).

Розглядаючи територіальну громаду як соціально-економічну систему, відзначимо, що стійкість системи є її внутрішньою властивістю. Завдяки ефективним механізмам управління територіальна громада автоматично може повертатися до заданого стійкого стану у разі дії на неї дестабілізуючих факторів. Якщо ж управління є неефективним, територіальна громада взагалі може не повернутися до заданих параметрів розвитку.

Тобто управління розвитком територіальної громади – це цілеспрямований процес управління соціально-економічною системою, що забезпечує стабільність зв’язків, елементів і структури системи в цілому у напрямку росту рівня якості життя населення в гармонії з навколишнім природним середовищем. Головною ознакою результативності управління розвитком соціально-економічної системи територіальної громади має стати повноцінна і здорова людина, поліпшення її життя, створення сприятливих умов для гармонізації міжнаціональних і міжконфесійних відносин в усіх сферах життєдіяльності. Саме якість життя населення нині, за умови сталого розвитку території, формує перспективу якості життя в майбутньому.

Висновки. Територіальна громада як складна система наразі функціонує в Україні в умовах несформованості внутрішнього середовища і нестабільності зовнішнього. У зв’язку з цим управління розвитком територіальної громади вимагає, в першу чергу, точного і грамотного визначення цілей спільної діяльності суб’єктів територіальної громади – місцевої влади та населення. Зважаючи на це, цілепокладання є найбільш важливим і значущим елементом управління.

Соціальний та економічний розвиток територіальної громади – невід’ємний чинник, завдяки якому досягається високий соціальний, політичний та економічний рівень розвитку держави загалом. Для забезпечення цього процесу організація системи управління має бути ефективною, а розвиток органів місцевого самоврядування стати стратегічним пріоритетом у розбудові держави, оскільки саме процеси децентралізації є засадничими у трансформації України у правову демократичну державу із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Список використаних джерел

1. Євтушенко О. Н., Ємельянов В. М., Андріяш В. І. Муніципальний менеджмент : підручник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. 404 с.
2. Куц Ю. О., Мамонова В. В., Чаплигін О. К. Сталий розвиток територіальних громад : управлінський аспект : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
3. Основи муніципального менеджменту : навчальний посібник / За ред. В. В. Кравченка. Київ : Атіка-Н, 2003. 304 с.
4. Плющ Р. М. Формування структури місцевого самоврядування : організаційно-управлінський аспект : монографія. Херсон : Вид-во ВАТ «Херсон. Міська друк.», 2006. 396 с.
5. Рикун М. Зв'язки із громадськістю в органах місцевого самоврядування в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття України СНД* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2013. 216 с.
6. Салій І. Українські міста : питання власності і муніципального управління. Київ : ЕксОб, 2001. 416 с.
7. Сушинський О. І. Правові засади місцевого самоврядування в аспекті громадянського суспільства. *Державність*. 2003. № 3/4. С. 9-13.
8. Територіальна громада : знаність, дієвість : монографія / за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 340 с.
9. Територіальна громада : управління розвитком : монографія / за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Вид-во «Константа», 2013. 540 с.
10. Торгонська А. В. Реформування органів місцевого самоврядування в Україні. *Право і суспільство* : Зб.наук.пр. 2017. № 1. С. 42-47.
11. Фуртатов В. С. Удосконалення механізму взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2010. Т. 130, Вип. 117. С. 66-70.
12. Хріпливець Д. С. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління : удосконалення та розвиток»*. 2010, № 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=188> (дата звернення : 22.12.2021).
13. Черевко О. В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України. Черкаси : Брама-Україна, 2006. 429 с.
14. Шаповал В. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування. *Право України*. 2002. № 3. С. 48-54.

References

1. Yevtushenko, O. N., Yemelyanov, V. M., & Andriyash, V. I. (2016). *Munitsypalnyy menedzhment* [Municipal management] : pidruchnyk. Mykolayiv : Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].
2. Kuts, Yu. O., Mamonova, V. V., & Chaplyhin, O. K. (2008). *Stalyy rozvytok terytorialnykh hromad : upravlynskyy aspekt* [Sustainable development of territorial communities: management aspect] : monohrafiya. Kharkiv : Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].
3. Kravchenko, V. V. (Ed.). (2003) *Osnovy munitsypalnoho menedzhmentu* [Fundamentals of municipal management] : navchalnyy posibnyk. Kyiv : Atika-N [in Ukrainian].
4. Plyushch, R. M. (2006). *Formuvannya struktury mistsevoho samovryaduvannya : orhanizatsiyno-upravlynskyaspekt* [Formation of the structure of local self-government : organizational and managerial aspect] : monohrafiya. Kherson : Vyd-vo VAT «Kherson. Miska druk.» [in Ukrainian].
5. Rykun, M. (2013). *Zvyazky iz hromadskisty v orhanakh mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini* [Public relations in local governments in Ukraine]. *Problemy ta perspektivy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysyacholittya Ukrainy SND* : materialy VI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi [Problems and Prospects of Science Development at the Beginning of the Third Millennium of Ukraine CIS : Proceedings of the VI International Scientific and Practical Internet Conference] : Zbirnyk naukovykh prats. Pereyaslav-Khmelnytsky [in Ukrainian].
6. Saliy, I. (2001). *Ukrayinski mista : pytannya vlasnosti i munitsypalnoho upravlinnya* [Ukrainian cities : issues of ownership and municipal government]. Kyiv : EksOb [in Ukrainian].
7. Sushynskyy, O. I. (2003). *Pravovi zasady mistsevoho samovryaduvannya v aspekti hromadyanskoho suspilstva* [Legal bases of local self-government in the aspect of civil society]. *Derzhavnist*, 3/4, 9-13 [in Ukrainian].
8. Kuts, Yu. O. (Ed.). (2011). *Terytorialna hromada : zannyevist, diyevist* [Territorial community : knowledge, effectiveness] : monohrafiya. Kharkiv : Virovets A. P. «Apostrof» [in Ukrainian].
9. Kuts, Yu. O. (Ed.). (2013). *Terytorialna hromada : upravlinnya rozvytkom* [Territorial community : development management] : monohrafiya. Kharkiv : Vyd-vo «Konstanta» [in Ukrainian].
10. Torhonska, A. V. (2017). *Reformuvannya orhaniv mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini* [Reforming local governments in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 1, 42-47 [in Ukrainian].
11. Furtatov, V. S. (2010). *Udoskonalennya mekhanizmu vzyayemodiyi orhaniv vykonavchoyi vlady ta mistsevoho samovryaduvannya* [Improving the mechanism of interaction between executive authorities and local self-government]. In *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra Mohyly* [Scientific works of the Black Sea State University Petra Mogili] (Vol. 130, Output 117, pp. 66-70) [in Ukrainian].
12. Khriplyvets, D. Ye. (2010). *Teoretychni zasady modeley mistsevoho samovryaduvannya* [Theoretical principles of local government models]. *Elektronne nauкове fakhove vydannya «Derzhavne upravlinnya : udoskonalennya ta rozvytok»*, 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=188> (accessed : 22.12.2021) [in Ukrainian].
13. Cherevko, O. V. (2006). *Stratehiya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Strategy of socio-economic development of the regions of Ukraine]. Cherkasy : Brahma-Ukrayina [in Ukrainian].
14. Shapoval, V. (2002). *Sutnisni kharakterystyky mistsevoho samovryaduvannya* [Essential characteristics of local self-government]. *Pravo Ukrainy*, 3, 48-54 [in Ukrainian].

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

УДК: 351:37

Маркетингова стратегія розвитку освіти у громадах України

MARKETING STRATEGY FOR EDUCATION DEVELOPMENT IN COMMUNITIES OF UKRAINE

ВІЛЬХОВА Тетяна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

VILKHOVA Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Educational Management, State Policy and Economics, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3087-6532>DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-10>

Анотація. Сьогодні Україна перебуває у перехідному періоді від централізованого впливу влади до місцевого автономного прийняття рішень. Реформування адміністративно-територіального устрою, спрямоване на забезпечення соціально-економічного розвитку громад, разом із реформуванням освіти, повинне забезпечити сталість розвитку освіти в громадах. Очікування українського суспільства від сучасної освіти спрямовані на її конкурентоспроможність в європейському та світовому освітніх просторах: формування покоління молоді, що матиме необхідні знання, вміння та компетентності для інтеграції в соціум на різних вікових рівнях, буде захищеним та мобільним на ринку праці, спроможним робити особистий духовно-світоглядний вибір і здатним до навчання впродовж життя. У ринкових відносинах знання й уміння набувають конкретного, прагматичного змісту, стають основним джерелом достатку та виживання. Сьогодні немає необхідності доводити, що майбутнє багато в чому зумовлене системою освіти. Освіченість, компетентність і професіоналізм виступають ключовими чинниками суспільного розвитку. Це всесвітньо визнаний факт. Нині можна з цілковитою впевненістю констатувати встановлення ринкових відносин у сфері освітніх послуг. Пішов у минуле централізований розподіл випускників. За таких умов необхідність пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності закладів освіти не викликає сумніву. Виходячи з цього, можна казати про необхідність упровадження маркетингового підходу до формування ринку освітніх послуг і створення маркетингової стратегії розвитку закладу освіти, яка сприятиме забезпеченню його конкурентоспроможності та формуванню позитивного іміджу. Метою цієї статті є розробка маркетингової стратегії розвитку освіти в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ). У статті визначено основні проблеми сучасного стану освітнього процесу у громадах. Досліджено наукові праці зарубіжних та вітчизняних науковців із визначеної проблематики. Проаналізовано значення маркетингової стратегії закладу освіти в умовах реформування адміністративно-територіального устрою. Визначена роль лідерів ОТГ, які мають ефективно спланувати мережу шкіл, створити сучасний освітній простір з урахуванням інклюзії, подбати про розвиток позашкільних навчальних закладів тощо. Розглянуто основні функції організації закладу освіти на засадах освітнього маркетингу. Проаналізовано маркетинговий підхід в управлінні сучасними освітніми організаціями. Запропоновано провести маркетингові дослідження у вигляді опитувань педагогічного колективу та батьків; розробити SWOT-аналіз закладу освіти; розробити програму розвитку школи.

Ключові слова: маркетингова стратегія, реформа, освіта, громада, маркетингове дослідження, програма розвитку.

Summary. Today, Ukraine is in a period of transition from centralized government influence to local autonomous decision-making. Reforming the administrative-territorial structure, which is aimed at ensuring the socio-economic development of communities, together with reforming education, should ensure the sustainability of educational development in communities. Ukrainian society's expectations from modern education are aimed at its competitiveness in European and global educational spaces, forming a generation of young people who will have the necessary knowledge, skills and competencies to integrate into society at different ages, be protected and mobile in the labor market. spiritual and ideological choice and will be able to learn throughout life. Knowledge and skills for people, in market relations, acquire a specific, pragmatic content, become the main

source of wealth and survival. Today there is no need to prove that the future is largely determined by the education system. Education, competence and professionalism are key factors in social development. This is a world-renowned fact. At present, it is possible to state with full confidence the establishment of market relations in the field of educational services. The centralized distribution of graduates is a thing of the past. In such circumstances, the need to find ways to increase the competitiveness of educational institutions is beyond doubt. Based on this, we can talk about the need to implement a marketing approach to the formation of the market of educational services and create a marketing strategy for the development of educational institutions, which will help ensure its competitiveness and a positive image. The purpose of this article is to develop a marketing strategy for the development of education in the united territorial communities (hereinafter OTG). The article identifies the main problems of the current state of the educational process in communities. Scientific works of foreign and domestic scientists on certain issues are studied. The significance of the marketing strategy of an educational institution in the conditions of reforming the administrative-territorial structure is analyzed. The role of OTG leaders is determined, who should plan the school network wisely, create a modern educational space, taking into account inclusion, take care of the development of out-of-school institutions, etc. The main functions of the organization of an educational institution on the basis of educational marketing are considered. The marketing approach in the management of modern educational organizations is analyzed. It is proposed to conduct marketing research in the form of surveys of teachers and parents; develop a SWOT-analysis of the educational institution; develop a school development program.

Key words: marketing strategy, reform, education, community, marketing research, development program.

Вступ. Сьогодні Україна перебуває у перехідному періоді від централізованого впливу влади до місцевого автономного прийняття рішень. Реформування адміністративно-територіального устрою, спрямоване на забезпечення соціально-економічного розвитку громад, разом із реформуванням освіти, повинне забезпечити сталість розвитку освіти в громадах.

Очікування українського суспільства від сучасної освіти спрямовані на її конкурентоспроможність в європейському та світовому освітніх просторах: формування покоління молоді, що матиме необхідні знання, вміння та компетентності для інтеграції в соціум на різних вікових рівнях, буде захищеним та мобільним на ринку праці, спроможним робити особистий духовно-світоглядний вибір і здатним до навчання впродовж життя. У ринкових відносинах знання й уміння набувають конкретного, прагматичного змісту, стають основним джерелом достатку та виживання.

Сьогодні немає необхідності доводити, що майбутнє багато в чому зумовлене системою освіти. Освіченість, компетентність і професіоналізм виступають ключовими чинниками суспільного розвитку. Це всесвітньо визнаний факт. Нині можна з цілковитою впевненістю констатувати встановлення ринкових відносин у сфері освітніх послуг. Пішов у минуле централізований розподіл випускників. За таких умов необхідність пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності закладів освіти не викликає сумніву. Виходячи з цього, можна казати про необхідність упровадження маркетингового підходу до формування ринку освітніх послуг і створення маркетингової стратегії розвитку закладу освіти, яка сприятиме забезпеченню його конкурентоспроможності та формуванню позитивного іміджу.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням сутності поняття «маркетингова стратегія» у своїх наукових працях займалися Л. С. Левченко, А. І. Мосюра, Т. Є. Оболенська, К. М. Романенко, З. В. Рябова, В. В. Сиченко та ін. Питання взаємовідносин закладів

освіти з органами місцевої влади, концепції менеджменту освіти розкриті у працях О. Антонюка, Т. Шушари, С. Кузьміної. Однак сьогодні залишаються недостатньо розкритими аспекти, які стосуються маркетингових підходів й інструментів щодо розвитку закладів освіти, створення сучасного освітнього простору та його позитивного іміджу в громадах.

Мета статті. Враховуючи проблематику дослідження, метою цієї статті є розробка маркетингової стратегії розвитку освіти в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ).

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Кабінетом Міністрів України 12 червня 2020 року було прийнято ряд розпоряджень, які визначили адміністративні центри і затвердили території громад областей. З січня 2021 року всі територіальні громади перейшли на прямі відносини з Державним бюджетом, отримали більше повноважень і стали відповідальними за все, що відбувається на їхніх територіях. Відтепер ці громади мають однаковий статус, працюють у рівних умовах і мають рівні можливості для розвитку [11].

Одночасно із реформою адміністративно-територіального устрою відбулося запровадження в освітній процес Концепції Нової української школи. Метою реформи визначалося, що «кожен учень має рівний доступ до якісної шкільної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі; випускники школи мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, що потрібні для сучасного життя, є самодостатніми, творчими та креативними особистостями» [7].

Після впровадження основних положень Концепції НУШ науковці зазначають, що «Постає проблема в популяризації даних нововведень і доведенні їх до відома всім суб'єктам освітнього процесу, а саме: директорам шкіл, учителям, батькам та учням. Після перепідготовки та навчання працівників навчальних

закладів необхідно розробити стратегію розвитку закладу загальної середньої освіти, що повинна базуватися на основі педагогічного маркетингу, яка дозволить просувати освітні послуги до споживача» [1, с. 58]. Таким чином, наголошується на важливій ролі лідерів ОТГ, які мають ефективно спланувати мережу шкіл, створити сучасний освітній простір з урахуванням інклюзії, подбати про розвиток поза-шкільних навчальних закладів тощо.

Наявність конкурентного середовища, необхідність поповнення бюджету закладу освіти позабюджетними коштами, презентації та реклама освітньої установи – це лише окремі аспекти маркетингової діяльності директора школи. Оскільки основні засади управління маркетингом саме в освітній галузі майже не розроблені, нагальною залишається проблема формування маркетингового плану та здійснення маркетингового аналізу [2].

Використання маркетингового підходу в управлінні діяльністю сучасного закладу освіти є необхідним чинником, який забезпечує його повноцінну життєдіяльність. Організація функціонування такого закладу на засадах освітнього маркетингу передбачає:

- формування сприятливої суспільної думки та іміджу;
- побудову системи маркетингових комунікацій;
- дослідження маркетингового середовища;
- вивчення і прогнозування ринкової кон'юнктури, формування попиту на освітні послуги певного роду;
- диференціацію освітніх послуг відповідно до потреб сучасного стану розвитку суспільства і держави;
- здійснення діяльності з просування освітніх послуг на ринку.

Аналізуючи все вищезазначене, необхідно підкреслити, що маркетинговий підхід в управлінні сучасними освітніми організаціями – це двоєдиний взаємодоповнюючий підхід. З одного боку, він являє собою ретельне та усебічне вивчення ринку, попиту, смаків і потреб, орієнтацію виробництва освітніх послуг на ці вимоги; з іншого боку – активний вплив на ринок та існуючий попит, на формування потреб і переваг.

У нашому дослідженні маркетингову стратегію розвитку освіти у громадах ми розглядаємо як складову професійної компетентності учасників освітнього процесу (в даному випадку це засновники та адміністрація закладу освіти), що включає знання, вміння, досвід роботи на ринку освітніх послуг і здатність якісно вирішувати управлінські завдання функціонального і стратегічного характеру з використанням ринкових механізмів.

Освітні заклади, управління якими здійснюється на основі маркетингового підходу, можна вважати маркетингово-орієнтованими освітніми організаціями, які функціонують і розвиваються відповідно до потреб ринку. Зрозуміло, що на ринку освітніх послуг, як правило, успішно працюють саме такі освітні установи. Маркетинг освітніх послуг, враховуючи рівень освітніх технологій та орієнтуючись на державні освітні стандарти, виступає об'єктивним засобом контролю, оцінки, та певною мірою – гарантом доброякісності цих послуг. У цьому полягає його суспільно-корис-

на місія і через те він заслуговує на реальну державну й громадську підтримку [3].

У школі маркетинг має дві цілі: зберегти учнів, які вже є, і збільшити кількість зарахованих. У маркетингу це називається утриманням і придбанням.

Кожна ціль однаково важлива. Немає сенсу зосереджуватися на збільшенні кількості учнів, якщо школа не відповідає очікуванням, які вона створює своїми маркетинговими повідомленнями.

Окрім запровадження певної системи контролю якості, важливо, щоб учителі проходили постійне навчання, навчальний план був сучасним, а цінності школи відповідали цінностям їх цільової аудиторії.

Щоб школи у громаді були на високому якісному рівні, необхідно проводити маркетингові дослідження із застосуванням опитувань серед учителів, учнів і батьків. Пропонуємо проводити анкетування педагогічного колективу з метою отримання кількісних оцінок для визначення основних напрямків з удосконалення організації та планування навчального навантаження у закладі освіти.

Мета вирішує такі основні завдання:

1. Визначити ставлення педагогів до розподілу навчального навантаження.

2. Встановити відповідність навчального навантаження матеріальному стимулюванню педагогів.

3. Визначити основні напрямки щодо вдосконалення організації та планування умов праці педагогів.

Мета опитування батьків – виявити їх ставлення до школи і рівень та ефективність взаємодії з педагогічним колективом.

У зв'язку з поставленою метою були визначені й основні завдання:

1. Визначити ставлення батьків до якості організації навчальної діяльності в школі.

2. Визначити, чи задоволені батьки освітніми послугами, які надаються.

3. Виявити наявні основні проблеми.

4. Визначити основні напрями поліпшення освітнього процесу в школі.

Обов'язковою умовою розробки маркетингової стратегії школи є проведення SWOT-аналізу, за допомогою якого визначаються сильні й слабкі сторони, можливості та загрози закладу, а також формуються напрями розвитку навчального закладу.

Завершальним етапом маркетингової стратегії може стати розробка програми закладу освіти на термін від 1 до 5 років (за визначенням засновника та адміністрації закладу).

Програма розвитку школи – це довгостроковий нормативно-управлінський документ, що характеризує основні тенденції, головні цілі, завдання і напрями навчання, виховання, розвитку учнів, вказує на особливості організації кадрового та методичного забезпечення педагогічного процесу й інноваційних перетворень навчально-виховної системи, основні заплановані кінцеві результати і критерії їх реалізації.

Програма як проект перспективного розвитку закладу освіти покликана консолідувати зусилля всіх зацікавлених суб'єктів освітнього процесу і соціального оточення школи на досягненні мети програми,

визначити ключові напрямки інфраструктури шкільного освітнього середовища, вдосконалення роботи педагогічного колективу школи.

Висновки. Для подолання своїх слабких сторін і підвищення ефективності освітніх послуг керівництву громади та закладу освіти необхідно використовувати всі наявні можливості. Реалізація можливостей дозволить знизити, або ж взагалі уникнути багатьох загроз, наявних під час запровадження новітніх освітніх послуг.

Грунтуючись на результатах маркетингових досліджень, доцільно розробити програму розвитку закладу освіти. Фінансування відповідних заходів має здійснюватися з місцевого бюджету (громади) і за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством (гранти, спонсорська допомога тощо). Розроблені в програмі заходи сприятимуть ефективності освітнього процесу у закладі освіти, підвищенню привабливості школи для нових учнів, а також зростанню конкурентоспроможності та іміджу школи.

Список використаних джерел

1. Вільхова Т. В., Могила Ю. М. Застосування маркетингових інструментів у закладах загальної середньої освіти. *Економіка та держава*. 2018. Вип. 5. С. 57-59.
2. Драч І. Феномен управління в умовах трансформації освіти. *Теорія та методика управління освітою*. 2012. № 9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2012_9_12 (дата звернення : 20.01.2022).
3. Карамушка Л. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 344 с.
4. Левченко Л. С. Маркетинг в освіті : навч.-метод. посіб. Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 86 с.
5. Мосюра А. І. Маркетингові технології в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом. *Електронне фахове видання «Теорія та методика управління освітою»*. 2017. № 1 (19). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2017_1_15 (дата звернення : 20.01.2022).
6. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг : вітчизняний і зарубіжний досвід. Київ : КНЕУ, 2001. 208 с.
7. Реформа освіти та науки. *Урядовий портал* : веб-сайт. 2020. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення : 20.01.2022).
8. Романенко К. М. Державний маркетинг як механізм соціальної ефективності державного управління. *Інвестиції : практика та досвід*. 2010. № 10. С. 85-88.
9. Рябова З. В. Маркетингове управління в освіті : технологічний аспект. *Народна освіта*. 2014. № 3 (24).
10. Сиченко В. В. Сутність та особливості маркетингу освітніх послуг в Україні. *Державне будівництво*. 2007. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_23 (дата звернення : 20.01.2022).
11. Спроможні громади. *Децентралізація дає можливості* : веб-сайт. 2020. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromadas> (дата звернення : 20.01.2022).

References

1. Vilkhova, T. V., & Mohyla, Yu. M. (2018). Zastosuvannia marketynhovykh instrumentiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Application of marketing tools in general secondary education institutions]. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 57-59 [in Ukrainian].
2. Drach, I. (2012). Fenomen upravlinnia v umovakh transformatsii osvity [The phenomenon of management in the transformation of education]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu*, 9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2012_9_12 (accessed : 20.01.2022) [in Ukrainian].
3. Karamushka, L. (2003). *Psykhologhiia upravlinnia* [Psychology of management] : navch. posib. Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
4. Levchenko, L. S. (2012). *Marketynh v osviti* [Marketing in education] : navch.-metod. posib. Sumy : TOV «Drukarskyi dim «Papyrus» [in Ukrainian].
5. Mosiura, A. I. (2017). Marketynhovi tekhnologii v upravlinni zahalnoosvitnim navchalnym zakladom [Marketing technologies in the management of a secondary school]. *Elektronne fakhove vydannia «Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu»*, 1 (19). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2017_1_15 (accessed : 20.01.2022) [in Ukrainian].
6. Obolenska, T. Ye. (2001). *Marketynh osvitykh posluh : vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid* [Marketing of educational services : domestic and foreign experience]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
7. Reforma osvity ta nauky [Education and science reform]. (2020). *Uriadovi portal* : veb-sait. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (accessed : 20.01.2022) [in Ukrainian].
8. Romanenko, K. M. (2010). Derzhavnyi marketynh yak mekhanizm sotsialnoi efektyvnosti derzhavnoho upravlinnia [Public marketing as a mechanism of social efficiency of public administration]. *Investysii : praktyka ta dosvid*, 10, 85-88 [in Ukrainian].
9. Riabova, Z. V. (2014). Marketynhove upravlinnia v osviti : tekhnolohichniy aspekt [Marketing management in education : technological aspect]. *Narodna osvita*, 3 (24). [in Ukrainian].
10. Sychenko, V. V. (2007). Sutnist ta osoblyvosti marketynhu osvitykh posluh v Ukraini [The essence and features of marketing educational services in Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo*, 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_23 (accessed : 20.01.2022) [in Ukrainian].
11. Spromozni hromady [Able communities]. (2020). *Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti* : veb-sait. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromadas> (accessed : 20.01.2022) [in Ukrainian].

УДК: 378.091

Управління інноваційною діяльністю в системі вищої освіти

MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM

СИЧЕНКО Віктор – доктор наук з державного управління, професор кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9655-2317>

РИБКІНА Світлана – старший викладач кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1063-6462>

СОКОЛОВА Ельміра – аспірантка кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2430-751X>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-11>

SYCHENKO Viktor – Doctor of Science in Public Administration, Professor of Educational Management, Public Policy and Economics Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

RYBKINA Svitlana – senior lecturer of Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

SOKOLOVA Elmira – PhD student of Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

Анотація. У статті розглядається роль системи управління інноваційною діяльністю у закладах вищої освіти як сукупність методичних підходів, принципів і механізмів, здатних забезпечити успішне впровадження інновацій у наукову, міжнародну, господарську та інші види діяльності закладу вищої освіти. У дослідженні окреслені принципи завдання інноваційного розвитку закладу вищої освіти, проаналізовані актуальні нормативні документи, що регламентують стратегічний розвиток системи вищої освіти. На основі аналізу наукової та методичної літератури, присвяченої даній тематиці, виявлено, що особливості управління інноваційною діяльністю пов'язані зі специфікою суб'єктів господарювання, суб'єктів управління, сучасних процесів менеджменту. Провідна ідея дослідження полягає в узагальненні теоретико-методологічних підходів у системі управління щодо інноваційної освітньої діяльності у закладах вищої освіти. Проаналізовано практичне значення зростання консолідації освіти, бізнесу та державного регулювання щодо покращення інноваційного потенціалу держави в цілому. Усі пропозиції стосовно інноваційного розвитку системи вищої освіти можливо реалізувати у діяльності публічного врядування, активізації діяльності бізнес-спільнот у напрямку утворення підприємницьких університетів, коворкінг-центрів, технопарків. Обґрунтовано, що управління інноваційною діяльністю формує передумови для посилення партнерства держави, освіти й підприємництва, а динаміка інновацій сприяє підвищенню конкурентоспроможності держави. Доведено, що управління інноваційною діяльністю має великий вплив на реформування системи освіти в цілому. Освіта, інновації й управлінські дії, які ґрунтуються на наукових дослідженнях, мають бути інтегровані у побудову якісно нової системи взаємодії у вищій освіті.

Ключові слова: система вищої освіти, реформування, інноваційний розвиток, управління закладом вищої освіти, інноваційний менеджмент.

Summary. The article considers the role of the innovation management system in higher education institutions as a set of methodological approaches, principles and mechanisms that can ensure the successful implementation of innovations in scientific, international, economic and other activities of higher education institutions. The study outlines the tasks of innovative development of higher education institutions, analyzes the current regulations governing the strategic development of higher education. Based on the analysis of the scientific literature on this

topic, it is revealed that the features of innovation management are related to the specifics of business entities, management entities, modern management processes. The main idea of the study is to generalize the theoretical and methodological approaches in the management system for innovative educational activities in higher education institutions. The practical significance of the growth of consolidation of education, business and state regulation to improve the innovation potential of the state as a whole is analyzed. All proposals for the innovative development of the higher education system can be implemented on the basis of directing the activities of public administration, business communities in the direction of establishing business universities, coworking centers, technology parks. It is substantiated that the management of innovation creates the preconditions for strengthening the partnership between the state, education and entrepreneurship, and the dynamics of innovation leads to increased competitiveness of the state as a whole. It is proved that the management of innovation has a great influence on the reform of the education system. Education-based education, innovation and management actions must be integrated into building a qualitatively new system of interaction in higher education.

Key words: higher education system, reforming, innovative development, management of higher education institution, innovation management.

Вступ. Активні глобалізаційні процеси, пов'язані з суцільною цифровізацією, забезпеченням зростання впливу різноманітних соціальних інститутів, трансформаціями економічних систем, усе більше впливають на застосування нових підходів в управлінні системою вищої освіти у світі та, зокрема, в Україні. Реформування системи вищої освіти, що відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку, має враховувати комбінацію економічних сил, відстежувати історичний розвиток університетів, досліджувати технологічні підприємства, техностарти й потужні стартапи молодих підприємств. Заклади вищої освіти мають відігравати нову роль науково-технічних підприємств і брати активну участь у практичному застосуванні знань, які вони продукують. Головним завданням інноваційного розвитку закладу вищої освіти є необхідність мобілізації джерел фінансування, збільшення прямих інвестицій в умовах збереження економічного потенціалу установи. В умовах впровадження Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 р. визначені пріоритетні завдання, серед яких: зростання автономізації закладів вищої освіти, реалізація інноваційного характеру механізму розподілу видатків державного бюджету, посилення зв'язків між наукою та бізнесом, покращення кадрового складу, інтеграційні процеси вищої освіти України в європейській освітній простір [6]. Стратегічними цілями розвитку системи вищої освіти України на найближче десятиліття визначено необхідність створення конструктивної управлінської взаємодії в умовах регіональних завдань, співпраця закладу освіти з ринком праці, забезпечення системи якості освіти. Інноваційний тип розвитку будь-якої економічної системи обумовлено трьома найважливішими показниками, а саме: новаторські ідеї подальшого розвитку, досягнення мети і технологічного переоснащення завдяки інноваційним методам, взаємодія внутрішніх і зовнішніх умов розвитку установи [5]. Умовами досягнення інноваційного розвитку вищої освіти є узгоджене нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності, наявність динамічної та гнучкої внутрішньої організаційної структури, розвинутий інноваційний менеджмент, можливість інтегрування наукових розробок у сучасні бізнес-структури [10].

Доцільність висвітлення зазначеного питання полягає у необхідності розробки нових моделей та механізмів управління у системі вищої освіти, які б дозволяли пришвидшити інноваційний розвиток на загальнодержавному рівні.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-методологічні принципи впровадження інновацій у системі освіти аналізувалися у працях Б. Братаніча [2], Л. Губерської, М. Романенка. Особливості структурно-функціональної матриці інноваційної діяльності у системі вищої освіти через комплексне вдосконалення інтелектуально-освітньої, науково-дослідної, творчої, винахідницької, фінансово-економічної, маркетингово-споживацької діяльності були проаналізовані у дослідженнях Л. Ващенко, Г. Климової [3], М. Лукашук [4]. Нові підходи в управлінні, зокрема вдосконалення інституційної організації установ, посилення ролі громадських організацій, запровадження розвиваючих інфраструктурних проєктів були висвітлені у працях І. Безени [1], О. Мартиненко, В. Сиченка [8]. Перехід від виключно дослідницьких установ, згідно з концепцією В. Гумбольдта «Universitas litterarum», до сучасного підприємницького типу «Entrepreneurial university» зумовлює необхідність консолідації науки, суспільства і бізнесу: зростання чисельності дослідницьких проєктів і залучення малого, середнього та великого бізнесу, державне регулювання й міжнародна підтримка науково-дослідницької діяльності. Концепція Б. Кларка пропонує реформувати вищу освіту шляхом застосування інноваційної та підприємницької діяльності, трансформації діяльності через систему посилення управлінського потенціалу, диверсифікації фінансування, зростання наукових розробок, формування підприємницької культури. Дослідження Б. Кларка щодо підприємницького університету знаходять відображення у теорії потрійної спіралі «Triple Helix Theory» і демонструють не тільки необхідність запозичення корпоративного етосу, створення хабу як середовища для трансферу технологій, а й передбачають великі структурні зміни, мобільність стратегій розвитку [12, с. 42]. Актуальними є дослідження Д. Віссемі щодо створення Університету третього покоління, основними відмінностями якого є комерціалізація досліджень, технологічний бізнес,

концепція відкритих інновацій і зовнішніх розробок, мультикультурність, міждисциплінарність, космополітизм [13, с. 35].

Мета статті. Метою статті є узагальнення теоретико-методологічних підходів у системі управління інноваційною освітньою діяльністю у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Управління інноваційною діяльністю, як найважливіша цінність та запорука конкурентоспроможності, є невід'ємною частиною управління в системі вищої освіти. На наш погляд, нова трансформаційна модель розвитку системи вищої освіти вимагає, перш за все, подолання існуючих диспропорцій в організаційно-управлінських структурах і формування у них якісної системи управління науковим та інноваційним розвитком, які б дозволили комплексно і безперервно здійснювати всі види діяльності, встановлювати ефективні зв'язки з різними суб'єктами зовнішнього середовища. Методологічні засади управління інноваційним розвитком закладів вищої освіти ґрунтуються на системному підході, який враховує існування взаємопов'язаних упорядкованих компонентів і передбачає, що перетворення одного елемента неминуче тягне за собою зміну стану інших елементів і всієї структури системи в цілому. Як видно на малюнку, формування системної та цілісної моделі інноваційного розвитку закладу вищої освіти об'єктивно залежить від постійної координації трьох головних складових, а саме: наявності спеціального відділу у складі організаційної структури установи, який буде здатним, у межах своїх функціональних обов'язків, координувати процес трансферу знань, нових ідей і розробок та сприяти комерціалізації послуг, запроваджувати наукоємні виробництва (рис. 1).

Як зазначено у плані заходів на 2021-2023 рр. з реалізації стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, пріоритет розширення трансферу технологій, підтримка закладів вищої освіти у науково-дослідній діяльності, покращення навчальної і підприємницької інфраструктури здатні стимулювати інновації на стадії проектів, покращити співпрацю університетів і бізнесу [5]. Глобальним інноваційним індексом визначено, що у 2021 р. Україна посіла 49 місце серед 131 країни у щорічному рейтингу інновацій та увійшла до економічної групи держав «lower-middle income». За показником «освіта» Україна зайняла 33 місце, але при цьому втратила свої позиції за показниками продукування нових знань, реєстрації корисних моделей, легкості початку бізнесу та в регуляторній політиці. Зважаючи на те, що інновації є ключовим фактором економічного розвитку й «інструментом дій» для економіки, критеріями розвитку визначаються установи, людський капітал, дослідження, інфраструктура, кредит, інвестиції, зв'язки, створення, засвоєння та поширення знань [7]. Таким чином, слід зазначити, що зростання консолідації освіти, бізнесу і державного регулювання здатні значно покращити інноваційний потенціал держави в цілому.

Інноваційні трансформації організаційних структур закладів вищої освіти мають відбуватися на всіх управлінських рівнях. Суб'єкти управління – це всі сторони проекту, які взаємодіють у ньому на рівні прийняття рішень й залучені до процесів розробки та реалізації стратегій розвитку. Суб'єкти управління традиційно представлені адміністративними органами влади закладу вищої освіти (ректором, вченою радою), а також спеціалізованими адміністративними одиницями (навчальний відділ, центр якості освіти, відділ моніторингу), і мають істотний вплив, зокрема, на якість управління інноваційною діяльністю [9]. Інноваційна

діяльність закладу вищої освіти полягає у цілеспрямованій діяльності, зорієнтованій на створенні унікальних науково-освітніх продуктів, послуг і результатів, які формують план інноваційних змін, доцільний для всієї освітньої організації та її співробітників. Інноваційна діяльність у системі вищої освіти передбачає трансформації соціальної дійсності і включає в себе комплекс взаємопов'язаних видів діяльності, призначених для досягнення цілей у визначений період часу і в межах визначеного бюджету [11]. Важливим аспектом на шляху розвитку інноваційного потенціалу закладу вищої освіти є критеріальний підхід, а саме: врахування спрямованості, ступеню інноваційності, кількості перетворень, тривалості та джерел фінансування.

До сучасних моделей інноваційного розвитку закладів вищої освіти відносяться підприємницькі університети, технопарки і технополіси, кластери, матричні заклади, коворкінг-центри тощо. Концептуальним ядром інноваційного розвитку системи вищої освіти є підприємництво, потужний управлінський склад, фандрайзинг та умови для диверсифікації джерел фінансування, мотивація у постійному перетворенні й покращенні. Слід зазначити, що у різних країнах світу інноваційний розвиток закладу вищої освіти відбувається з різною швидкістю й залежить від сукупності чинників, зокрема, фінансово-економічної підтримки, координації з державними структурами і громадськими організаціями, що забезпечують консалтингову, правову, інвестиційну підтримку. Функція перерозподілу потенційних економічних і соціальних переваг від упровадження підприємницьких університетів і технопарків, які можуть бути створені на регіональному рівні, збільшує стратегічні можливості, розширює спеціалізацію, покращує результативні показники з усіх видів економічної діяльності. На відміну від підприємницьких університетів, діяльність коворкінг-центрів спеціалізується на створенні комунікаційного осередку та роботі професійних спільнот, наданні бізнес-послуг з досліджень і розробок, інформаційній підтримці компаній на рівні аутсорсингової взаємодії, створенні сприятливого середовища для обміну інформацією між суб'єктами інноваційної діяльності. Поряд із традиційними типами дослідницьких центрів формуються гібридні форми, створені для подолання розриву між результатами традиційних фундаментальних досліджень у закладах вищої освіти і потребами промислових компаній.

Важливим є використання бізнес-моделей у процесі управління інноваційною діяльністю у системі вищої освіти, зокрема, інформаційних систем управління, здатних покращити збір, аналіз, інтерпретацію, зберігання та пошук даних. Стратегії, що використовуються в управлінні системою вищої освіти, зазнали багатьох змін та оновлень, однак необхідні подальші дослідження, щоб реалізувати найкращі світові практики.

Головними показниками готовності до реалізації інноваційної діяльності у системі вищої освіти є:

1. Генерування нових знань і компетенцій як інструментів для розбудови підприємницької діяльності;
2. Реалізація професійних компетентностей кадрового складу закладу вищої освіти;
3. Взаємодія закладу вищої освіти з бізнесом, побудова соціальних комунікацій;
4. Включення закладу вищої освіти до програм регіонального розвитку як одного з розробників і виконавців;
5. Розробка і впровадження нових технологій підготовки фахівців, методів навчання, сучасних освітніх програм.

Підприємницькі університети вирізняються у системі вищої освіти здатністю залишатися постачальниками нових технологічних рішень, послуг, інноваційної системи країни в цілому та активно взаємодіяти з державними установами. У зв'язку з цим необхідно продовжити орієнтувати наукові дослідження на потреби економіки щодо розробки ефективних механізмів комерціалізації результатів наукових досліджень, співпраці бізнесу та держави у галузі наукових інновацій, виробництві конкурентоспроможної високотехнологічної продукції, зміцненні кадрового потенціалу у закладі вищої освіти. До головних причин відторгнення національною системою вищої освіти інноваційного розвитку слід віднести наявність внутрішніх механізмів саморозвитку установи, які відбуваються всупереч загальним тенденціям, низьку зацікавленість бізнесу та стейкхолдерів у співпраці, інерційність системи освіти в цілому.

Висновки. Таким чином, завдяки проведеному дослідженню з'ясовано, що для успішного управління інноваційною діяльністю на рівні закладу вищої освіти необхідно системно запроваджувати ідеї провайдингу інновацій, зокрема, через розвиток підприємницької культури, співробітництво зі стратегічними партнерами, проведення досліджень методів управління інноваційною інфраструктурою. На макрорівні з боку держави необхідно посилити взаємодію закладів вищої освіти з місцевими органами управління освітою; розробити ефективні механізми співпраці між закладами вищої освіти та бізнес-структурами й державними установами; забезпечити підтримку закладів, що розвиваються за моделлю підприємницького університету, шляхом надання ресурсів, грантів та застосування інших фінансових інструментів: продовжити напруження у сфері покращення нормативно-правової бази і механізмів забезпечення успішного розвитку системи вищої освіти України. Перспективними є дослідження у галузі розробки конкретного інструментарію та механізмів управління на шляху до структурних перетворень у системі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Безена І. М. Сучасні механізми регулювання освітньої системи регіону : стратегії планування та реалізації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 5. С. 5-11.
2. Братаніч Б. В. Освітній маркетинг у контексті глобалізації. *Філософія освіти*. 2006. № 3 (5). С. 103-110.
3. Климова Г. П. Інноваційний розвиток вищої освіти : методологічний аспект аналізу. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1. С. 1-10.

4. Лукашук М. А. Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних процесів в системі освіти. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2018. № 72. С. 146-154.
5. Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1687-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text> (дата звернення ^ 24.12.2021).
6. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (дата звернення : 24.12.2021).
7. Рибкіна С. О. Професіоналізм у сфері публічного управління у контексті цілей вищої освіти. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 2. С. 476-492.
8. Сиченко В., Климова В. Управління інноваційними процесами у закладах вищої освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. № 4 (96). С. 139-150.
9. Сиченко В. В., Рибкіна С. О., Соколова Е. Т. Сучасні тенденції розвитку організаційних структур у системі управління закладами вищої освіти. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 4 (27). С. 63-68.
10. Соколова Е. Т. Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних управлінських форм у системі вищої освіти України. *Modern Economics*. 2021. № 29. С. 176-181.
11. Соколова Е. Т. Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників у системі вищої освіти. *Modern Economics*. 2021. № 25. С. 136-141.
12. Clark, B. *Sustaining Change in Universities : Continuities in Case Studies and Concepts*. New York : Open University Press, 2004. 156 p.
13. Wissema, J. *Towards the Third Generation University : Managing the University in Transition*. Northampton MA : Edward Elgar, 2009. 67 p.

References

1. Bezena, I. M. (2020). Suchasni mekhanizmy rehuliuвання osvitnoi systemy rehionu : stratehii planuvannya ta realizatsii [Modern mechanisms of regulation of the educational system of the region : strategies of planning and implementation]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya : Derzhavne upravlinnia*, 31 (70), 5, 5-11 [in Ukrainian].
2. Bratanich, B. V. (2006). Osvitnii marketynh u konteksti hlobalizatsii [Educational marketing in the context of globalization]. *Filosofia osvity*, 3 (5), 103-110 [in Ukrainian].
3. Klimova, G. P. (2013). Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity : metodolohichniy aspekt analizu. [Innovative development of higher education : methodological aspect of analysis]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, 1, 1-10 [in Ukrainian].
4. Lukashuk, M. A. (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia innovatsiinykh protsesiv v systemi osvity [Theoretical and methodological principles of research of innovative processes in the education system]. *Humanitarnyi visnyk ZDA*, 72, 146-154 [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2021-2023 roky z realizatsii Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.12.2021 № 1687-r. [On approval of the action plan for 2021-2023 on the implementation of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030 : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 09.12.2021 № 1687-r.]. (2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text> (accessed : 24.12.2021) [in Ukrainian].
6. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.07.2019 № 526-r. [On approval of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030 : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.07.2019 № 526-r.]. (2019). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (accessed : 24.12.2021) [in Ukrainian].
7. Rybkina, S. O. (2021). Profesionalizm u sferi publichnoho upravlinnia u konteksti tsilei vyshchoi osvity [Professionalism in the field of public administration in the context of higher education]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*, 2, 476-492 [in Ukrainian].
8. Sychenko, V., & Klymova, V. (2018). Upravlinnia innovatsiinykh protsesamy u zakladakh vyshchoi osvity [Management of innovation processes in higher education institutions]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu*, 4 (96), 139-150 [in Ukrainian].
9. Sychenko, V. V., Rybkina, S. O., & Sokolova, E. T. (2020). Suchasni tendentsii rozvytku orhanizatsiinykh struktur u systemi upravlinnia zakladamy vyshchoi osvity [Current trends in the development of organizational structures in the management system of higher education institutions]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannja*, 4 (27), 63-68 [in Ukrainian].
10. Sokolova, E. T. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia innovatsiinykh upravlinskykh form u systemi vyshchoi osvity Ukrainy [Theoretical and Methodological Principles of Research of Innovative Management Forms in the System of Higher Education of Ukraine]. *Modern Economics*. 29, 176-181 [in Ukrainian].
11. Sokolova, E. T. (2021). Upravlinnia profesiynym rozvytkom naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi vyshchoi osvity [Management of professional development of scientific and pedagogical workers in the system of higher education]. *Modern Economics*, 25, 136-141 [in Ukrainian].
12. Clark, B. (2004). *Sustaining Change in Universities : Continuities in Case Studies and Concepts*. New York : Open University Press [in English].
13. Wissema, J. (2009). *Towards the Third Generation University : Managing the University in Transition*. Northampton MA : Edward Elgar [in English].

УДК: 351.378.147

Використання мережевої форми здобуття освіти як передумова для подальших трансформацій системи освіти

USE OF THE NETWORK FORM OF EDUCATION AS A PREREQUISITE FOR FURTHER TRANSFORMATIONS OF THE EDUCATION SYSTEM

ХВАТОВА Олена – аспірант кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

KHVATOVA Olena – PhD student of Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3716-751X>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-12>

Анотація. Стратегічний напрям розвитку вітчизняної системи освіти на державному рівні має зв'язок із забезпеченням якісного освітнього процесу в умовах становлення інформаційного суспільства. Зростаючі вимоги держави і суспільства до якості, доступності та ефективності освітніх послуг спонукають до активного пошуку нових шляхів розвитку системи освіти, яка покликана відповідати реальним потребам соціуму, забезпечувати доступ до широкого комплексу якісних освітніх послуг. Головний пріоритет зовнішньої політики України, а саме європейська інтеграція, передбачає розбудову та поглиблення відносин між Україною та ЄС у всіх сферах життя. Важливим елементом цього процесу є входження національної освітньої системи України до європейського освітнього простору. Сприяти цьому має запровадження і закріплення в українському суспільстві найкращих європейських освітніх традицій через застосування інноваційних підходів до навчання та змісту освіти. Одним з актуальних напрямків розбудови вищої освіти є впровадження мережевого навчання в освітній процес. Метою статті є дослідження можливості трансформації системи освіти шляхом застосування інноваційних підходів до навчання та змісту освіти. Методологічну основу дослідження складають методи логічного узагальнення, системного аналізу та синтезу, спостереження. Мережева взаємодія між закладами освіти є механізмом організації спільного ресурсного потенціалу. Визначено головну мету такої взаємодії як інтеграція освітнього, наукового, кадрового, матеріально-технічного й інноваційного потенціалу закладу вищої освіти. Розглянуто освітній потенціал мережевої взаємодії та умови, за яких він може бути максимально реалізований, враховуючи, що результати такої взаємодії в освіті часто затримуються або мають відстрочений ефект. Обґрунтована теза, що використання освітнього потенціалу мережевої взаємодії «університет-університет» дозволить на регіональному рівні підтримувати й масштабувати саме ті практики, які найбільш продуктивно вирішують проблеми вищої освіти. Запропоновано сценарій організації освітнього процесу за мережевою формою, доведено, що підвищення конкурентоспроможності кожного мережевого партнера можливе за рахунок використання своїх переваг, мобілізації кадрового, матеріально-технічного, освітньо-методичного потенціалів.

Ключові слова: система освіти, освітній простір, інновації в освіті, мережева форма здобуття освіти, індивідуальна освітня траєкторія.

Summary. The strategic direction of the development of the national education system at the state level is related to ensuring a quality educational process in the conditions of the information society. The growing demands of the state and society to the quality, accessibility and efficiency of educational services encourage the active search for new ways to develop the education system, which is designed to meet the real needs of society, to provide access to a wide range of quality educational services. The main priority of Ukraine's foreign policy, namely European integration, is to build and deepen relations between Ukraine and the EU in all spheres of life. An important element of this process is the entry of the national educational system of Ukraine into the European educational space. The introduction and consolidation of the best European educational traditions in Ukrainian society through the application of innovative approaches to learning and educational content should contribute to this. One of the current areas of higher education is the introduction of online learning in the educational process. The aim of the article is to study the possibility of transforming the education system through the application of innovative approaches to learning and educational content. The methodological basis of the study are methods of

logical generalization, systems analysis and synthesis, observation. Networking between educational institutions is a mechanism for organizing joint resource potential. The main purpose of such interaction as the integration of educational, scientific, personnel, logistical and innovative potential of higher education institutions is determined. The educational potential of networking and the conditions under which it can be maximized are considered, given that the results of such interaction in education are often delayed or delayed. It is substantiated that the use of the educational potential of the university-university network interaction will allow to support and scale at the regional level exactly those practices that most productively solve the problems of higher education. The scenario of the organization of educational process on a network form is offered, it is proved that increase of competitiveness of each network partner is possible at the expense of use of the advantages, mobilization of personnel, material and technical, educational and methodical potentials.

Key words: education system, educational space, innovations in education, network form of education, individual educational trajectory.

Вступ. Головний пріоритет зовнішньої політики України, а саме європейська інтеграція, передбачає розбудову та поглиблення відносин між Україною та ЄС у всіх сферах життя. Важливим елементом цього процесу є входження національної освітньої системи України до європейського освітнього простору. Сприяти цьому має запровадження і закріплення в українському суспільстві найкращих європейських освітніх традицій через застосування інноваційних підходів до навчання та змісту освіти.

Аналіз останніх досліджень. Загальні питання вищої освіти й тенденцій її розвитку розглядалися провідними вченими: Т. Боголіб [1], І. Грищенко [2], І. Каленюк, О. Падалка [10], Л. Федулова [13].

Проблема застосування інноваційних підходів до навчання розглянуто у працях науковців І. Дичківської [3], Г. Клімової [8], Н. Кошечко [9], Л. Ребухи [11]. Більшість дослідників вивчали загальні освітні процеси у вищій школі. Водночас недостатньо вивченими є можливості застосування інноваційних форм здобуття освіти у вищій школі, зокрема, мережевої. У зв'язку з цим, важливим й актуальним є аналіз упровадження мережевої форми навчання у закладах загальної середньої освіти та вивчення можливості її застосування в закладах вищої освіти.

Мета статті. Метою статті є дослідження можливості трансформації системи освіти шляхом застосування інноваційних підходів до навчання та змісту освіти.

Виклад основного матеріалу. Освіта, як важлива складова суспільства, залежить від процесів, які відбуваються в ньому, і зобов'язана миттєво реагувати й відповідати стану науково-технічного прогресу, тенденціям розвитку економічної сфери країни, а також впливати на всі процеси і сторони життя, тому що вона є базовою для підготовки фахівців, розвитку особистості й формування певних життєвих поглядів. Очевидно, що сьогодні українська освіта не в повній мірі відповідає сучасним запитам особистості та суспільства, світовим тенденціям. Саме тому для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях – від дошкільної освіти до вищої – здійснюється системна трансформація освітньої сфери.

Перебудова здійснюється за наступними напрямками: доступна та якісна дошкільна освіта; нова українська школа; сучасна професійна освіта; якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих; розвиток науки й інновацій. Відповідно до кожного з цих напрямів реалізуються

завдання, спрямовані на перетворення української освіти на інноваційне середовище, в якому здобувачі освіти зможуть набувати ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішного життя, а науковці матимуть можливості й ресурси для проведення досліджень, що безпосередньо впливатимуть на соціально-економічний та інноваційний розвиток держави.

Важливим завданням, яке стоїть перед державою стосовно покращення системи освіти, є розробка національної системи оцінювання якості освіти, що полягає у впровадженні національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, забезпеченні їх участі у міжнародних порівняльних дослідженнях з питань якості освіти, а також в основних міжнародних рейтингах найкращих університетів [7]. Виконання цього завдання неможливе без всебічного впровадження інновацій в освітню сферу. Інновації в освіті – це закономірне, динамічне за характером і розвивальне за результатами явище, їх запровадження дає змогу вирішити суперечності між традиційною системою та потребами в якісно новій освіті.

Уперше поняття «інновації» ввів австрійський учений Йозеф Шумпетер (1883-1950 рр.). У роботі «Теорія економічного розвитку» (1911 р.). Й. Шумпетер [15] розглянув питання впливу інновацій на розвиток і дав визначення інноваційного процесу. Термін «інновація» Й. Шумпетер став використовувати у 30-х рр. ХХ ст. При цьому під інновацією він мав на увазі зміну з метою впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості. Згідно бачення Й. Шумпетера, інновація є головним джерелом прибутку, а він є результатом запровадження новачій: без розвитку немає прибутку, без прибутку немає розвитку. Нині роль інновацій зросла і змінилася, що пов'язане з їх впровадженням у різні сфери життя суспільства. Зараз нормативно зафіксовано тлумачення терміну «інновація». Так, відповідно до міжнародних стандартів, інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, або такого, що використовується у практичній діяльності технологічного процесу.

З метою підтримки розвитку України на інноваційному шляху Верховна Рада України прийняла Закон «Про інноваційну діяльність» [6], який визначив принципи

державного регулювання інноваційної діяльності в Україні й установив форми стимулювання державою інноваційних процесів. Вказаний Закон (ст. 1) дає чітке визначення термінів, що використовуються в інноваційній діяльності. Серед них інновації визначаються як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [6]. Тобто поняттям «інновація» позначають нововведення, новизну, зміну, введення чогось нового. У педагогічному процесі інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя й учня, вихованця. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів.

Розвиток інноваційно-освітньої діяльності у вищих навчальних закладах залежить від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішнє середовище характеризується підвищенням конкуренції, змінами у державній політиці, спрямованій на модернізацію системи освіти, змінами контингенту вступників та вимог до випускників з боку роботодавців. Внутрішнє середовище характеризується компетентнісним підходом, стандартами третього покоління, необхідністю неперервної освіти протягом життя.

Згідно ст. 9 Закону України «Про освіту», особа має право здобувати освіту в різних формах, або поєднуючи їх. Основними формами здобуття освіти визначені: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Звернемо увагу на одну з форм, а саме на мережеву форму. Мережева форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах [5].

Інноваційним проявом розвитку вищої освіти України є реалізація освітніх програм через мережеву форму здобуття освіти. Поки що не розроблені підходи, відсутні чіткі нормативні та правові рекомендації, немає визначення теоретико-методологічної основи і вимог до організації освітнього процесу за мережевою формою. Головною метою такої взаємодії є інтеграція освітнього, наукового, кадрового, матеріально-технічного й інноваційного потенціалу закладу вищої освіти й організація освітнього процесу для підвищення якості підготовки сучасних спеціалістів.

Враховуючи те, що результати мережевої взаємодії в освіті часто затримуються, мають відстрочений або ймовірний характер, доцільно розглянути освітній потенціал мережевої взаємодії та умови, за яких він може бути максимально реалізований. Використання умов реалізації освітнього потенціалу мережевої взаємодії «університет-університет» дозволить на регіональному рівні підтримувати та масштабувати саме ті практики,

які найбільш продуктивно вирішують проблеми вищої освіти, реагують на запит суб'єктів освіти і впливають на соціально-економічний розвиток регіону в цілому. Саме тому важливим є введення у науковий простір нових категорій – мережевий партнер, базова мережева організація, мережевий модуль.

Важливими для мережевої форми взаємодії у реалізації освітньої програми є: розробка, порядок, умови реалізації освітніх програм – договори про мережеву форму взаємодії, освітні програми, модернізація форм, методів і технологій освітнього процесу, інформаційно-комунікаційних технологій, побудова індивідуальної освітньої траєкторії студента, індивідуального навчального плану студента.

Реалізуючи процес освіти за мережевою формою, освітні організації забезпечують мобільність освітніх програм, найбільш ефективно використання наявних освітніх ресурсів, розширення доступу до сучасних освітніх технологій. Усе це сприятиме підвищенню якості підготовки конкурентоспроможних фахівців та актуалізації розробки альтернативних моделей мережевої взаємодії.

Мережева взаємодія між закладом освіти, суб'єктом освітньої діяльності, є механізмом реалізації спільного ресурсного потенціалу. Відносно новим явищем для навчальних закладів України є реалізація освітньої діяльності через мережеву форму здобуття вищої освіти. Оскільки сьогодні ще немає чітких регуляторних рекомендацій, розроблених теоретичних та методологічних вимог до організації освітнього процесу за мережевою формою, ми пропонуємо модель, представлену на рис. 1.

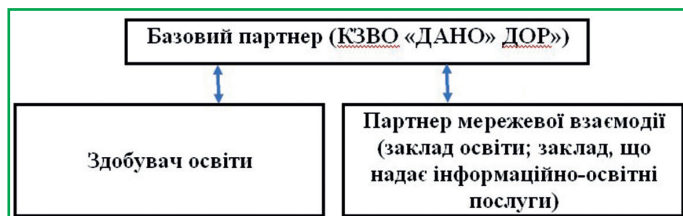

Рис. 1. Сценарій організації освітнього процесу за мережевою формою в Дніпровській академії неперервної освіти.

Сценарій організації освітнього процесу за мережевою формою може здійснюватися у наступних формах:

1. Заклад освіти 1 (базовий партнер) – Заклад освіти 2 (партнер мережевої взаємодії). Для обох закладів освіти необхідні ліцензії на освітні послуги.

2. Заклад освіти 1 (базовий партнер) – Заклад, що надає інформаційно-освітні послуги. Для закладу освіти 1 необхідна ліцензія на освітні послуги. Для другої організації навчання не є основним видом діяльності, але вона може мати ліцензію на реалізацію додаткових освітніх програм.

Для забезпечення здобуття освіти за мережевою формою заклад освіти 1 (базовий партнер) розробляє Положення про мережеву форму здобуття освіти, договір між закладом освіти 1 (базовий партнер), здобувачем освіти та партнером мережевої взаємодії.

Безпосередньо перед початком процесу мережевої взаємодії мережевими партнерами необхідно відпрацювати організаційно-підготовчі питання – від вибору

загальної освітньої програми до підписання договору про мережеву співпрацю.

Рис. 2. Поетапний процес підготовки до мережевої взаємодії.

Початок процесу мережевої взаємодії починається з детального аналізу поточного і прогнозного стану ринку праці, актуальності розглянутих варіантів спільних (мережевих) освітніх програм. Під мережевою слід розуміти освітню програму, за якою навчання здійснюється на підставі укладеного договору про мережеву взаємодію.

Обґрунтування обраної мережевої освітньої програми (обраних мережевих освітніх програм) дає можливість спільно розробити підходи до формування навчального плану з реалізації освітнього процесу за мережевою формою, механізм її реалізації, впровадження та підтримки в освітньому процесі, а також організаційно-правові засади договірних зобов'язань.

Відповідно до Закону України «Про освіту», освітні плани є невід'ємною частиною освітньо-програмної документації вищої освіти. Структура і зміст навчального плану з підготовки фахівців безпосередньо впливають на формування компетенцій фахівців відповідно до освітніх стандартів за спеціальностями вищої освіти [5].

Під час реалізації освітніх програм за мережевою формою в рамках узгодженого навчального плану можливі різні підходи до структурування її змісту і реалізації по відношенню до мережевих партнерів, що дозволяє створити умови для використання альтернативних форм навчання й інноваційних засобів.

Український досвід мережевої взаємодії вищих навчальних закладів, звичайно, поки не дуже великий. Але вже зараз відомі вузи України, наприклад, Харківський

національний економічний університет імені Семена Кузнеця, вводять в освітній процес мережеву форму здобуття вищої освіти.

Після закінчення навчання здобувач освіти може отримати спільні дипломи від навчальних закладів, але тільки за погодженими напрямками навчання.

Освітній потенціал мережевої взаємодії «заклад вищої освіти – заклад вищої освіти» слід розглядати як сильну потенційну можливість, яка є сформованою, але існує в прихованій, неявній формі і проявляється тільки за певних умов. Зміст освітнього потенціалу мережевої форми здобуття освіти на різних рівнях – це вплив на якість освіти. Ознаками освітнього потенціалу є, по-перше, динаміка результатів навчання студентів, отриманих у процесі мережевої взаємодії організацій різних типів і рівнів освіти; по-друге, зміна рівня консолідації навчальних закладів у регіональній системі освіти, тобто наявність переходу від локальних негарантованих освітніх ефектів до освітніх результатів у певних практиках мережевої взаємодії та заради забезпечення досягнення системних результатів шляхом поширення форм і методів організації освітньої діяльності в умовах мережевої взаємодії, створення спільних освітніх продуктів.

Висновки. Одним зі стратегічних завдань трансформації вищої освіти в Україні є впровадження інноваційних педагогічних технологій, які полягають у розробці нового змісту, методів і засобів навчання, поглиблення теоретичної бази знань, удосконалення педагогічної майстерності викладачів високого рівня, науково-методичне забезпечення навчального процесу, розкриття творчого потенціалу студентів тощо. У свою чергу, в процесі управління інноваційною діяльністю важливою складовою є системний підхід з контролю, аналізу та оцінювання ефективності впроваджень, а також їх корекції відповідно до отриманих результатів і потреб вищої науки. Побудова мережевої форми здобуття освіти значно розширює можливості всіх учасників освітнього процесу і, в першу чергу, майбутніх фахівців. Завдяки мережевій формі вони можуть: одночасно навчатися в основному вузі та засвоювати суміжні дисципліни в іншому навчальному закладі; займатися науковою діяльністю й одночасно проходити стажування на підприємстві, що практично повністю вирішує проблему працевлаштування молодого спеціаліста. Паралельне навчання у різних освітніх організаціях може здійснюватися за єдиним навчальним планом: студент може навчатися симетрично за програмами двох вузів, які мають узгоджений навчальний план, але при цьому молодий фахівець має можливість отримати два дипломи за суміжними спеціальностями.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : монографія. Київ, 2006. 324 с.
2. Грищенко І. М. Професійна освіта в системі економічних досліджень : монографія. Київ : Грамота, 2014. 384 с.
3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2015. 302 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення : 28.12.2021).
5. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 28.12.2021).

6. Закон України «Про інноваційну діяльність». *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення : 28.12.2021).
7. Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні. *Міністерство юстиції України*. Роз'яснення від 25.12.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0067323-11#Text> (дата звернення : 28.12.2021).
8. Клімова Г. П. Інноваційний розвиток вищої освіти України : методологічний аспект аналізу. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2013_1_10 (дата звернення : 28.12.2021).
9. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Педагогіка*. 2015. № 1 (1). С. 35-38.
10. Падалка О. С., Каленюк І. С. Економіка освіти та управління : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 184 с.
11. Ребуха Л. З., Загоруйко Ю. В. Розвиток освітньої моделі вищої школи в умовах пандемії Covid-19. *Лікарська таємниця в умовах пандемії : законодавчі, правозастосовчі, соціальні та психологічні аспекти* : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. он-лайн конф. (Тернопіль, 15 трав. 2020 р.), Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2020. С. 79-81.
12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 рр. *Міністерство освіти і науки України*. 2020. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення : 28.12.2021).
13. Федуллова Л. І. Економіка знань : підруч. Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2009. 600 с.
14. Фірсов В. С. Берета Т. М., Хватова О. Г. Організація дистанційної та мережевої форм навчання і створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти. *Інноваційні технології розвитку особистості*. Вип. 9. 2020. С. 141-145.
15. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку : дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2011. 242 с.

References

1. Boholib, T. M. (2006). *Finansove zabezpechennya rozvytku vyshchoyi osvity i nauky v transformatsiynyy period* [Financial support for the development of higher education and science in the transformation period] : monohrafiya. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hryshchenko, I. M. (2014). *Profesiyna osvita v systemi ekonomichnykh doslidzhen* [Vocational education in the system of economic research] : monohrafiya. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].
3. Dychkivska, I. (2015). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv : Akademydav [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine «On Higher Education». (2014). Information of the Verkhovna Rada Ukraine, 37-38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed : 28.12.2021) [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine «On Education». (2017). *Information of the Verkhovna Rada Ukraine*, 36-39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed : 28.12.2021) [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine «On Innovation». (2002). *Information of the Verkhovna Rada Ukraine*, 36. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (accessed : 28.12.2021) [in Ukrainian].
7. Kontseptualni zasady ta napryamy rozvytku vyshchoyi osvity v Ukrayini [Conceptual principles and directions of higher education development in Ukraine]. (2021). *Ministerstvo yustytysi Ukrayiny*. Roz'yasnennya vid 25.12.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0067323-11#Text> (accessed : 28.12.2021) [in Ukrainian].
8. Klimova, H. P. (2013). *Innovatsiynyy rozvytok vyshchoyi osvity Ukrayiny : metodolohichnyy aspekt analizu* [Innovative development of higher education in Ukraine : methodological aspect of analysis]. *Pravo ta innovatsiyne suspilstvo*, 1, URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2013_1_10 (accessed : 28.12.2021) [in Ukrainian].
9. Koshechko, N. (2015). *Innovatsiyni osvitni tekhnolohiyi navchannya ta vykladannya u vyshchii shkoli* [Innovative educational technologies of teaching and learning in higher education]. *Pedahohika*, 1 (1), 35-38 [in Ukrainian].
10. Padalka, O. S., & Kalenyuk I. S. (2012). *Ekonomika osvity ta upravlinnya* [Economics of education and management] : posibnyk. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
11. Rebukha, L. Z., Zahoruyko Yu. V. (2020). *Rozvytok osvitnoyi modeli vyshchoyi shkoly v umovakh pandemiyi Covid-19* [Development of the higher education educational model in the context of the Covid-19 pandemic]. *Likarska tayemnytsya v umovakh pandemiyi : zakonodavchi, pravozastosovchi, sotsialni ta psykholohichni aspekty* : zb. tez dopovidey Vseukr. nauk.-prakt. on-layn konf. (Ternopil, 15 trav. 2020 r.) [Medical secrecy in a pandemic : legislative, law enforcement, social and psychological aspects : Coll. abstracts of reports All-Ukrainian. scientific-practical online conf. (Ternopil, May 15, 2020)]. (pp. 79-81). Ternopil : Ekonomichna dumka TNEU [in Ukrainian].
12. Stratehiya rozvytku vyshchoyi osvity v Ukrayini na 2021-2031 rr. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny*. 2020. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (accessed : 28.12.2021) [in Ukrainian].
13. Fedulova, L.I. (2009). *Ekonomika znan* [Knowledge economy] : pidruch. In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrayiny. Kyiv [in Ukrainian].
14. Firsov, V. S. Bereta, T. M., & Khvatova, O. H. (2020). *Orhanizatsiya dystantsiynoyi ta merezhevoyi form navchannya i stvorennya vnutrishnoyi systemy zabezpechennya yakosti osvity* [Organization of distance and network forms of education and creation of an internal system of quality assurance of education]. *Innovatsiyni tekhnolohiyi rozvytku osobystosti*, 9. 141-145 [in Ukrainian].
15. Shumpeter, Y. A. (2011). *Teoriya ekonomichnoho rozvytku : doslidzhennya prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidotka ta ekonomichnoho tsyклу* [Theory of economic development : study of profits, capital, credit, interest and economic cycle]. Kyiv : Vyd. dim «Kyivo-Mohyl. akad.» [in Ukrainian].

УДК: 351.851:374

Удосконалення системи позашкільної освіти засобами партнерства без бар'єрів

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF EXTRACURRICULAR EDUCATION BY MEANS OF PARTNERSHIP WITHOUT BARRIERS

ШАБАЄВА Людмила – аспірантка кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

SHABAIEVA Liudmyla – PhD student of Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6728-2047>

DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2021-1-13>

Анотація. У статті розглянуто сучасний зміст державного замовлення на вдосконалення системи позашкільної освіти засобами партнерства без бар'єрів. Сучасна позашкільна освіта відзначається динамізмом, невизначеністю й інноваційністю, як і все інформаційне суспільство, потреби якого вона має задовольняти. Аналіз становлення і розвиток позашкільної освіти в Україні свідчать про наявність прогресивних досягнень і позитивний вплив на творчий розвиток особистості. Упродовж свого історичного розвитку позашкільна освіта і виховання набули певного досвіду, престижу і сформувались як невід'ємна частина цілісної системи освіти України. Проаналізовано законодавчу базу та наукову літературу з питань визначення понять «безбар'єрність», «позашкільна освіта», «партнерство». Визначено особливості, які характеризують пріоритети і складові освітньої діяльності, що найкраще забезпечують формування відкритого простору комунікації та взаємодії всіх соціальних й освітніх суб'єктів без системних обмежень і бар'єрів. Метою статті є розробка реалізації сучасних інструментів державного управління у сфері позашкільної освіти. Аналіз практики функціонування мережі позашкільних закладів в умовах демократизації суспільних процесів дав змогу виділити ряд актуальних проблем, які мають визначати державну стратегію регулювання розвитку позашкільної освіти, спрямовану на її удосконалення. Зокрема, проаналізовано Стратегію розвитку позашкільної освіти. Визначено, що однією із перспектив розвитку державного управління позашкільною освітньою діяльністю є посилення регулюючої функції центральних органів управління освітою, яке виявляється у ресурсному, фінансово-економічному й організаційно-інформаційному забезпеченні позашкільної освіти. Розкрито сутність, мету, зміст та форми інформаційного й комунікативного забезпечення системи позашкільної освітньої діяльності. У статті використано наступні методи дослідження: метод теоретичного та практичного спрямування; аналіз і синтез – з метою вивчення стану досліджуваної проблематики.

Ключові слова: позашкільна освіта, державне регулювання позашкільної освіти, безбар'єрність, громада, імідж.

Summary. The article considers the current content of the state order for the improvement of the out-of-school education system by means of partnership without barriers. Modern extracurricular education is characterized by dynamism, uncertainty and innovation, as well as the entire information society, the needs of which it must meet. Analysis of the formation and development of extracurricular education in Ukraine shows the presence of progressive achievements and a positive impact on the creative development of the individual. During its historical development, out-of-school education and upbringing have gained some experience, prestige and formed as an integral part of the holistic education system of Ukraine. The legal framework and scientific literature on the definition of «barrier-free», «extracurricular education», «partnership» were analyzed. The features that characterize the priorities and components of educational activities that best ensure the formation of an open space of communication and interaction of all social and educational actors without systemic restrictions and barriers are identified. The purpose of the article is to develop the implementation of modern tools of public administration in the field of extracurricular education. The analysis of the practice of functioning of the network of out-of-school institutions in the conditions of democratization of social processes allowed to single out a number of actual problems which should define the state strategy of regulation of development of out-of-school education directed on its improvement. In particular, the Strategy for the Development

of Extracurricular Education was analyzed. It is determined that one of the prospects for the development of public administration of extracurricular educational activities is to strengthen the regulatory function of central education authorities, which is manifested in resource, financial, economic and organizational and informational support of extracurricular education. The essence, purpose, content and forms of information and communicative support of the system of extracurricular educational activities are revealed. The following research methods are used in the article: method of theoretical and practical orientation; analysis and synthesis – in order to study the state of the studied issues.

Key words: Out-of-school education, state regulation of out-of-school education, barrier-free, communities, image.

Вступ. Постановка проблеми державного регулювання позашкільної освіти з позицій об'єктивного аналізу є актуальною для вирішення низки проблем щодо вдосконалення порядку фінансування позашкільної освіти, матеріально-технічного й кадрового забезпечення, нормативно-правового та науково-методичного супроводу, партнерства.

Аналіз останніх досліджень. За останні роки у вітчизняній літературі значна увага приділяється проблемам позашкільної освіти, їм присвячено і ряд дисертаційних досліджень (В. Берека, О. Биковська, В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, Т. Цвірова та ін.). Водночас у цих роботах питання державного регулювання позашкільної освіти в Україні порушуються лише частково. Вивчення наукових праць, присвячених становленню й розвитку національної школи та системи освіти, свідчить про те, що проблема державного регулювання позашкільної освіти не була предметом спеціального наукового дослідження. Детально основні дилеми державного управління у системі позашкільної освітньої діяльності висвітлено у працях А. Авер'янова, Н. Анциперової, І. Бега, К. Гораш, С. Гущиної, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Р. Рудницької, Н. Протасової, О. Сидорчук.

Мета статті. Метою статті є аналіз законодавчих і нормативно-правових документів про державне регулювання позашкільної освіти, сучасний зміст державного замовлення на вдосконалення системи позашкільної освіти засобами партнерства без бар'єрів, визначення механізму реалізації Закону України «Про позашкільну освіту».

Виклад основного матеріалу. Обговорення викликів сьогодення на шляху реалізації завдань позашкільної освіти, питань необхідності прийняття виважених рішень для збереження діючої мережі закладів позашкільної освіти, забезпечення конституційного права дітей і молоді на рівний доступ до якісної позашкільної освіти ведеться на всіх суспільних рівнях. Концепція позашкільної освіти визначила стратегію дій та обумовила важливість подальших кроків у розробці документу, який має назву «Стратегія розвитку позашкільної освіти». Результатом його розробки була організація Стратегічної сесії з розвитку позашкільної освіти, проведеної Міжнародною асоціацією позашкільної освіти спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти, Національною академією педагогічних наук України, Міністерством освіти і науки України, Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова та іншими [14, с. 49].

У підсумковій резолюції визначалися основні вектори розвитку позашкільної освіти в Україні, було розроблено документ «Стратегія розвитку позашкільної освіти».

Наразі стратегічним курсом розвитку позашкільної освіти до 2030 р. є:

- підвищення якості і доступності позашкільної освіти;
- піднесення значущості позашкільної освіти для людини, держави, суспільства;
- посилення допрофесійної підготовки, ранньої профілізації учнів;
- навчання впродовж життя у закладах позашкільної освіти;
- інтеграція позашкільля України у міжнародний освітній простір.

Основними функціями позашкільної освіти стає:

- 1) Освітня: розвиток людини як особистості, задоволенні її освітніх потреб та інтересів, забезпеченні обізнаності, освіченості, вихованості.
- 2) Соціокультурна: розвиток спільноти людей як громади, забезпечення життєдіяльності громадянського суспільства.
- 3) Економічна: формування і використання продуктивних здібностей особистості як людського капіталу держави та суспільства.

Головною метою реформ у позашкільній освіті є створення високоякісної, доступної системи позашкільної освіти, розширення функцій закладу позашкільної освіти в адміністративно-територіальній одиниці як центру освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності.

Позашкільна освіта – це основа формування людського капіталу. Виникнення і функціонування позашкільної освіти обумовлені специфікою освіти, її найголовнішими факторами – замовниками і споживачами (людина, громада і держава). Ключовими поняттями «позашкільної освіти» є освіта, культура, особистість, держава, заклад, вільний час, творчість тощо [1]. Сутність позашкільної освіти полягає у тому, що вона є організованою державою системою розвитку людини як особистості у закладах позашкільної освіти. Позашкільна освіта за своєю суттю носить діяльнісний характер, водночас є як процесом, так і результатом.

Серед фундаментальних характеристик освіти сьогодні слід відмітити насамперед репрезентацію нею таких вимірів інформаційного суспільства, як просторовість і відкритість. Тому пріоритетними стають ті складові освітньої діяльності, які найкраще забезпечують

формування відкритого простору комунікації та взаємодії всіх соціальних й освітніх суб'єктів без системних обмежень і бар'єрів. Саме до таких форм освіти і відноситься позашкільна освіта.

Позашкільна освіта становить цінність:

– для держави, суспільства – соціальне й економічне зростання; це одна з найефективніших інвестицій у найближче і віддалене майбутнє, розвиток людського капіталу;

– для громади – соціокультурна діяльність різних верств населення;

– для дітей, батьків – особистісний і професійний розвиток; безпечна, змістовна зайнятість у вільний час; навчання, виховання, розвиток, соціалізація; допомога у підготовці дітей до самостійного відповідального життя.

Вже понад 30 років позашкільна освіта займає своє гідне місце як невід'ємна складова системи освіти України. І це заслуга кожного, хто працює у позашкільлі і для позашкільля [4]. Міністерство освіти і науки України організувало форум «Освіта України-30 без бар'єрів. Вектори якості та успіху», на якому окремо відбувалася стратегічна сесія з розвитку позашкільної освіти.

Реформа децентралізації засвідчила необхідність актуалізувати питання позашкільної освіти, діяльність закладів позашкільля у громадах, як основної організаційної форми. Актуальним на сьогодні постає питання співпраці й партнерства представників влади, громадськості, закладів позашкільної освіти. Функціонування позашкільних закладів в умовах децентралізації відповідає на свої виклики, оскільки має бути створений баланс між інтересами дітей, батьків, правом вибору позашкільних закладів та набутті відповідних компетенцій, зайнятості дітей у гуртках. Про партнерство всіх стейкхолдерів: влада, бізнес, позашкільна освіта, батьки, громада – ми маємо говорити і максимально співпрацювати й на регіональному рівні.

В умовах сьогодення заклади позашкільної освіти як соціальні інститути, що виконують важливу державницьку, громадянську та соціалізуючу місію, насамперед зацікавлені у співпраці й партнерстві. Налагоджена, ефективна взаємодія і співпраця між закладами позашкільної освіти сприяють розвитку партнерських стосунків; формуванню якісного позашкільного освітньо-розвивального простору; мобілізації всіх можливих ресурсів для створення позитивного іміджу закладу позашкільної освіти на різних рівнях [13].

З досвіду й аналізу проблеми вимальовується характеристика позашкільної освіти як простору взаємодії освітньої сфери та її соціокультурного середовища, яке сьогодні найбільш адекватно представлене територіальними громадами й органами місцевого самоврядування.

По-перше, це зміцнення вже традиційних функцій позашкільної освіти як чинника формування дозвільного середовища на території громади. Особливістю сучасної позашкільної освіти є забезпечення освітньої діяльності дітей і молоді у вільний час. Адже, як свідчить аналіз опитувань як в Україні, так і в інших державах, кількість вільного часу щодня у дітей молодшого шкільного віку становить до 8 год.,

середнього шкільного віку – до 6 год., старшого шкільного віку – до 4 год. Саме у межах позашкільного простору найбільш ефективно створювати сучасне освітнє середовище, відкрите до безбар'єрної взаємодії та комунікації, зокрема, й організації розвивальних зон: зони розвитку та відпочинку, безконфліктності і релаксації, фізичної активності та розвитку, корекційно-розвивальних зон, відповідатимуть потребам й інтересам різних груп дітей і легко трансформуватимуться за необхідності у навчальні зони для проведення виховних заходів та уроків у нестандартних формах.

По-друге, це створення сприятливого середовища для виховання підростаючого покоління на основі гуманоцентричних і соціоцентричних цінностей. При цьому треба враховувати головне: чим дитина займається у свій вільний час, такою й буде її діяльність у майбутньому. Позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти, спрямована на розвиток здібностей дітей і молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості; допомагає здобуттю первинних професійних знань, умінь і навичок, необхідних для соціалізації, подальшої самореалізації та професійної діяльності.

По-третє, це формування позитивного іміджу територіальної громади, міста, населеного пункту за рахунок позиціонування себе як центру тієї чи іншої підготовки, творчої діяльності, спеціалізованої взаємодії та комунікації. Це, до речі, є важливим фактором так званого «маркетингу місць», що є чинником залучення інвесторів і туристів.

По-четверте, це розвиток активності й потенціалу самоврядування жителів за рахунок як формування активного підростаючого покоління, так і завдяки залученню до формування позашкільного освітнього простору місцевого населення, суб'єктів господарської діяльності, функціонерів місцевого самоврядування.

По-п'яте, це фактор розвитку людського капіталу територіальної громади, населеного пункту за рахунок як створення додаткових можливостей для самоактуалізації підростаючого покоління, так і сприяння додатковій мотивації і реалізації можливостей для активної діяльності батьків. Зокрема, слід вказати і на перспективність тематичного розвитку позашкільної освіти у відповідності з пріоритетами й перспективами розвитку територіальної громади чи населеного пункту.

По-шосте, позашкільна освіта надає шанс для розвитку здібностей дітей соціально незахищених категорій і загалом допомагає на рівні територіальної громади вирішувати проблему доступності до якісної освіти. Адже за рахунок позашкільної освіти згладжуються диспропорції освіти шкільної, оскільки позашкільна освіта створює додаткові можливості розвитку нових компетенцій і формування індивідуальних освітніх траєкторій, які для багатьох її вихованців можуть стати важливішими за традиційну освіту. Це, звичайно, не реалізується саме по собі, а є результатом уваги територіальної громади до створення можливостей для самореалізації тих дітей і підлітків у позашкільній освіті, батьки яких не можуть фінансувати реалізацію їх інтересів у приватному порядку.

Нарешті, по-сьоме, це дуже вагомий чинник завоювання поваги, авторитету й підтримки у місцевого населення з боку владних структур територіальної громади чи міста. Активна участь місцевих керівників, підприємців, громадських діячів у розвитку структур позашкільної освіти схвально оцінюється жителями і допомагає досягти взаєморозуміння та консолідації зусиль для вирішення й інших проблем територіальної громади.

Сьогодні, на жаль, ще не можна говорити про формування цілісної та ефективної системи позашкільної освіти як простору інтеграції зусиль освітньої спільноти і територіальної громади. Проте першим кроком до створення такої системи є організація взаємодії освітніх закладів різних рівнів у межах самого освітнього простору. Ефективна взаємодія у межах освітньо-соціокультурного простору є необхідною передумовою формування повномасштабного соціоосвітнього партнерства у сфері позашкільної освіти [9]. Усе це дає підстави стверджувати, що позашкільна освіта у загальній системі безперервної освіти виконує не лише додаткову, а й випереджально-прогностичну функцію.

Важливим чинником, що позитивно впливає на розвиток закладів позашкільної освіти Дніпропетровщини, є співробітництво з науковими установами, загальноосвітніми закладами, закладами культури. Соціальне партнерство у закладах здійснюють керівники відділів, дитячих творчих об'єднань та методисти. У цьому сенсі слід відзначити плідну та результативну діяльність позашкільних закладів освіти м. Дніпра, Кривого Рогу, Павлограда, Жовтих Вод, Кам'янського, Вільногірська, Нікополя, Новомосковська і сільських територіальних громад, які творчо співпрацюють як з Дніпровською академією неперервної освіти, так і з лабораторіями превентивного виховання Інституту проблем виховання, педагогічних інновацій Інституту педагогіки АПН України.

Саме на основі освітньої співпраці розвиваються і більш масштабні проекти соціально-освітнього партнерства у позашкільному освітньому просторі. Тут ми вже маємо чимало здобутків, що є орієнтирами для подальшого розвитку співпраці всіх сторін, зацікавлених у розвитку позашкільної освіти Дніпропетровщини. Хотілося б відмітити і найбільш активних організаторів такої співпраці з освітнього середовища. Це КЗ «Гармонія» Новоїпільської сільської ради». Гуртки закладу працюють на базі закладів освіти і культури Новоїпільської територіальної громади та своєю діяльністю охоплюють дітей з 6-ти старостинських округів. Нині у закладі функціонують 8 гуртків різних напрямків, загальна кількість дітей, які їх відвідують, уже сягнула відмітки 177 осіб. Тісно співпрацюючи з закладами освіти та КЗ «Центр культури, дозвілля, молоді та спорту «Арт-палітра» Новоїпільської сільської ради», вихованці є активними учасниками місцевих і громадських свят, а також беруть участь у різноманітних акціях і челенжах, які організовує КЗПО.

Розвиток партнерства з освітніми установами району та міста – важливий ресурс розвитку закладу позашкільної освіти. Так, педагогічний колектив Палацу творчості дітей та юнацтва м. Павлоград розпочав

роботу над проектом «Педагогічні стратегії розвитку самоефективності особистості в освітньому просторі Палацу творчості дітей та юнацтва», мета якого – розвиток самоефективності як головної умови самореалізації сучасної людини, залучення педагогів до наукового пошуку, вдосконалення форм, методів і технологій навчання на основі компетентнісного підходу; психологізація й педагогізація освітнього процесу. Методичний дорожовказ «Академічна доброчесність: культура сучасної освіти» окреслив перспективи розвитку політики академічної доброчесності у закладі. Значна увага приділяється педагогіці та дидактиці освіти цифрової ери: актуальним питанням інструментарію дистанційного навчання, характеристикам змішаного навчання, візуалізації навчальної інформації. Велику роль відіграє дитяче самоврядування як дієвий засіб виховання особистості. Так, вихованці дитячого самоврядування Палацу творчості постійно беруть участь у різних проектах, акціях, конкурсах. Зокрема, вони стали переможцями конкурсу виконавчого комітету Павлоградської міської ради «Творче досягнення року» за активну життєву позицію і співпрацю з громадськими організаціями, дитячими студіями, молодіжною радою виконкому, представниками управління ДТЕК «Павлоград вугілля».

Комунальний позашкільний навчальний заклад «Міський палац дітей та юнацтва» Дніпровської міської ради – позашкільний навчальний заклад міста Дніпро, який проводить найбільшу кількість міських масових заходів. Це єдиний заклад, який організовує міські фестивалі та конкурси за комплексними довгостроковими програмами: творчою програмою «Сонячні грона», народознавчою програмою «Ярина», культурологічною програмою «Степова Еллада», екологічно-виховною програмою «Проліски» для учнів загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів м. Дніпро. Конкурсні фестивалі довгострокових програм є державними та безкоштовними. Протягом багатьох років КПНЗ «Міський палац дітей та юнацтва» Дніпровської міської ради є організатором цих фестивалів і конкурсів на міському рівні. Переможці конкурсних програм рекомендуються до участі в обласних етапах.

Комунальний позашкільний навчальний заклад «Центр науково-технічної творчості учнівської молоді Металургійного району» Криворізької міської ради отримав перемогу в конкурсі проектів місцевого самоврядування «Громадський бюджет-2021» із проектом «Юний технік – розвиток технічних здібностей школярів та учнівської молоді». Ця перемога стала першою для профільних закладів позашкільної освіти у Кривому Розі і дозволила суттєво модернізувати гуртки авіа-, авто- та судномодельовання закладу.

У м. Новомосковськ на базі Центру позашкільної роботи з 2001 р. працює міська школа активістів учнівського самоврядування «Лідер». Корисною і важливою для виховання майбутніх лідерів є співпраця з міським судом, ювенальною превенцією, Центром зайнятості населення, молодіжним центром, закладами освіти міста, міською бібліотекою та громадськими організаціями. Ділові ігри, квести, круглі столи, спільні проекти і тренінги – це далеко не повний перелік

форм цікавої та необхідної для формування свідомості юних громадян співпраці школи «Лідер» з організаціями й установами міста.

Комунальний заклад «Флотилія юних моряків і річковиків» Кам'янської міської ради бере участь у проєкті міських територіальних громад «Бюджет участі». Це дієвий інструмент у розвитку місцевої демократії шляхом застосування громадської ініціативи у розподілі встановленої частини міського бюджету за пріоритетами, визначеними територіальною громадою під час подання та здійснення прямого голосування за відповідні громадські проєкти, як результату спільних дискусій про напрямки розвитку місцевої громади.

КПНЗ «Дніпропетровський обласний центр науково-технічної творчості та інформаційних технологій учнівської молоді» тісно співпрацює з Вакулівською сільською територіальною громадою, Божедарівською сільською територіальною громадою, Софіївської селищною радою, Широківською селищною радою з питання роботи гуртків науково-технічного напрямку на базі закладів освіти. І таких прикладів багаторівневої співпраці з закладами позашкільної освіти можна навести багато.

Підсумовуючи сказане, можна наголосити на тому, що позашкільна освіта є багатонаціональною, полікультурною і злагодженою функціональною системою, яка забезпечує умови і надає можливості для розвитку індивідуальних потреб дітей і молоді. На прикладі позашкільної освіти Дніпропетровщини добре видно системність у напрямку реалізації державно-громадського партнерства у закладах позашкільної освіти області.

Проте, не зважаючи на здобутки, слід звернути увагу і на системні проблеми соціоосвітнього партнерства у регіональній системі позашкільної освіти, а саме:

- залишається актуальним питання забезпечення рівного доступу до позашкільної освіти, збільшення охоплення позашкільною освітою в закладах позашкільної освіти на рівні не менше 50-60% дітей від загальної кількості дітей дошкільного і шкільного віку;
- потребують оновлення зміст і методика позашкільної освіти з урахуванням компетентнісного підходу,

що включає формування пізнавальної, практичної, творчої і соціальної компетентностей за напрямами позашкільної освіти (художньо-естетичний, науково-технічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, фізкультурно-спортивний, дослідницько-експериментальний, гуманітарний та ін.);

– важливим залишається питання системного підходу до підготовки педагогічних працівників системи позашкільної освіти, особливо в умовах відсутності даної спеціальності у Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

– в умовах децентралізації існує чимало проблем фінансування позашкільної освіти у територіальних громадах, адже у процесі створення окремі громади не завжди мають спроможність фінансувати позашкільну освіту, що порушує реалізацію права дітей;

– необхідне конституювання функцій закладу позашкільної освіти в адміністративно-територіальній одиниці як центру освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності, а також створення механізмів контролю й недопущення закриття закладів позашкільної освіти;

– особливу роль в організації позашкільної освіти відіграє регіональна стратегія у сфері позашкільної освіти, яка має бути розроблена й запроваджена, та слугувати ефективним механізмом організації соціоосвітнього партнерства у цій царині, спрямованим на цільове об'єднання ресурсів для забезпечення діяльності позашкільних освітніх закладів.

Висновки. В умовах сьогодення заклади позашкільної освіти як соціальні інститути, що виконують важливу державницьку, громадянську й соціалізуючу місію, насамперед зацікавлені у співпраці та партнерстві. Налагоджена ефективна взаємодія і співпраця між закладами позашкільної освіти сприяє розвитку партнерських стосунків, формуванню якісного позашкільного освітньо-розвивального простору, мобілізації всіх можливих ресурсів для створення позитивного іміджу закладу позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Нові алгоритми творчості : кафедра позашкільної освіти. *Тижневик «Освіта»*. 2017. № 48-49. С. 2.
2. Биковська О. В. Освіта як система. Тріада «Людина–Освіта–Держава». *Рідна школа*. 2017. № 10-11. С. 68-75.
3. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. *Верховна Рада України*. Документ 995_075. Прийняття від 30.09.1990. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075#Text (дата звернення : 25.12.2021).
4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення : 25.12.2021).
5. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). *Верховна Рада України*. Документ 994_017. Редакція від 01.01.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017/print1510032979532000#Text (дата звернення : 25.12.2021).
6. Європейська соціальна хартія. *Верховна Рада України*. Документ 994_062. Редакція від 07.09.2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення : 25.12.2021).
7. Загальна декларація прав людини. *Верховна Рада України*. Документ 995_015. Прийняття від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення : 25.12.2021).
8. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 25.12.2021).
9. Закон України «Про охорону дитинства». *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення : 25.12.2021).

10. Закон України «Про позашкільну освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 46. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення : 25.12.2021).
11. Конвенція про права дитини. *Верховна Рада України*. Документ 995_021. Редакція від 20.11.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення : 20.12.2021).
12. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 25.12.2021).
13. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». *Верховна Рада України*. Документ 994_975. Прийняття від 18.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення : 25.12.2021).
14. Стратегія розвитку позашкільної освіти / за ред. О. В. Биковської. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2018. 96 с.

References

1. Bykovska, O. V. (2017). Novi alhorytmy tvorchoosti : kafedra pozashkilnoyi osvity [New algorithms of creativity : department of out-of-school education]. *Tyzhnevuk «Osvita»*, 48-49, 2 [in Ukrainian].
2. Bykovska, O. V. (2017). Osvida yak systema. Triada «Lyudyna–Osvita–Derzhava» [Education as a system. Triad «Man-Education–State»]. *Ridna shkola, 10-11*, 68-75 [in Ukrainian].
3. Vsesvitnya deklaratsiya pro zabezpechennya vyzhyvannya, zakhystu i rozvytku ditey [World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children]. (1990). *Verkhovna of Rada Ukrayiny*. Dokument 995_075. Pryynyattya vid 30.09.1990. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075#Text (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
4. Derzhavna stratehiya rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [State Strategy for Regional Development for the period up to 2020]. (2014). *Cabinet of Ministers of Ukraine*. Postanova № 385 vid 06.08.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
5. Dohovir pro zasnuvannya Yevropeyskoyi Spilnoty (Dohovir pro zasnuvannya Yevropeyskoho ekonomichnoho spivtovarystva) [Treaty establishing the European Community (Treaty establishing the European Economic Community)]. (2005). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Dokument 994_017. Redaktsiya vid 01.01.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017/print1510032979532000#Text (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
6. Yevropeyska sotsialna khartiya [European Social Charter]. (2016). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Dokument 994_062. Redaktsiya vid 07.09.2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
7. Zahalna deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights]. (1948). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Dokument 995_015. Pryynyattya vid 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine «On Education». (2017). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 36-39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine «On Child Protection». (2001). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine «On Extracurricular Education». (2000). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 46. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
11. Konventsiya pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. (2014). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Dokument 995_021. Redaktsiya vid 20.11.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
12. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]. (1996). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
13. Rekomendatsiya 2006/962/YES Yevropeyskoho Parlamentu ta Rady (YES) «Pro osnovni kompetentsiyi dlya navchannya protyahom usoho zhyttya» [Recommendation 2006/962/EU of the European Parliament and of the Council (EU) on core competences for lifelong learning]. (2006). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Dokument 994_975. Pryynyattya vid 18.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (accessed : 25.12.2021) [in Ukrainian].
14. Bykovska, O. V. (Ed.). (2018). *Stratehiya rozvytku pozashkilnoyi osvity* [Strategy for the development of extracurricular education]. Kyiv : IVTS ALKON [in Ukrainian].

**Вісник
Дніпровської академії
неперервної освіти**

**Серія «Публічне управління
та адміністрування»
№ 1 (1) 2021 рік**

Видання розміщено
на сайті Вісника за посиланням:
<https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma>

Періодичність видань 2 рази на рік.

КОНТАКТИ РЕДАКЦІЇ:

Адреса: 49006, м. Дніпро,
вул. Володимира Антоновича, 70
Комунальний заклад вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»

Тел./Факс: (056) 732-48-48
Email: VISNYK@dano.dp.ua
Сайт: <https://visnuk.dano.dp.ua/>
Вебсторінка «Публічне управління та адміністрування»:
<https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma>

Формат А4

Оригінал-макет видання
підготовлено редакцією Вісника
49006, м. Дніпро,
вул. Володимира Антоновича, 70
Тел./факс: (056) 732-48-48

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 25052-14992Р від 19.11.2021

Видається з грудня 2021 р.

**Dnipro Academy
of Continuing Education
Herald**

**Series «Public Management and
Administration»
№ 1 (1) 2021**

The publication is posted
on the Herald's website at the link:
<https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma>

Frequency of publications 2 times a year.

EDITORIAL CONTACTS:

Address: 70, Volodymyr Antonovych St., Dnipro,
Ukraine, 49006
Communal Institution of Higher Education
«Dnipro Academy of Continuing Education»
of Dnipropetrovsk Regional Council»

Tel./Fax: (056) 732-48-48
Email: VISNYK@dano.dp.ua
Website: <https://visnuk.dano.dp.ua/>
Web page «Public Management and Administration»:
<https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma>

A4 format

The original layout of the publication was prepared
by the Herald editorial office
70, Volodymyr Antonovych St.,
Dnipro, Ukraine, 49006
Tel./fax: (056) 732-48-48

Certificate of state registration
Series KV № 25052-14992R from 19.11.2021

Published since December 2021